

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

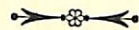
Adapt — remix, transform, and build upon the material

37
17-67

գախ. 1-MAR 2016
16. Մայիս. 1921
Կ. Մյուխ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՆՁԻՆ

37
7-67

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՆՁԻՆ
(ԻՄԱՑԱԿԱՆ, ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ)

ԿԱՄ

ԽՈՐՀՐԴԱՏՈՒ ԵՐԻՏԱՍԱՐՏԱՑ

ՀԵՂԻՆԱԿ

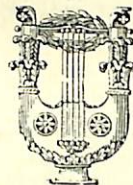
ՃՕՆ ՍԴՈՒԱՐԴ ՊԼԱՔԻ

ՈՒՍՈՒՑԻՉ ԷՏԻՄՊՈՒՐԿԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

ԹԱՐԳՄԱՆՆՑ

Հ. ԱՐՄԷՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

ՎԵՆԵՏԻԿ

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1902

22 JUL 2013

44 714

Յ Ա Ռ Ա՛ Ձ Ա Բ Ա Ն

Ահաւասիկ գրքոյկ մը որ մեծ յաջողութիւն գտած է Անգղիոյ մէջ, և արժանացած ՉՉԸ տպագրութեան: Անձնական դաստիարակութեան վրայ գրուածք մը, ծրար մը խորհուրդներ, ուղղուած երիտասարդ հասակին, որ պէտքը կը զգայ առաջնորդի մը՝ ուսման եւ կեանքի ասպարէզներուն մէջ թեւակոխելուն:

Սահմանուած ըլլալով անկլո-սաքսոն զօրաւոր ցեղին, որուն համար գործողութեանց աղբիւրը՝ անհատական նախաձեռնութիւնն է եւ ոչ թէ նմանութիւնը կամ սովորութիւնը, անդադար կոչում կ'ընէ բանին, ողջմտութեան և խղճին. նպատակն է սորվեցնել իր ընթերցողներուն, որ երբեք չյանձնեն ինքզինքնին ուրիշներուն կամ դիպուածին ձեռքը. այլ իրենք իրենց ձեռքն առնեն կեանքերնուն սանձը: Ինչպէս գրքին անունը կ'ըսէ, ինք իր անձը մշակելու, կրթելու եւ դաստիարակելու վրայ կը ձանձ: Ազնուական

1239-84

փառասիրութիւն, զոր մասամբ արդէն իրագործուած պէտք է համարիլ, երբ մարդս ընդունակ է զայն ըմբռնելու, և որուն շատ լաւ կը համապատասխանէ սոյն աշխատութիւնը:

Առաջին էջերէն իսկ պիտի կռահէ ընթերցողը որ հեղինակը փորձառու մէկն է, ոչ թէ սովորամոլութեան, այլ ուսուցչութեան մէջ ծերացած վարժապետ մը, որ տեսեր է իր աթոռին առջեւէն անցնիլը դպրոցական բազմաթիւ սերունդներու, զորոնք ինքը ուսումնասիրեր է խորազնին և ուշիմ համակրութեամբ մը: Փորձեր է անոնց և իր անձին վրայ իր խորհուրդներուն ազդուութիւնը: Ընթերցողը պիտի զգայ որ այդ խորհուրդները ապրուած իրեր են եւ ոչ թէ պարզապէս պատմուած:

Ստոյգ է որ սկովտիացի վարժապետին սոյն էջերը՝ տողորուն բոլորովին Սուրբ Գրքի յիշատակներով, կրօնական սովորութիւններու և ազգային բարքերու վրայ ակնարկութիւններով, — օտարտի՛ հայ ընթերցողներու մեծամասնութեան, — տեղական յատուկ և աչքառու գոյն մը ունին, որ սակայն նոյնպէս շահագրգիռ է և ուշադրութեան արժանի, վասն զի շահագործիչ է գիտնալը թէ ինչպէս կը մտածեն ուրիշ ազգերը, թէ որոնք են՝ ոչ թէ արտաքին եւ ընկալիմները, այլ բնուն իսկ արմատները իրենց կեանքին:

Մէկդի թողով ինչ որ յատուկ է սկով-

տիական ժողովուրդին, պիտի մնան դեռ շատ ընտիր պատուէրներ, զորոնք կարգացած ըլլալուն համար պիտի շղջայ ընթերցողը. ծնողքները և ուսուցիչներն ալ պիտի կարենան քաղել մանկավարժական օգտակար ուղղութիւններ: Գրքոյկիս ընթերցման միջոց, մեր ուշը ամենէն աւելի զբաւեց առուզութեան և զուարթութեան այն հովը որ կը փչէ մէկ ծայրէն միւսը, բարոյական զօրութեան և արիութեան այն շունչը որ կ'անցնի ամէն էջերուն վրայէն, և դժուար չէ ըմբռնելը, որ այսպիսի դպրոցներու մէջ է որ կը կըրթուին մարդիկ: Պալով գործնական խորհուրդներուն, որոնցմով լեցուն է գրքոյկս, մասնաւորապէս կը մասնանշենք լեզուներու ուսումնասիրութեան վերաբերեալ խորհուրդները: Գրքոյկս, որ հազարաւոր երիտասարդ Սնդղիացիներու համար անբաժան ընկերի (vade-mecum) դեր կատարած է, մեզի կ'երեւայ որ կրնայ ինչ ինչ ծառայութիւններ ալ մեր ազգին մատուցանել, մասնաւորապէս միջին և բարձրագոյն ուսանողական դասակարգերուն, ճիշդ այս պահուս երբ ուսում և դաստիարակութիւն պէտք է օրակարգի խնդիրներ ըլլան, և երբ, որչափ ալ շրջապատուած ըլլանք այս նիւթերուս մէջ վարպետ համարուողներու հմտութիւններով, դեռ շատ պիտի չհամարուին անոնք:

Կը սիրենք յուսալ որ սոյն գրքոյկը, շատերու մտքին մէջ պիտի թողու այն բարի տըպաւորութիւնը, զոր մենք իսկ զգացինք, և

Ը

որ դրդեց մեզ ծանօթացնելու զայն նաև հայ
ընթերցող հասարակութեան :

Թարգմանութիւնը կատարուած է գաղղիե-
րէն թարգմանութեան վրայէն, անգղիերէն
բնագիրը ձեռք ձգելու բոլոր ջանքերնիս ի
գերեւ ելած ըլլալով :

ԻՄԱՑԱԿԱՆ ԴԱՏՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

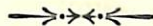

« Միշտ լաւ է բան մը գիտնալը » :

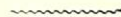
ԿԷՕԹԷ

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ
Ն Ե Փ Ի Ս Ե Ա Ն Ե Ղ Բ Ա Ր Յ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՆՁԻՆ

Ի Մ Ա Յ Ա Կ Ա Ն Դ Ա Ս Տ Ի Ա Ր Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Ա. — Մեր օրով, գրքերը կըթուլթեան գըլ-
լսաւոր գործիքներն են: Անոնք անտարակոյս
մեծ ձեռնտուներ են մանկավարժութեան, և
օգտակար՝ չափով մը՝ ազատական և զբօսական
արուեստներու վարժութեան համար. բայց՝ ոչ
մէկ պարագայի մէջ՝ չեն անոնք դաստիարա-
կութեան առաջին և բնական աղբիւրները.
և իմ կարծիքով, ղիւրաւ կը չափազանցենք
մենք անոնց արժէքը՝ կըթուլթեան նոյն
իսկ այն ճիւղերուն մէջ, ուր անոնք ան-

հրաժեշտ կը թուին: Անոնք՝ ոչ մէկ իմաստով ստեղծիչ զօրութիւններ չեն. պարզապէս միջոցներ են անոնք, միջնորդներ, գործիքներ: Արուեստական գործիքներ են՝ աւելցուած անոնց՝ որոնցմով օժտած է զմեզ ընտելեան իմաստուն նախատեսութիւնը. նման են անոնք հեռագէտին և մանրագէտին, որոնք շատ խուզարկութեանց մէջ, կը յայտնեն մեզի անծանօթ զարմանալիքներ, որոնց՝ սակայն՝ օգտակարութիւնը երբեք պիտի չզրոյէր զմեզ արհամարհելու կամ անտես ընելու մեր սեփական աչքերը: Մանօթութեան սկզբնական և իրական աղբերները զըրքերը չեն. նոյն ինքն կեանքն է, փորձառութիւնը, մտածումը, զգայումը, անձնական գործը: Մարդ մը երբ այսպէս օժտուած ասպարէզ կը մտնէ, զըքերը կրնան լեցընել շատ մը պակասներ (lacune), սրբագրել շատ մը անփութութեաններ, զօրացընել շատ մը տկար կէտեր. բայց, առանց կեանքի փորձառութեան, զըքերը նման են անձրեւին և կամ արեւու ճառագայթին՝ որոնք կ'իյնան կորդ երկրի մը վրայ: « Մագաղաթին ծրարը, կ'ըսէ բանաստեղծը, է՝ ուրեմն այն նուիրական աղբերակը՝ որուն մէկ շիթը կրնայ մեր ծարաւն անցընել առ յաւէտ: Գիտութեան կենդանացուցիչ զօրութիւնը, ան միայն ճանչնայ զայն՝ որուն սրաին մէջ կը ցայտէ ան կենդանի ջրի մը պէս »:

Ահաւասիկ մտածում մը՝ որ հակառակ էր բանաստեղծական դարձուածքին, կը բովանդակէ մեծ ճշմարտութիւն մը, ընդհանուր ճշմարտութիւն մը: Հանքաբանութեան գիրք մը պիտի չկարենայ երբեք իրական գաղափարներ տալ այս գիտութեան վրայ անսր՝ որ բնաւ հանք տեսած չէ: Նոյնպէս չկայ գրական կամ բանաստեղծական գրուած մը որ կարենայ կրթել պարզ աշակերտը՝ որ ոչինչ չի գիտեր կեանքի նկատմամբ, չկայ ճառ մը երաժշտութեան վրայ՝ որ կարող ըլլայ սորվեցընել այս արուեստը անսր՝ որ բնաւ փորձառութիւնը չունի ներդաշնակ ձայներու. չկայ Աւետարան՝ որ բարոյացնէ զայն՝ որ երբեք կրօնք չունի էր հոգիին մէջ, և ոչ մաքրութիւն էր գործերուն մէջ: Այն ամէն ծանօթութիւն՝ որ զըքերէն կու գայ անուղղակի է և կը հասնի մեզի իբրև անդրադարձած, իբրև արձագանդէ մը կըրկնուած: Ճշմարիտ ծանօթութիւնը պէտք է կենդանի արմատներ ունենայ նոյն իսկ մտածումին խորը գըքերէն անկախ՝ մտաւորական ստացումը (acquisition), պարզ փոխառութիւն մը չէ. կենդանի իւրացում մըն է՝ գործուած կենդանի յօրինուածութեամբ (organisme) մը:

Բ. — Ջերմագին կը յորդորեմ բուրբ երիտասարդները որ իրենց ուսումներն սկսին իրերուն

ռազդակի դիտողութեամբ, փոխանակ բաւական համարելու իրաց բացատրութիւնները զորոնք կը դանեն զրքերու մէջ: Օգտակար գրուած մը կայ սոյն տիտղոսով: Սրառեստ դիտեղոս: Այդ երեք բառերը կրնան ըլլալ մեր առածն ու կանոնը այս առաջին դաստիարակութեան մէջ, որ այնքան կարեւոր է, և դժբախտաբար այնքան անփոյթ առնուած: Բոլոր ընտկան գիտութիւնները մասնաւորապէս ընտիր են, ոչ միայն զարգարելու համար միտքը ամենաճոխ զանազանութեամբ մը, այլ նաեւ սորվեցընելու համար մեզի աւրեւտներուն ամենէն օգտակարը, որ է՝ մեր աչքերը դործածելու արուեստը: Ի՞նչ աւելի տարօրինակ քան այն եղանակը՝ որով կը քալենք մենք աչքերնիս բաց՝ առանց բան մը տեսնելու: Պատճառ. վասն զի աչքը՝ նման ուրիշ ս և է գործարանի մը՝ վարժութեան պէտք ունի. եթէ չափազանց ստրուկ դառնայ զրքերուն, կը կորսնցընէ իր զօրութիւնը, իր ժրութիւնը և վերջ ի վերջայ անկարող կ'ըլլայ կատարելու իր ընտկան պաշտօնը: Համարեցէք ուրեմն իբրեւ ճշմարիտ Լախմակաճ ուսուցիչներ զանոնք՝ որոնք կը սորվեցընեն տղուն ճանչնալ ինչ որ կը տեսնէ և տեսնել ինչ որ ուրիշ կերպով պիտի չճանչնար: Ամենէն աւելի օգտակարներուն մէջ են բուսաբանութիւնը, կենդանաբանութիւնը, հանքաբանութիւնը, երկրաբանութիւնը, տար-

րաբանութիւնը, ճարտարապետութիւնը, գծագրութիւնը, գեղարուեստները: Որչափ վերելքներ լեռներու վրայ, ուղեւորութիւններ ցամաք երկիրներու մէջ, որոնք անպտուղ կը մնան տղոց համար՝ թէեւ ունենան անոնք կատարելապէս իրենց զրքերը, պարզապէս վասն զի կը պակսին անոնց քանի մը ծանօթութիւններ՝ դիտողական այս գիտութիւններէն:

Գ. — Դիտելը լաւ է. մտազրուութեամբ դիտելը՝ լաւագոյն: Բայց տիեզերքին մէջ իրերու այնպիսի անհուն զանազանութիւն մը կայ, որ յոգնութիւնը պիտի անդամալուծէ փութով մեր մէջ դիտելու կարողութիւնը, եթէ չունենանք ապահով մեթոտ մը, խիստ կանոն մը՝ ենթարկելու համար իրերու այս բազմութիւնը մեր մտքին քննութեան: Ահա այս ուղղիչ կանոնն է որ մենք դասակարգութեամբ կը կոչենք. մարդկային միտքը կը գտնէ զայն, վասն զի ակներեւ կը տեսնուի ան ամենուրեք աշխարհի մը մէջ՝ որ է աստուածային մտքին յայտնութիւնը: Կը հանգչի ան հիմնական միութեան տիպարին վրայ՝ զոր դրած է աստուածային միտքը՝ բովանդակ բնութեան վրայ:

Այս միութիւնը կը յայտնուի նմանութեան այն կէտերուն մէջ՝ որոնք կը միացընեն արտաքսապէս ամենէն աւելի այլազան երեւցած

իրերը: Ծնորհիւ այս նմանութեանց՝ քիչ մը յատակատես աչքը կրնայ՝ իրերու անհուն զանազանութիւնը բաշխել՝ քիչ կամ շատ ընդարձակ խումբերու թիւի մը, և այս խումբերը՝ որոնք սեռ և տեսակ կը կոչուին, բնականաբար կու գան կ'ենթարկուին մեր մտքին քննութեան՝ որ զանոնք կը համեմատէ և կը բաժնէ: Աշակերտին աշխատութիւնն է ուրբմն, զիտեղ խնամքով՝ ամէն բանի մէջ որ կը տեսնէ՝ նմանութեան կէտերը, և մի և նոյն աւան ամենէն աւելի աչքի զարնող տարբերութիւնները: Վասն զի ասոնք անխուսափելի կերպով անբաժան են նմանութիւններէն՝ ինչպէս ստուերը լոյսէն: Այս տարբերութիւններն ուրիշ արժէք չունին եթէ ոչ բաժնել մէկ սեռ միւսէն, կամ մի և նոյն սեռին տեսակը միւս տեսակէն: Ամէն բանի մէջ հետազոտելի դասակարգութիւնը, կարգը՝ բնական կարգն է. արուեստական շարակարգութիւնը՝ ինչպէս օրինակի համար այբբենական բառարանի մը բառերունը, կամ Լիննէոսի դրութեամբ ծաղիկներունը, կրնայ մեծ օգուտ ընձեռել նախնական սուսումնասիրութեանց համար, բայց երբ մի միայն գործածուի, արդէլք մը կը դառնայ իրական ծանօթութեան:

Երիտասարդը պէտք է կէտ նպատակի ունենայ իրեն՝ իրերն իրարու մէջ՝ իրենց բնական

մերձաւորութեան կապովը զօգելու վարժութիւնն ստանալու. և այն ատեն միայն կը հասնուի այս նպատակին՝ երբ լայն և ամբողջական տեսութիւնը կը զուգադրուի մասնական յատկութիւններու մանրակրկիտ գիտողութեան հետ: Մաղիկներուն արուած բաժնական անունները՝ օրինակներ են վերիվերոյ մերձեցումի, առանց ո և է դասաւորման ջանքի մը: Զրի շուշանը, որուն անունը տունկ մը նշանակել կը թուի շուշաններու տեսակէն, այս ծաղիկն հետ բնաւ յարաբերութիւն չունի. բոսաբանը՝ որ գիտած է մտէն տունկին յատկութիւններն ու գործարանները, պիտի դասաւորէ զայն մեկուն ազգիներուն (papavéracée) մէջ և պիտի համարէ զքեզ լիովին իր այս դասաւորումին համար: Գիտողութեան վարժութիւնն ստանալու լաւ միջոցներէն մէկը՝ մեր օրով որ այնչափ դիւրին են ճամբարգութիւնները՝ է, իմ կարծիքով երբեք զանց չընել տեղական թանգարաններն այցելելը, ամէն անգամ որ կարելի է այդպիսի այցելութիւն մը, և երբ կ'այցելես, կապուելու է միայն մէկ սուսումնասիրութեան, անոր՝ որ աւելի մասնաւորապէս յատկանշական է տեղայն: Մէկ ակնարկով ամէն բան տեսնելը՝ կը յանդի բան մը չյիշելու:

Գ. — Իրերու մտադիր գիտողութեան և ճշգրիտ

զատաւորութիւն վրայ միտքը կը կառուցանէ այն ատեն, իբրեւ հաստատուն հիման մը վրայ, աւելի փափուկ շէնք մը, պատճառաբանութեամբ (raisonnement) ձեռքով: Մենք կ'ուզենք սորվել՝ ոչ միայն թէ իրերը այսպէս են, այլ ինչու համար և ինչ վախճանով: Արարչութեան հիմնական և աստուածային միութենէն կը բղխի մէկ կողմէն կարեւոր ներդաշնակութիւն մը՝ իրերուն ըլլալու և աճելու եղանակին միջեւ, և միւս կողմէն՝ միութիւնը տիպարին, որ անփոփոխ կը պահուի անհուն սեւերու և անթիւ տեսակներու մէջ: Մենք ստիպուած ենք փրկուտելու աստուածային միութեան այս կրկին յայտնութիւնը ասով միայն՝ որ մարդկային հոգին, ինքն ալ, բղխում մըն է ստեղծող մտածումին, և ինքզինքը խորապէս մի կը զգայ: Մարդկային բանը (raison)՝ յառաջ գալով յաւիտենական բանէն, կ'աշխատի անզարդում հաստատելու միութիւնը՝ կապը (ընտանեկան շեղումով մը խօսելու համար) մեր էութեան ծրարագրին մէջ: Անով բնականաբար կը բերուինք փնտռելու միութիւնը՝ կապը, կարեւոր աղերսը ամէն երեւոյթներուն մէջ աշխարհի մը որ չունի գոյութիւն, ինչպէս ըսուած է ընտիր կերպով, բայց եթէ «բանին (raison) մէջ, բանով և բանին համար»: Մտքին այս յատկութիւնը որ կը մղէ մարդս փնտռելու հաւատքը

իրերու կապակցութեան, է այն՝ զոր մտաբանները (phrénologue) կ'անուանեն պատճառականութիւն (causalité)• իրի մը պատճառը, բառին սովորական իմաստով, ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ կէտը՝ որ, երեւոյթներուն կարեւոր յաջորդութեան մէջ, անմիջական կերպով կը կանխէ քան զայն: Քիչ մարդիկ շատ հարեւանցի միտք մը ունին և կը շատանան ուսումնասիրել իրերը՝ առանց բացատրելու զանոնք: Ընդհակառակն՝ կը տեսնենք ամէն օր՝ որ երեւոյթի մը որ և է պատճառը գտնելու պէտքը, քան թէ անոնց և ոչ մէկն ընդունիլը, է ամէն կանոնաւոր իմացականութեան նկարագիրը: Այսպիսի նիւթերու մէջ, վտանգը՝ որմէ պէտք է ամէն կերպով խորչին երիտասարդները՝ է շատ դիւրաւ սովորութիւն ստանալը՝ իբրեւ ստոյգ պատճառ համարելու ինչ որ պատահական պարագայ մըն է կամ գէպը մը: Գիւրիւն է ըմբռնելը որ անձրեւներու յաճախութիւնը Բրիտանիոյ արեւմտեան ծովեզերքին վրայ՝ յառաջ կու գայ Ատլանտիան օվկիանոսին մերձաւորութենէն: Նոյնպէս դիւրաւ կը հասկըցուի որ Օպանի՝ մէջ ձմեռուան հովին գաղջութիւնը՝

1. Օպան՝ ծովեզերիայ զիւլ մըն է Սկոթլանդ մէջ՝ Արթիլի կամուրթիտմ, Մըլի նեղուցին վրայ՝ քաղնիքնիրու տեղ, Սշամաւոր օդին մաքրութեամբ համար՝ ուր ձիւնընկերը կը յաճախեն:

համեմատութեամբ Էտիմոլոգիկ և Ապերտինի օգին խառնուածքին (température), յառաջ կու գայ օգին՝ Մեքսիկոյի նեղուցէն մեզի հասնող տաք ջրի լայն հոսանքին հետ շփուելէն: Բայց բարոյական և քաղաքական սահմաններուն մէջ, ուր իրերը դեռ աւելի բաղմամասն են, կը տեսնենք հազար օրինակներ տեսակ մը պատճառաբանութեան՝ որ կը կայանայ իրէ մը մեկնելու և ուրիշի մը հասնելուն մէջ, ընդունելով, առանց ապացուցանելու, միջանկեալներու շղթայաւորումը: Լսած եմ յաճախ քաջածանօթ ռամկավարէ մը, փոփոխելով ձեւն ու փաստերն այս միակ նիւթին (thèse), որ մեր երկրին՝ բոլոր ազէտքները յառաջ կու գան իր միապետական և ազնուապետական կառավարութենէն, և թէ պիտի դարմանուէին անոնք՝ իբրեւ մոգական դաւադանի մը հարուածով, մի միայն բացարձակ ռամկավարութիւն մը ներմուծելով:

Այսպիսի զուրջուածք մը՝ մէկ ծայրէն միւսը՝ օրինակ մըն էր սխալ պատճառաբանութեան, մտայածին պատճառ մը և դարման մը կ'ընծայէր՝ ընկերական թշուառութեանց: Աւելիզ պատճառաբանութեան վարժութիւնը մշակելու

1. Խօսքը անշուշտ Անգլիոյ կառավարութեան վրայ է. գրողը Սկոտլանդի է:

համար, կը յանձնարարեմ նախ և առաջ երկտասարդներուն, Պլատոնի հին պատուէրին համեմատ, ինքզինքնին նուիրելու, վեց ամիս մը, մի միայն մատեմատիքի վարժութեանց: Պիտի զօրացնեն անով իրենց տրամաբանական կարողութիւնը՝ որ կարեւոր է ամէն տեսակ պատճառաբանութեան. պիտի լրացնեն իրենց փորձառական պակասը և պիտի սորվին զանազանեւ կարեւոր կախումը, անհրաժեշտ հետեւութիւնը, այսինքն է՝ պատճառականութեան ճշգրիտ յարաբերութիւնները: Բայց այս չափով դո՛հ բլլալու չեն: Չափազիտական պատճառաբանութիւնը հիմնուած է ենթադրութիւններու և տեսական հանգամանքներու վրայ, ուրոնք՝ իբրեւ անգամ մը տուեալներ (donné), չեն հանդուրժեր ոչ զանազանութիւն և ոչ փոփոխութիւն. ուստի և չէ զո՛հացուցիչ կրթութիւն մը՝ մարդկային եղրակացութեանց ամենէն նշանաւոր և ամենէն կարեւոր դասակարգին համար. հոսնոյն իսկ հիմնակէտերն (données) են ազդեցութիւնն ու հակազդեցութիւնը իրերու և զօրութիւններուն՝ որոնք, իրենց հետաքրքրական բաղմամասնութեան մէջ՝ ենթակայ են փոփոխականութեան, հազար խանգարիչ ազդեցութիւններու, և որով, կը վրիպին երբեմն ամենէն իմաստուն հաշիւէն: Քաղաքական, բարոյական, ընկերական նիւթերու մէջ, պատ-

հառաքանութիւնը նուազ անստոյգ է քան չափազերտութեան մէջ. միայն թէ շատ դժուարին է և աւելի հիմնակէտեր կը բովանդակէ. վերտանդը՝ թերակատար տեսութիւնն է, փութկոտ հետեւութիւնը, բռնադբօս և խարդախուած բացատրութիւնը, անձնական կրքի մը, կուսակցական շահու ազդեցութիւնը : Պետական մարդը որ կը խաբուի քաղաքական խնդրի մը լուծմանը մէջ, կը խաբուի ո՛չ թէ վասն զի գետութիւնը անստոյգ է, այլ իրերու անկատար ծանօթութեան մը հետեւանքով կամ կրքերու և շահերու ազդեցութեան տակ՝ որոնք կը հեռացընեն զինքը հզգրիտ կշռադատութենէ :

Ե. - Հաւանական է որ հոս երիտասարդ ընթերցողներէս մէկը հարցընէ ինձի, թէ քանի որ այդչափ կարեւորութիւն կու տամ պատճառաբանութիւնը զօրացընելու, պիտի չյորդորեմ զինքը ձեռնարկելու տրամաբանութեան և բնագանցութեան կանոնաւոր ուսման : Կը պատասխանեմ. այո՛, անտարակոյս, եթէ նախ ստացած ես ընական ճամբով և ոչ դպրոցական հրահանգով, խորհելու և խօսելու ընդհանուր սովորութիւնը : Մարդ սորված է քայլել՝ ունենալով նախ սրունքներ, յետոյ վարժեցընելով զանոնք : Որմէ ետքը, կրնայ երթալ զանեւ կրթիչ յիսնապետ մը որ կրթէ զինքը զանազան շրջափո-

խութիւններու (évoluation) մէջ, զոր սովորական տեղաշարժութեան փորձը պիտի չկարենար սորվեցընել անոր : Մի և նոյն բանն է խորհելու արուեստին մէջ : Մտածեցէք նախ, և ժողովեցէք պաշար մը խորհրդածութեան նիւթերու. յետոյ ինդընեցէք տրամաբանէն որ սորվեցընէ ձեզի տարրալուծել ձեր հետեւութեանց յօրինուածը : Այս այսպէս հասկցուելով, տարակոյս չի մնար որ տրամաբանութեան ուսումը շատ օգտակար է : Բայց յիշեցէք որ՝ չափազերտականներուն նման՝ այս գերտութիւնն ալ երեւակայական իրերու վրայ կը ճառէ, և թէ կը շատանայ համադասելով միայն մտածումին գանազան եղանակները. միշտ ընդունայն փորձ մը պիտի բլլայ քաղել հանելը մի միայն տրամաբանութենէն իմացականութեան այն բեղմնաւորութիւնը, որուն գեղեցիկ պտուղները կը բուրումնաւէտեն կեանքը : Մի՛ յուսաք զինաշարժութեան վարպետէ մը պատրաստել մեծ հայրենասէր մը, Պրիւս մը, Վալլէս՝ մը, և ոչ ալ

1. Ուիլիւմ Վալլէս և Ռոպէրդ Պրիւս Սկոլտիոյ ամենէն աւելի ժողովրդական ղեցազներէն են, ճիմմաղիրներն իրենց անկախութեան : Վալլէս՝ ծնածն 1270 ին, կորզեց իր երկիրը Անգլիոյ լուծէն և կոչուեցաւ խմամապետ Սկոլտիոյ : Վալլէս երբ ծերընակալուելով մահուան դատապարտուեցաւ եղուարդ թագաւորէն, Ռոպէրդ Պրիւս ոգին եղաւ անկախութեան, յաղթից Անգլիացիներուն և կո-

սոսկ տրամաբանէ մը՝ մեծ խորհող մը: Պիտի
 չկարենանք՝ տրամաբանական օրէնքներու ու-
 սումմասիրութեամբ՝ չքաւոր հոգի մը՝ հա-
 ռուստ հոգի մը դարձընել: անձուկ միտք մը՝
 ընդարձակ իմացականութիւն մը: Աորովի ա-
 ոււզութիւն մը, գործօն համակրութիւն մը,
 յստակատես դիտողութիւն մը, բազմադիմի
 փորձառութիւն մը՝ Գպրոցին բոլոր հաւաքաբա-
 նութիւնները կ'արժեն: Ըսել չեմ ուզեր թէ հա-
 ւաքաբանութիւններն ամուլ են. ունին անոնք
 զօրութիւն մը կանոնաւորիչ, բայց ոչ ստեղծիչ.
 այսպէս անդամադնութիւնն անհրաժեշտ է
 նկարչին. ան խոր ծանօթութիւն մը կու տայ ա-
 նոր՝ յօղուածներուն և մկուռններուն վրայ. բայց
 նկարչութիւն չի կրնար սորվեցընել անոր: Տրա-
 մաբանութիւնն անհրաժեշտ է սխալը երեւան
 հանելու, կամ իմաստակութիւնը դիմակա-
 դերծելու համար. բայց ճշմարտութեան հետա-
 զօտութեանը մէջ աւելի առաջ երթալու համար,
 հարկ է որ այս գիտութիւնը՝ դերաշարժ ժրու-
 թիւնն ունենայ սահուն ջրերուն, որոնք չեն

չուեցաւ ազատարար հայրենեաց և հռչակուեցաւ
 թագաւոր Սկովտիոյ: Իր սրդին՝ Դաւիթ Պրիւս՝
 փառաւորապէս թագաւորեց երկայն տարիներ և
 թագը փոխանցեց իր թոռանը՝ Ռոպէրդ Մըրուար-
 դին, որ եղաւ սոյն ամուրը կրող թագաւորական
 տան մախանայրը:

հոսեր դպրոցներուն մէջ, և թէ հարկ է առնէ
 իր նիւթերը ապրող տիեզերքէն՝ զոր չի բովան-
 դակեր ոչ մէկ թանգարան:

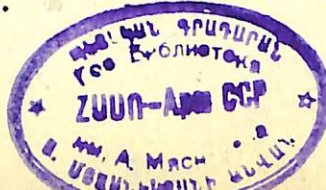
Նայն բանն է նաեւ բնազանցութեան մէջ:
 Փգտակար է այս գիտութիւնը երկու վախճա-
 նով. ան կ'ընտանեցնէ զմեզ մեր կարողութեանց
 ճակատագրական սահմաններուն. կը քշտէ մեր
 երեւակայութեան թեւերը. կ'օրօքէ զմեզ վայր-
 կեան մը հայեցողութեան անյատակ ծովերուն
 վրայ, և կը ճանչցընէ մեզի որ աշխարհը մեր
 երեւակայածէն շատ աւելի ընդարձակ է, և
 մեր մտածումները շատ պզտիկ են: Բացասա-
 կան արդիւնք, ըսէք դուցէ՛՝ այժմ բայց ուշ
 դէք որ անով էական ըլլալէ չի դադրիր:
 Սահմաններուն ծանօթութիւնը՝ իմաստութեան
 առաջին պայմանն է. աւելի լաւ է հաստատուն
 ստեղծ մը քալել այս երկրիս վրայ որ մեզի կը
 վերաբերի, քան յափշտակել թռչունին կարո-
 լութիւնները և, նոր իկարոսներ, զնել ողբալի
 անմահութիւն մը՝ զմեզ կ'ընող ծովը մեր անու-
 նով մկրտելով:

Բնազանցութեան միւս արդիւնքը այս է.
 կ'ընտանեցընէ զմեզ հիմնական մեծ ճշմարտու-
 թիւններուն՝ որոնց վրայ կը յենու ուրիշ ամէն
 գիտութիւն: Ան ան՝ տրամաբանութեան պէս՝
 սոսկ ձեւական գիտութիւն մը. է ան՝ ընդհա-
 կառակն՝ սկզբնական և էական իրականութեան

Դաստ.

2

1234-84

ուսուովը, թաքնուած հիմքին՝ զոր սեւէ երեւոյթ կը ծածկէ՝ ինչպէս մարդուն զիմագծերն ու միտը կը ծածկեն իր հոգին, այն յաւիտեանական հիմքին՝ որ կ'ապրի երեւոյթին փոփոխութիւններէն աւելի: Եւ մենք՝ պէտք է հասն հասնինք, մասնական գիտութեանց սեփական երեւոյթներուն սահմաններն անցնելնէս ետքը: Խնդիրը՝ հասն՝ ոչ բուսաբանութեան վերայ է, ոչ երկրաբանութեան, ոչ բնախօսութեան, ոչ աստղաբաշխութեան, ոչ տարրաբանութեան, և ոչ մարդաբանութեան, այլ տիեզերական և զերագոյն այն զօրութիւններուն և օրէնքներուն վրայ, որոնց՝ մարդկային գիտութեան իւրաքանչիւր ճիւղ՝ մէկ պատկերն է միայն, մէկ մասնական յայտնութիւնը. խնդիրը ամէն էսութեան հասարակաց հիմքին վրան է: Յիրաւի, ամէն գոյութիւն բարեշրջում մըն է բանի մը որ ինքզինքը կ'որոշէ. առանց մնայուն և ներքին բանի մը աշխարհս chaos մը պիտի ըլլար և ոչ cosmos մը: Ասիկէ կը հետեւի որ բնազանցութիւնը գիտութիւնն է բացարձակ տիեզերական (cosmique) բանին, որչափ որ մատչելի է ան մարդկային, անհատական և սահմանաւոր բանին (raison). Իբրեւ այնպիսի, է ան, Արիստոտելի հին տեսութեան համեմատ, համեմատ աստուածաբանութեան: Աստուծոյ գաղափարը, ինչպէս բանինը որ գո-

յութիւն ունի, կը գործէ և կ'որոշէ ինքզինքը, է արդարեւ միակ ենթազրուութիւնը որ տիեզերքը հասկնալի կ'ընէ. և այս կերպով է որ եղած է ան ամէն մեծ խորհողներուն համար Պիւթագորէն մինչեւ Հէկէլ, աշխարհիս ամենէն առողջ ըմբռնողութիւններու միջնաքարը: Օգտակար է սերեմն բնազանցութեան ուսուովը մեր դարուն նման դարու մը մէջ, սեր Ֆիլիքսական բազմաթիւ գիւտեր և անկատար տեսութիւններ այնպէս ուժգին կերպով կը հակեն միտքը դէպ ի արտաքին և նիւթական իրերը, որ ոմանք մինչեւ իսկ փորձուեցան տեսնել ծանօթութեան միակ աղբիւրը՝ Ֆիլիքսական գիտութեանց մէջ, և մակաբերութեան (induction) մէջ մոգական զօրութիւնը և գերազանցօրէն ինչնաւոր կերպը (procédé): Այս կէտն է զոր պիտի կոչեմ ես արտաքին իրերու խօլ մտնութիւն. վասն զի, մէկ կողմէն, հիմնական և կենսական ճշմարտութիւնները՝ որոնցմէ կը կախուին բոլոր գիտութիւնները, կը հաստատուին իրենք իրենց ամէն մակաբերութեանէ առաջ, և միւս կողմէն՝ Ֆիլիքսական գիտութիւնները կը շատանան նկարագրելով այն յարաբերութիւնները՝ զորոնք հարեւանցի քննութիւն մը յանիրաւի պատճառ կը համարի. անոնց կարծեցեալ օրէնքները զործողութեան եղանակներ են միայն. դառով գործօն պատճառին, նոյն իսկ ազգակին, որոնց

վրայ չեն կրնար ծանօթութիւն ստանալ առանց իրենց շրջանակէն դուրս ելլելու, կը մնայ միշտ այն բացարձակ բանը, ամենուրեք և սեղծիչ, որուն մենք Աստուած անունը կու տանք, և որուն՝ մեզմէ իւրաքանչիւրը, ինչպէս կ'ըսէ աստուածաշնչական հին քերթողը, բղիսեմս մըն է, և անով է՝ ինչպէս ըսու մեծ առաքեալը՝ որ մենք կ'ապրինք, կը շարժինք և կանք: Երիտասարդը կրնայ ջանալ մտտեմալ դպրոցին մէջ ստուգիւ բանաւոր աստուածաբանութեան, խորապէս պատկառելի հայեցողութեան, ճշմարիտ բնազանցութեան, բայց անկեղծ և աւնական կեանքի մը փորձառութեանը մէջն է որ պիտի հանդիպի անոնց: Պիտի իմանայ այն ատեն, Գաւիթ թագաւորին և երբայական սաղմոսերգուներուն փառաւոր խումբին հետ, որ կրօնական հաւատքին մէջ է միայն որ պիտի կարենայ ան հանգչիլ խաղաղութեամբ ինչպէս մանուկը որ կը հանգչի իր մօրը գիրկը:

2. — Այն կարողութիւնը՝ որ նախընթացէն ետքը՝ մասնաւոր մշակութեան կը կարօտի, երեսակայոքիւնն է: Կը կասկածիմ որ ուսուցիչներն ու աշակերտները ըմբռնած ըլլան ըստ բաւականին այս կարողութիւնը խնամքով զարգացնելու պարտականութիւնը: Անոնցմէ ումանք պիտի արհամարհեն զայն՝ թէ իբրեւ

աւելի յարաբերութիւն ունեցող կեղծիքի քան թէ իրողութեանց հետ, և թէ իբրեւ անօգուտ՝ ճշգրիտ ծանօթութիւններու ծարաւի փութաւն ջան աշակերտին: Բայց ամէն ոք գիտէ որ երեւակայութիւնը՝ իրենց գլխաւոր գիւտերը թելադրած է ամենէն մեծ դիտողներուն: Անոր մեծ օրինակն է Կէօթէ՝ բունաբանութեան և սկիւրաբանութեան վրայ իր նշանաւոր դիտողութիւններովը: Երեւակայութիւնը այն ատեն միայն թշնամի կը դառնայ գիտութեան՝ երբ կը գործէ առանց բանի (raison), այսինքն է՝ ըստ կամս, իրեն կանոն ունենալով մի միայն քամահաճոյքը: Օժանդակներէն ամենէն լաւագոյնը և ամենէն անհրաժեշտն է ան՝ բանին հետ: Բաց սակէ, նոյնչափ անհրաժեշտ է ան՝ պատմութեան և թանձրացեալ (concret) իրողութեանց բոլոր սահմանին մէջ՝ որչափ բանաստեղծութեան մէջ. պատմաբանը՝ ստուգիւ՝ չի կրնար իրեր հնարել, բայց պարտի յարմարքնել զանոնք, կարգադրել ներդաշնակ պատշաճութեան համեմատ, երեւակայութեան բուն գործը հոն է: Բղձանուշներու (feé) առասպելները, ամէն տեսակ կեղծ վէպերը՝ իրենց օգտակարութիւնն ունին անշուշտ, և կրնանք գործածել զանոնք, խելքով՝ այս կարողութեան մշակութեանը համար: Սակայն երեւակայութիւնը իրականութեան մերձեցնելով է որ աւելի օգ-

տակար կերպով պիտի գործածենք զայն, և այս մտքով է որ խորհուրդ կու տամ երիասարդներուն գործածել զայն: Հարկ չկայ ուսաններ կարգալ գտնելու համար հոն կացութեանց և մտածուած բնաւորութեանց նկարագրներ՝ քմայքը հաճելու և երեւակայութիւնը բարձրացընելու նպատակաւ: Կեանքերը Մեծն Աղեքսանդրի, Կուստաւ-Ատուղի, այնչափ ազնուական դէմքերու՝ սրոնք իրենք իսկ կը ստեղծեն պատմութիւնը, դաստիարակիչ զօրութիւն մ'ունին՝ հազար անգամ աւելի ազդու՝ քան ուսաններուն լաւագոյնը, դուցէ քան բանաստեղծութեանց ամենէն գեղեցիկը: Ամէն մտքերը բանաստեղծութիւն չեն սիրեր, բայց ամէնքն ալ պատկառելի կամ վստմ գործի մը զօրաւոր և շահեկան տպաւորութիւնը կ'ընդունին. օգտակար ըրէք մեծ և խելացի այդ կեանքերը՝ երեւակայութիւնը կը թելու համար, և կրկնակի պիտի շահեք. պիտի սորվիք մի և նոյն ատեն և ամենէն աւելի ազդու կերպով, ինչ որ եղած է և ինչ որ պէտք էր ըլլալ: Բայց եթէ ուզէք այս կարողութիւնն իր աւելի կատարեալ զարգայմանը հասցընել, չի բաւեր հաճոյական կերպով ծածանցընել անոր առջեւ աղնիւ ու առողջ նկարներ. այդպիսի կրաւորական վարժութենէ մը մի սպասէք երբեք ոչ մէկ ճշմարիտ ազդու-

ութիւն: Կարեւորն այս է՝ որ աշակերտին երեւակայութիւնը՝ հաստատուն կերպով բռնէ և ըմբռնէ անմահական ոգիները որ կ'անցնին իր առջեւէն. ինքզինքը դո՛հ չհամարի ցորչափ աղօտ ու ամուլ յիշատակ մը կ'արտադրէ, այլ կարող ըլլայ իր առջեւ կանչել (évoquer) պատմութեան ամբողջ թափորը՝ իրական կարգին մէջ, սրուիչ նկարագրներով, ճիշդ դիրքերով, ճշգրիտ արտայայտութեամբ: Կան մարդիկ՝ որ կ'անցնին կեանքին մէջէ աչքերնին բաց՝ և բան չեն տեսներ. կան ալ որ շատ գրքեր կը կարդան, դուցէ կը խճողուին կը խճկուին դէպքերով, և սակայն չեն իւրացներ պատմութեան կենդանի պատկերներէն և ոչ մին, զոր ընթերցումի ժամ մը միայն պիտի կարենար դուշմել իրենց մտքին մէջ, և զիրենք կորովի պիտի ընէր վշտերու և տառապանքներու դէմ: Ուրեմն երբ ընտիր գրքէ մը դընւս մը կարդացիք, հարցուցէք դուք ձեզի ոչ թէ ինչ որ դրոշմուած տեսաք դորշ և աղօտ էջերուն վրայ, այլ թէ ինչ կենդանի նկար աւելցուցիք դուք ձեր երեւակայութեան փայլուն նկարներու թանգարանին (galerie) մէջ: Այդ կարողութիւնը ձեր մէջ թող միշտ կենդանի, միշտ առոյգ և գունազեղ ըլլայ: Համարեցէք որ ծանօթ էք դէպքի մը այն ատեն միայն՝ երբ դիտէք՝ ոչ թէ այն դէպքին տեղի ունենալը, այլ երբ կը տեսնէք զայն այնպէս ինչպէս որ տեղի ունեցաւ:

Է. — Երեւակայութիւնն բառը՝ թէ և կը նշանակէ կարողութիւն մը որ կարծես չափով մը կը վերաբերի ամէն մտքերու, աւելի մասնաւոր կերպով մը կը պատշաճի այն դասակարգի ըմբռնողութիւններուն և յուզումներուն, զորոնք՝ առ ի չգոյժ յատուկ բառի մը՝ վարժուած ենք կոչել գեղեցկագիտական ըմբռնողութիւններ։ Մարդ մը կրնայ ապրիլ և ապրիլ արժանաւոր կերպով և առանց շատ երեւակայութեան. այսպէս տուն մը կրնայ աղէկ շինուած ըլլալ անձրեւի և հովի նկատմամբ, կրնայ ըլլալ նոյն իսկ շատ լուսաւոր, և միանգամայն տգեղ։ Բայց ո՞վ մշտքէն կ'անցընէ նախընտրել տգեղ տուն մը՝ երբ կրնայ գեղեցիկ տան մը մէջ բնակիլ։ Այսպէս գեղեցիկը՝ որ առողջ երեւակայութեան մը բնական սնունդն է՝ պէտք է նպատակն ըլլայ անոր՝ որ կը փափաքի իրականացնել էութեան մեծ վախճանը, ըսել կ'ուզեմ, քաղել իր անձէն մեծագոյն օգուտը։ Եթէ ստոյգ է՝ ինչպէս զիտեցինք՝ որ մարդ միայն գրքով չէ որ կ'ապրի, ստոյգ է նաեւ հաւասարապէս որ միայն ծանօթութիւններով ալ չէ որ կ'ապրի։ «Սորովիւր միշտ լաւ է» կը կրկնէր մեր արդի խորհողներուն ամենէն երեւելիներէն մէկը. բայց հաւատացէք որ ըսել չէր ուզեր անով՝ որ պարզ անկարգօրէն գիտնալը՝ միշտ լաւ է. ըսել կ'ուզէր որ իմաստուն զործ մըն է անյագութեամբ հաս-

կաքաղ ընելը՝ որպէս զի օգտակար ընենք յարմար ժամանակին՝ այն բոլոր ծանօթութիւնները, որոնք ձեռքերնիս կ'իյնան՝ թէ և լաւագոյններէն ալ չըլլան։ Լաւագոյնները՝ ըսելն աւելորդ է՝ միշտ հոն չեն, ուղածնուս պէս։ Եւ յուրիները, որոնց կը հանդիպինք սովորաբար, անոնք ալ ունին իրենց ճշմարտութեան բաժինը, զոր կրնայ քաղել մարդ անցողաբար։ Բայց նպատակը՝ որուն պէտք է երիտասարդը կանոնաւորապէս (systematiquement) հասնելու ջանայ, ոչ եթէ գիտութիւնն է ընդհանրապէս, գիտութիւն մը ո՞ր և է, այլ գիտութիւնը մեծին, գեղեցիկին և բարւոյն. այս նպատակին՝ ըստ որում կը պատկանի ան երեւակայութեան՝ գեղեցկագիտական մշակութեան մեծ խնամք տանելով է որ պիտի հասնի մարդ։ Ուրիշ բառերով, բանաստեղծութիւնը, նկարչութիւնը, երաժշտութիւնը և ընդհանրապէս գեղարուեստները, որոնք լաւ եւս կը պարզեն գեղեցիկն ու վսեմը իրենց բաղմազան երեւոյթներուն մէջ, երկրորդական զարդեր չեն. անոնք՝ մշակուած հոգիի մը՝ ամենէն աւելի անուշակ ծաղիկն են։ Այն մարդը որ տեսնելու համար միայն նայուածքին սրութիւնը, զործելու համար միայն ձեռքին պնդակազմութիւնը ունի և սքանչելի կերպով կը կատարէ կեանքին տաժանելի դործը. բայց պիտի չունենայ շնորհ,

հրապոյր. պիտի ըլլայ դժնեայ, կամշոտ, յամառ, խստաբարոյ, առանց համեմտութեան, նոյն իսկ կոշտ: Մեղմացուցէք, բթեցուցէք՝ գեղեցկագիտական դաստիարակութեամբ՝ այդպիսի նկարագրի մը անկիւնները. ըրած պիտի ըլլաք գործ մը՝ որուն ընկերական օգտակարութիւնը դուզնաքեայ պիտի չըլլայ, և պիտի հայթայթէ նոյն ինքն անհատին նշանաւոր առաւելութիւն մը:

Ուրեմն թող սկսի երիտասարդը հայթայթել իր երեւակայութեան ընական և կարեւոր տարրը, ամէն կարգի գեղեցիկ իրերու ուսումը: Կառուցուեցաւ մօտակայ քաղաքին մէջ գեղեցիկ շէնք մը: Թող երթայ դիտէ: Բացուեցաւ նկարչական ցուցահանդէս մը: Իր առանձնական գործերը թող չարգիլեն զինքը երթալու ակնարկ մը նետելու, և վայելելու՝ անցողաբար՝ անոնց կատարելութեան հրապոյրը: Կրկէս մը կ'ընծայէ՝ պատահամբ ճապոնէի ձիախաղացներ, ճարտար անպարարներ: Թող չարհամարհէ անոնց ճկուն գլխիվայր թաւալումները իբրեւ սոսկ խեղկատակութիւններ՝ տղոց յարմար մարդկային մարմնոյն զօրութեանն ու թեթեւութեանը շնորհալի ցոյցերն են անոնք, որոնց վերայ ամէն իմաստուն միտք պէտք է հիանայ: Ընդհանրապէս խօսելով, թող ճշմարիտ կըրթութեան ծարաւի երիտասարդը՝ մշակէ հիա-

ցումը. վասն զի գեղեցիկն կամ վսեմին վրայ հիանալով է որ կրնանք մօտենալ քիչ մը մեր հիացման առարկային: Ան որ՝ այս սքանչելի տիեզերքին մէջ՝ ուշք է իր հիացումին, կ'ապացուցանէ անով, ոչ թէ աշխարհս չունի բան մը որ արժանի ըլլայ անոր, այլ պարզապէս իր համակրանքներուն ճշմարիտ անձկութիւնը և իր կարողութիւններուն չքառութիւնը: Կ'ուզէք կատարել ձեր գեղեցկագիտական դաստիարակութիւնը՝ առանց զձեզ հեռացնելու ճշմարիտ ընտելենէն: Զգուշացէք այն ժամանակ քննադատութեամբ և ամուշ Nil admirari սվ՝ սկսելէ: Այս առածը՝ ներքի շնականին (cynique) և անզգային (blasé) շրթներուն վրայ, անհանդուրժելի է երիտասարդի մը բերնին մէջ՝ յուսոյ տարիքին. բարի բան մը չյուսանք անկէ՝ որ առանց ամենեւին բան մ'արտադրած ըլլալու անձամբ, պարտք մը կը համարի իրեն սերիչներուն թերութիւնները երեւան հանելու, և որսի այս տեսակը առ ի չգոյէ անուան՝ Քննադատութիւն կը կոչէ: Թող սորվի, ամէն բանէ առաջ, տեսնել գեղեցկութիւնները և ոչ թերութիւնները: Ամէն քննադատութիւն՝ արժանի այս անուան՝ ամէնէն աւելի կատարեալ պտուղն է յստակահայեաց իմա-

1. Բամի մը վրայ մի հիւսմար:

ցականութեան և ներկուս փորձառութեան: Մե-
րունի զինուորը միայն կրնայ ըսել թէ ինչ կերպով
մղուելու էին պատերազմները: Երիտասարդու-
թիւնը՝ ստուգել՝ կրնայ և պարտի ունենալ իր
կարծիքը հազար բաներու վրայ, բայց պատ-
ճառ չկայ որ զայն տպագրէ: Երբ դատաստանը
հասունցած չէ փորձառութեամբ, մի հրատա-
րակէք: պիտի մուտքընէ հասարակաց միտքը
և պիտի ապականէ դրողինը:

Ըսի որ Գեղեցիկը բնութեան մէջ՝ գեղեցկա-
դիտական կարողութիւններու բնական և ա-
ռողջարար սնունդն է: Կատակերգութիւնն ու
զաւեշտան ալ ունին իրենց օգուտը, բայց եր-
կրորդական օգուտ մը: Մեծ թերութիւն է՝ իրաւ-
ցընէ՝ ծիծաղել չգիտնալը. ժպիտը մանաւանդ՝
որ ոչ միայն սիրել չի սորվեցընէր մեղի մնա-
սաբեր իր մը, այլ զայն մեղմէ մերժելու սի-
րուն և պատուական միջոց մըն է: Սակայն
կեանքը չափազանց լուրջ դործ մ'ըլլալուն և
կատակաբանութեան յարատեւակ սովորութիւ-
նը բնաւ երբեք տուած չէ ոչ մէկուն ոչ մե-
ծութիւն և ոչ բարութիւն: Արամիտ զուարթու-
թիւնը, իր ամենէն աւելի բարձր ձեւին տակ,
Արիստոփանինը օրինակի համար, օգտակար է
միայն պատուական համեմի մը, ամսքանքի մը
պէս, որ քիմքը կը զրգոնէ: Մարդ երբեք պնակ
մը միայն պղպեղ կամ համեմուկ (vanillo) չէ

պատրաստեր: Թող երիտասարդին միտքը ճա-
խաբար կահաւորուած ըլլայ, ինչպէս էր Թոր-
վալտսընի¹ թանգարանը ի Քոբենհագն՝ գեղեց-
կին ամէն ձեւերովը, Քրիստոսի անժպիտ
քաղցրութենէն մինչեւ յայն աստուածներուն
զուարթ շնորհները. թող ծիծաղելը տիրող սո-
վորութիւն մը չդարձնէ. թող զգուշանայ
ժաղրանկարի և տգեղութեան չափազանց յա-
ճախուած ներկայացումներով ինքզինքն ապա-
կանելէ: Թեթեւամտութեան ստուգագոյն նշանն
է իրերուն միայն ծաղրական կողմը տես-
նելու մարմաջը: Վասն զի այս ծաղրականը,
Արիստոտէլի տեսութեան համեմատ, միշտ ե-
րեսն է: Զուարճաբան նորավէպերը և կարագրի
արամիտ նախագծերը՝ որ յատուկ են մեր երկրին
և մեր ժամանակին, ընտիր են եթէ գործածուին
հանգստի համար, ինչպէս եթէ մէկը երթար տես-
նել ընտիր կատակերգութիւն մը: Բայց գեղ-
արուեստներու վարժութիւնը և ուսումը՝ լուրջ
ուսանողին աւելի առողջարար սթափութիւն
մը կ'ընծայեն քան երկարաձիգ յարաբերու-
թիւն մը՝ իր աղէտքներուն ու ախտերուն մէջ
ուսումնասիրուած մարդկային կեանքին այլան-
շակ նկարներուն հետ: Գաշնակի վրայ զուարթ

1. Նոշակաւոր քանդակագործ Գամիացի, ծնած
և մեռած ի Գոթեմհակ. 1770-1844:

եղանակ մը նուազել, անդղիական երգերու վերածել հին իմաստուններու քանի մը մանրավէպերը, ահա, մտքին դուռը, հանդիստ տալու համար դժուարին զիտուլթենէ մը, զբոսանք մը աւելի օգտակար՝ քան ընթերցումը « զբօսուցիչ » կոչուած գրքերու. այս ընթերցումը եղած է կամաւ միայն կեանքին ամենէն աւելի « լճացեալ » ժամերուն, և ամենէն աւելի ծոյլ մտքերուն համար:

Բ. — Ահա կը հասնինք երրորդ կարողութեան, որ յատուկ մշակութեան կը կարօտի, և է յիշողութիւնը: Ի՞նչ օգուտ գանձ գանձի վրայ զիգել, եթէ չենք գիտեր թէ սէր ամբարեկու ենք զանոնք: Ի՞նչ բանի կու գայ սորվիլը, եթէ չենք գիտեր մեզի պահել: Քարեբախտաբար՝ բարձր կարողութիւններէն ամենէն աւելի վարժութեամբ զօրացողը՝ յիշողութիւնն է. բաց ասկէ, յիշողութեան տկարութիւնը լրացնելու միջոցներ կան, մինչդեռ երեւակայութեան և արամաբանութեան տկարութեան ձեռնտու միջոցներ կը պակասին: Երեւակայութեան մէջ անգամ մը զրոյմուած զէպքերը լաւ միտք պահելու համար՝ իրազործուելիք զլսաւոր պայմաններն՝ ահաւասիկ.

ա. — Նախնական տպաւորութեան յտուկութիւնը, ուժգնութիւնը, սաստկութիւնը:

Թող ոչ ոք յուսայ յիշել բան մը՝ զոր անորոշ կերպով ըմբռնած է: Տկար ու աղօտ տպաւորութիւններու ամբոխ մը՝ լսառնաշփոթ կերպով միտքը դրաւելով, փութով կ'անհետանայ ու կ'ըլլայ միայն մշուշ մը որ ամէն ինչ կը սքողէ առանց բան մը ցուցնելու: Աւելի լաւ է՝ յիշողութեան համար՝ ընդարձակ նիւթի մը զէպքերէն մէկուն միայն պայծառ գաղափարն ունենալ, քան թէ ամբողջին շփոթ գաղափարը:

բ. — Յիշողութեան ամենէն մեծ օժանդակներն են կարգն ու դասաւորումը: Խուճերը սակաւաթիւ են, նոյնպէս միշտ անհատները. խումբերը լաւ ճանչնալը, ըսել է նաեւ ճանչնալ անհատներուն էական բնադրոշմները, և ըստ կարելոյն թեթեւագոյն բեր մը դնել յիշողութեան վրայ:

գ. — Յետոյ կարեւորագոյն բանն է կրկնութիւնը. եթէ դամը չի մտնէր մէկ հարուածով, երկու անգամ զարկ, նոյն իսկ երեք անգամ: Այսպիսի նիւթերու մէջ՝ հաստատամիտ յամառութեան ոչինչ չի զիմադրեր: Դժուարին կը գտնէք յիշել թէ սանսկրիտ Տեւլա բառը Աստուած կը նշանակէ: Արկնեցէք զայն օրը եօթն անգամ կամ շաբաթը եօթն անգամ. ա՛յ պիտի չմոռնաք: Որչափ քիչ զօրաւոր է ի բնէ ձեր յիշողութիւնը, այնչափ աւելի պարտիք հաս-

տատամիտ ըլլալ անոր օգնելու՝ տպաւորու-
թեան յաճախակի կրկնութեամբը: Մեր կարո-
ղութիւնները ծոյլ անասուններու կը նմանին.
երբեմն երբեմն կարեւոր է խորազանը՝ առաջ
քշելու համար զանոնք:

Դ. - Եթէ յիշողութիւնդ տկար է, գուցէ
տրամաբանութիւնդ զօրաւոր է. եթէ խելքով
գործածուի սոյն զօրութիւնը, կրնայ՝ առերե-
ւոյթ թերին՝ իրական առաւելութեան մը փո-
խել: Ով որ արագ յիշողութիւն ունի՝ անով
զոճ եղած՝ գովեստներ կը ժողվէ, լծեւ ցու-
ցուցածը խելացի թութակի մը յաջողակու-
թիւնն ըլլայ: Բայց ան՝ որ լաւ կը յիշէ այն
գէպքերը միայն զոր կը բացատրէ, գէպքերուն
տակ պատճառներուն շղթայաւորումը կը փըն-
տուէ. ինքնօրէն և անբացատրելի յաջորդու-
թիւնը՝ զոր իր միտքը կը մերժէր ընդունիլ,
կը կապէ այն ատեն տրամաբանական հետե-
ւութիւններու կապովը:

Ե. - Այն արուեստական անհշուտութիւններ՝
որոնք կրնան օգուտ մ' ունենալ, աշակերտը
կրնայ յիշել որ Ապիտոս Հելլեոպոնտի ասիա-
կան ափին վրայ կը գտնուի եթէ յիշէ որ Ա-
պիտոս և Սիիա բառերը՝ երկուքն ալ Ա զրով
կը սկսին: Բայց ասոնք հնարքներ (truc) են
մասնաւորապէս յատուկ քանի մը անճարակ
մանկավարժուհիներու տկարութեանը, քան թէ

լաւ ուսուցչէ մը տրուած այրական դաստիա-
րակութեան: Ես մեծ վատահաշիւն մը չունիմ
մեխմանական (mnémotechnique) կոչուած դրու-
թիւններու սիստեմական գործածութեան վրայ.
կը խնդրեն անոնք միտքը ջուլերով մը ինքնահաս-
կ և ծաղրական խորհրդանշաններու՝ որոնք կը
մլասեն կարողութիւններուն բնական ձկուսու-
թեան: Պատմական թուականները, որոնց համար
ընդհանրապէս մեքենական սոյն բազմայօգ կեր-
պը կը գործածուի, աւելի զիւրաւ պիտի դրոշ-
մուին յիշողութեան մէջ իրենց պատճառական
առնչութիւններով, կամ նոյն իսկ մեծամեծ ա-
նուններու պատահական մերձեցումով: Այս-
պէս կրնամ ես յիշել որ Պղատոն քսանեւինը
տարուան էր երբ Սոկրատ մալախինդը խմեց.
կամ թէ Արիստոտէլ, Պղատոնի աշակերտը,
վարժապետ եղաւ Մեծն Աղեքսանդրի, որ Ին-
չոսի եզերքը, իր աշխարհակալ բանակին գիրկը՝
պրահման երգերու մեհնալեզուին հետ կը
խառնէր Սոկրատի և Պղատոնի լեզուս:

Գ. - Վերջապէս, ինչ որ ալ ըլլայ ձեր յի-
շողութեան յաջողակութիւնը, մի՛ արհամար-
հէք զրուած նօթերու այնքան թանկագին և
այնքան զիւրին գործածութիւնը: Իրաւ է որ
Թղթի մը օգնութեամբ խօսելու վարժութիւնը՝
ոչ միայն չի զօրացըներ յիշողութիւնը, այլ
գուցէ կը նպաստէ անոր տկարանալուն. բայց

եթէ շտեմարանէք՝ ձեռագիր կամ տպագիր նօթերու ձեւին տակ՝ ընդարձակ ատողաներ՝ պատրաստ բանի բերուելու, տէր պիտի ըլլաք շուք ծանօթութիւններու անհուն կոյտի մը՝ երբ անոնց պէտքն սեննաք: Այս նկատմամբ, երիտասարդ աշակերտը պարտի փութով սովորութիւն ընել իրեն՝ նօթագրել ինչ ինչ դործեր, ուրիշներու ցանկ մը շինել, իր ծանօթութիւնները դասաւորել համատեսական (synoptique) խումբերու, յարմար՝ արագ և դիւրին կերպով դործածուելու: Մեր քարոզիչներն անշուշտ աւելի հոգի պիտի տային իրենց շաքաթական քարոզներուն եթէ սեղէին նօթագրել իրենց աստուածաշունչը և մերձեցընել՝ ամենէն աւելի ուշագրաւ ընաբաններուն՝ առօրեայ կեանքին այս ինչ դէպքերը, զրքերէ փոխ առնուած այն ինչ մանրադէպերը՝ որոնք կրնան լուսաբանութեանց ծառայել: Անով պիտի սորվէին՝ ի բնէ տկար յիշողութեամբ մը՝ հանել իրենց գանձէն հին ու նոր բաներ՝ որոնք պիտի հայթայթէին գործնական մերձեցումներու մեծ հստութիւն մը իրենց քարոզներուն այն մասին՝ որ ընդհանրապէս աղքատ է ու տարտամ: Այն երիտասարդները՝ որոնք քաղաքագիտութիւնն իրենց ասպարէզ կ'ընտրեն՝ պիտի նօթագրէին նոյնպէս Արիստոտէլի Քաղաքագիտութիւնը. զերծ պիտի պահէին ինքզինքնին

մտքի այն բրտութենէն, թերակատար այն ստեղծութիւններէն՝ որոնց կ'ենթարկուի մարդ՝ երբ վարչական դործերու մասին՝ կ'ստուգնասիրէ մի միայն արդի և բոլորովին նոր փորձառութիւնները:

Թ. — Ամենակարեւոր կէտ մը կայ որ անփոյթ կ'առնուի յաճախ դպրոցական և ակադեմական դաստիարակութեան մէջ, և է մտածումը՝ յղիւած, վայելուչ և կորովի բացատրութեամբ մը հազցընելու արուեստը: Պիտի ներկայացնեմ քանի մը զիտողութիւններ ռձի և հրապարակախօսութեան վրայ: Մարդ՝ ի բնէ խօսուն կենդանի մըն է. լաւ ոճը խօսելու արուեստն է, որ հասած է իր կատարելութեան վարժութեամբ և ընական կարողութեան մը շարդացումովը: Լաւագոյն դաստիարակութիւնը՝ ոճի խնդրին մէջ՝ կը կայանայ քաջ պերճախօսներու և լաւ գրիչներու ընտանի յարաբերութեան մէջ: Մարդու մը բառգիրքը կախում կ'ունենայ միշտ՝ բայց մանաւանդ երիտասարդութեան մէջ՝ իր յաճախած ընկերութենէն: Կարդացէք ուրեմն ամենէն աւելի ազնիւ և պերճաբան հանճարներու լաւագոյն շարդրութիւնները և անվրէպ պիտի ստանաք բաներ մը անոնց ազնուութենէն: Զգուշացէք միայն ծառայական նմանողութեան մը երեւոյ-

Թը տուող ու է բանէ: Ամէն մարդու՝ ինչպէս
դէմքի գծերուն՝ նոյնպէս ոճին մէջ կայ ինք-
նատպուէթիւն (originalité) մը՝ զոր պէտք է
յարգել: Դարձեալ, ամէն ջանքերնիդ միայն
ոճին վրայ մի թափէք, իբրեւ թէ ան միայն
փնտռուելու արժանի ըլլար՝ դադարներէն
անկախ: Աւելի ուշ դրէք լուրջ և հաստատուն
բաներ ըսելու, քան անոնց ամենէն աւելի
յղկուած, ամենէն աւելի վայելուց ձեւը դառ-
նելու: Մեծ ողջմտութիւն մը կայ Սոկրատի
այս խօսքին մէջ՝ զոր ուղղեց Յոյն երիտասար-
դին. « Եթէ ըսելու բան մը ունիս, միշտ պիտի
կարենաս ըսել զայն »: Այս մտքով էր որ կը
խօսէր Պօղոս առաքեալն ալ Կորնթոսի առա-
ջին քրիստոնեաներուն, և դարձեալ, մեր օրով,
Մեծն Կէօթէ կ'ըսէր գերմանացի ուսանողնե-
րուն. « Փնտռէ պարկեշտութիւնը, ոչ յիմա-
րութիւնը և իր սնոտի երազները: Ողջմտու-
թիւնը կրնայ իր բացատրութիւնը գտնել՝ ա-
ռանց պէտք ունենալու քննադատութեան կա-
նոններուն: Եթէ լեզուդ չի յայտնիր սիրտդ,
ինչ բանի կու գայ բառերու մեծաշունդ օրսդ »:
Բայց, այս զգուշութեամբ հանդերձ, պէտք
է շատ և շատ աշխատիք որ ձեր գրուածքը
հիւսուածք մ'ըլլայ յստակութեան, կարգի,
անաշխատ շնորհի, հաստատուն բեղմնաւորու-
թեան և ճոխ զանազանութեան մը՝ որ լաւ ոճի

մը նշանն է: Լաւ կրթուած մարդուն համար,
դէթ մեր երկրին մէջ, և ամէն երկիրներու մէջ
միջակ իմացականութեամբ մարդուն համար,
գրելու արուեստն ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ հրա-
պարակախօսութեան պատրաստութիւն մը:
Խօսքս միայն արուեստով ճարտարախօսներու,
փաստաբաններու, քարոզիչներու, քաղաքա-
գէտներու վրայ չէ: Ամէն մարդ, ազատ երկրի
մէջ, որ մը կրնայ հրապարակաւ իր զգացում-
ներն արտայայտելու կոչուիլ. եթէ կանուխէն
վարժուած չէ հրապարակախօսութեան, յե-
տոյ կը մնայ իրեն՝ շուարում մը, ձախուէթիւն
մը, դժուարութիւն մը՝ ի ներկայութեան ուն-
կընդիրներու՝ մտածման բուն ձեւը գտնելու, և
այս է պատճառը՝ որ խօսքը շատ անգամ ար-
ուեստական կ'ըլլայ: Մեծ խնդիրը կանուխէն
սկսիլն է և ազատիլ « Թղթի գերութեանէն », որ՝
Պլատոնի տեսութեան համեմատ, կ'անդամա-
լուծէ երբեմն այնքան մշակուած մարդեր, և
խօսել կու տայ անոնց լեզու մը նուազ բնա-
կան և կ'ընէ զանոնք նուազ ճարտարախօս քան
կոշտ կոպիտ վայրենիները: Նրիտասարդները
պէտք է սորվին ընտիր կարգով մը դասաւորել
իրենց դադարները և տիրանալ անոնց՝ ա-
ռանց թղթի օգնութեան: Թղթի կտոր մը՝
քանի մը բառերով ուշադրութիւնը դրաւե-
լու և մտածումը առաջնորդելու համար, ի

սկզբան կ'օգնէ յիշողութեան • սակայն լաւ է՝ ըստ կարելոյն՝ զանց ընել այս- թեթեան օգնութիւնն ալ : Հրապարակաւսօսը պէտք է ուղղակի իր ունկնդիրներուն նայի, զոր պիտի չկարենայ ընել եթէ ստիպուած է գողունի ակնարկներ մը նետել իր նօթերուն վերայ : Սկիզբէն ստանալու համար այս թանկագին ազատութիւնը, աւելորդ կը համարիմ յանձնարարելն անգամ իբրեւ ընտիր դպրոց մը՝ վիճաբանական այն ընկերութիւնները (debating societies)՝ որոնք երկայն ատենէ ի վեր մեր Սկովտիական Համալսարաններուն մեծ ոյժերէն մէկն են : Վարժութիւնը յաջողութիւն պիտի բերէ, և յաջողակութիւնը պիտի ծնուցանէ վստահութիւն մը իր վրայ • զգուշութիւնը, երկչոտութիւնը, այնքան բնական երիտասարդին՝ որ առաջին անգամ կը սկսի հրապարակաւսօսութեան, պիտի ջնջուին, կամ գէթ մինչեւ իր խօսքն անդամալուծելու չափ առաջ պիտի չերթան : Մնաց որ անոնց բոլորովին յաղթելը բնաւ կարեւորութիւն չունի • համարձակութիւնը, յանձնապատասխանութիւնը աւելի խոշոր թերութիւններ են երիտասարդ ճարտարալսօսի մը քով՝ քան քիչ մը ջղային երկչոտութիւնը : Բաց ասկէ, եթէ հրապարակաւ կը խօսիք, մի ջանաք երբեք պատասխանատուութեան զգացումը թօթափելու՝ որ բնա-

կան է ամէն մարդու՝ որուն խօսքերը կ'ազդեն և պէտք է ազդեն իր ամէն դասէ նմանեաց զգացումներուն վրայ) բայց զգուշացէք որ խօսքի այս խորին մեծարանքը ախտաւոր անձկութեան մը չփոխուի և չվերցընէ ձեր ունկն ամէն դոյն և ամէն համարձակութիւն • ուստի դուք զձեզ մի մտածէք, և էլէք բեմ կամ միդինիլի դարեւանդակին (estrade) վրայ լի և հանդարտ ստացումովը ձեր նիւթին, բարիք ընելու լուրջ և եռանդուն փափաքով մը) և վստահ եղէք որ Աստուած կ'առաջնորդէ ձեր բացատրութիւնը : Ասով ըսել չեմ ուզեր որ յստակութեան կամ ազդուութեան տեսակէտով սորվելիքներ չունենայ մարդ « վայելչաբանութեան » վարպետէ մը • կը պնդեմ միայն որ պարզ և յստակ սէր բնական տուրք մըն է և թէ պէտք չէ տենդոտ կերպով մի միայն անոր ետեւէ ըլլալ՝ անփոյթ մնացածին : Գալով կատարեալ վայելչաբանութեան, ինչպէս կատարեալ կաքաւն ու չուն, արուեստ մըն է՝ որ շատ անգամ բոլորովին մասնական դաստիարակութիւն մը կը պահանջէ :

Ժ. — Ըսի, առաջին էջէն ի վեր, որ ճշմարիտ իմաստութեան աղբիւրը պէտք չէ գրքերուն մէջ փնտուել : Սակայն, ընկերութեան արդի վեճակին մէջ, գրքերը կը խաղան և պէտք

է շարունակեն խաղալ կարեւոր դեր մը երկ-
տասարդ մտքերու դաստիարակութեան մէջ :
Արդ պիտի դնեմ քանի մը մանրամասն կա-
նոններ՝ զրքերու ընտրութեան և դործածու-
թեան համար: Նախ և առաջ խոթեցէք զուս-
նուդ մէջ՝ որ հակառակ հատորներու անհուն
թիւին՝ որոնք հեծել կու տան զբարարաններու
տախտակներուն, հազիւ կան՝ գիտութեան
իւրաքանչիւր ճիւղի մէջ՝ քանի մը մեծ և լաւ
գրքեր. միւս բոլորը օժանդակներ են, երբեմն
նոյն իսկ մակաբոյժներ և կը նմանին բաղդի
որ ծառերու բունին աւելի չարիք կ'ընէ քան
բարիք: Այսպէս, քանի՜ հազար, քանի՜ միլիոն
հատորներ չեն գրուած և հրատարակուած քրիս-
տոնէական աստուածաբանութեան վրայ՝ Աւե-
տարանի առաջին քարոզութիւնէն ի վեր: Ապա-
հովաքար չեն պարունակեր անոնք ոչ աւելի և
ոչ լաւագոյն բան մը քան Աւետարանը, և եթէ
անոնք բոլոր այրուէին վաղը, քրիստոնէու-
թիւնը պիտի մնար կանգուն և ամբողջ, և ոչ
մէկ կերպով պիտի չվաստէր: Անտարակոյս
որչափ իմաստութիւն այնչափ անտեղութիւն
կայ դաստիարակութեան վրայ գրուած մէկէ
աւելի գրքերու մէջ՝ որոնք աղմուկ հանած են
իրենց ատենին. և շատ գրքերու մէջ ալ կան
շատ անօգուտ բաներ: Կապուեցէք ուրեմն
պնդապէս մեծ գործերուն, ինքնատիպ գործե-

րուն, մեծ գաղափարներու և մեծ կրքերու սկզբ-
բնական աղբիւրներուն: Աւելի կարեւոր է ե-
րկտասարդ աստուածաբանի մը բերնուց զիտ-
նալ Նոր Կտակարանի յայն բնազիրը քան կա-
րենալ ճառատել անվերջանալի կերպով Տօք-
դէօր Քրքրի կամ Սքաբֆըրտ Պրուքի¹ ճառե-
րուն վերջին հատորին վրայ: Այս երկրորդա-
կան ծանօթութիւններն ունին իրենց օգտակա-
րութիւնը, բայց երբեք առաջիններէն չեն .
քրիստոնէական ամենաբարձր կրթութիւնը ա-
ռանց անոնց կրնայ ստացուիլ, բայց ոչ երբեք
առանց Աստուածաշնչի: Գրոշմեցէք ձեր մտքին
մէջ այն մեծամեծ գործերը՝ որոնք բարեփոխե-
ցին մարդկային մտածումը կամ ժողովուրդնե-
րու վեճակը. քաղաքականին համար՝ Արիստո-
տէլ, մաթեմատիքի՝ Նեւտոն, փիլիսոփայու-
թեան՝ Լայպնից, աստուածաբանութեան՝ Գը-
տուորդ², բանաստեղծութեան՝ Շէքսպիր, գիտա-

1. Նրեւիլի քարոզիչներ, որոնց երկրորդը՝ քա-
ջածամօթ իր աստուածաբանական կարծիքներուն
համարձակութեանը համար, թողով անգղիական
եկեղեցին, հիմնեց քաղաք եղբայրութիւն մը:
2. Ռ. Գըտուորդ, փիլիսոփայ և աստուածաբան
անգղիացի, ծնած 1617ին, մեռած 1688ին: Ուսու-
ցիչ եղբայրեցիքն, վերատեսուց մեծ վարժարան-
ներու, գրած է աստուածաբանական գործեր՝ սիծ
յանդգնութեամբ իր ժամանակին համար, և որոնք
զաստական են դեռ Անգլիոյ մէջ, մասնաւորապէս
Տիեզերքին ճշմարիտ տեսութեան զրութիւնը ամուս
գիրքը:

կանին՝ Ֆարատէյ¹: Նայեցէք նոյնպէս այն նշա-
նաւոր մտքերուն՝ որոնք, առանց գիտութիւնէն
դրական արդիւնքներ ձեռք բերելու, ունեցած
են իրենց օգուտը, բողոքելով զէթ ամենէն ա-
ւելի ժողովրդական մտլորութիւններուն զէմ,
վարձեցընելով ժողովուրդը մտածելու եղանա-
կի մը և գործելու աւելի համաձայն բանին
(raison): Անոնց մէջէն պիտի գտնենք ի Գաղ-
ղիա Վուրէն, մեր մէջ Գաւիթ Հըմ²: Բայց երբ
սկսիք մտերիմ և ընտանի յարաբերութիւն
հաստատել այս մեծ խորհողներուն, բարոյա-
կան աշխարհի այս մեծ խաղաղուներուն հետ,
երբեմն պիտի զգաք յաւով որ խոյս կու տան
անոնք ձեր սկսնակ ուսումնասիրութիւններէն
և պէտք ունիք աստիճաններու վերանալու
համար մինչեւ այն կիսաստուածները, և ա-
նոնց ձեռք կարկառելու, և այս կարեւոր աստի-
ճանները՝ իրաւցընէ երկրորդական դրքերն են:
Անոնք ձեր մերձեցման գծերն (lignes d'appro-
che) են այն յարձակումին մէջ՝ զոր կը դործէք
գիտութեան մեծ միջնաբերդին վրայ, և զս-

1. Ֆարատէյ, Ոչամաւոր քիմիագէտ և բնագրամ
անգղիացի, 1791-1867, Ռուսականոր՝ ելեկտրակա-
նութեան և մագնիսականութեան վրայ ըրած իր
գեղեցիկ գիտերով:

2. Դաւիթ Հըմ, փիլիսոփայ և պատմաբան սկով-
տիացի, ծնած և մեռած Էտիմուլուրկի մէջ, 1711-

րոնք պիտի չկարենայիք զանց ընել անպատիժ
կերպով: Առէք, զոր օրինակի լիզու մը սորվե-
լու համար՝ փոքրիկ քերականութիւն մը, և
ոչ մեծ մը: Խնամքով սորվեցէք հիմնական բա-
ները, մարգակագմութիւնը, կմալքը, սկրեղէն
կագմածը, հիւսուածքին կենդանի բնակասու-
թեան մէջ նետուելէ առաջ: Մեթոս մը նախ
դժուարին, կը խոստովանիմ. բայց, աւելի ուշ,
պիտի խնայէ զձեզ ծանր աշխատութիւններէ:

Երբ ստորին կարգի սոյն գործերէն մէկը
կ'ուսուսնասիրէք, մի կարգաք զայն կարգա-
ցած ըլլալու համար, անհոգ՝ զայն հասկնալու:
Ոչ թէ չկան բաներ զորոնք հարկ է եւրացընել
այս կերպով. բայց անոնք լաւադոյնները չեն
և ճշմարիտ մշակութեան (culture) հետ գործ
մը չունին. և զարձեւալ բուրովին մեքենա-
կան կերպ մըն է այդ, որուն վրայ պէտք է ա-
մէն բանաւոր մարդ շիկնի. թէեւ յաճախ
կը գործածուի՝ հազիւ երբեք կարեւոր է, և
մարդ այն ատեն միայն կը գործածէ զայն՝ երբ
չի կրնար կամ չ'ուզեր մտածել սորվիլ: Եւ ես

1776: Գրած է Անգղիոյ պատմութիւն մը՝ որ հա-
լաւաւոր ըրած է զինքը իր երկրին մէջ և իմա-
տասիրական զգումով գրիտ՝ որոնք իրեն Ոչա-
մաւոր տեղ մը զբաւել տուին վերջին դարուն ըտ-
վանդակ Եւրոպայի ամենէն ամուսնի հեղինակնե-
րուն մէջ:

անոր հակառակը որչափ ալ խստիւ յորդորեմ գեռ քէն է որ կարգալէ առաջ մտածէք, կամ գէթ կարգալու ատեննիդ: Եթէ դուք ձեզմէ ձեր ջանքովը կարենաք գտնել որ եռանկիւնի մը երեք անկիւնները՝ ոչ միայն հաւասար են երկու ուղղանկիւններու, այլ թէ պետք են ի հարկէ այնպէս ըլլալ, աւելի շատ քան ըրած պիտի ըլլաք զօրացնելու համար ձեր մէջ պատճառաբանութիւնը, քան թէ բերնուց և մեքենաբար սորված ըլլայիք Եւկլիդէսի տասն-երկու գրքերը:

Խորհուրդ կու տամ յետոյ ձեզի որ կարգադրէք ձեր ընթերցումները կանոնաւոր ծրագրի մը և ժամանակագրական կարգի մը համեմատ: Առանց ասոր, իրերը պիտի չտեղաւորուին ձեր մտքին մէջ: Ամենէն աւելի բնական և օգտակար ծրագիրը՝ ծրագրին է նոյն իսկ դէպքերուն, իրենց երեւմանն ու զարգացմանը: Կարգացէք օրինակի համար Պլուտարքոսի մեծ գործը, Թեոֆասէն մինչեւ Կլէոմենէս և Արատոս և պիտի ունենաք ձեր յիշողութեան մէջ Յունաստանի պատմութիւն մը հարիւր անգամ աւելի կենդանի քան զայն՝ զոր պիտի սորվեցնէր ձեզի Թիրուսը¹ կամ Կրոդ²: Բայց այս կանոնը,

1. Գոմմըր Թիրուս, անգղիական կալիսկոպոս, մեռած 1874ին: Գերմաներէնէ թարգմանած է Նիպուսիի Հոմայ պատմութիւնը, և յօրինած է Յու-

ըսելն իսկ աւելորդ է, նման ամէն կանոնի՝ ենթակայ է բացառութեանց, և բացառութիւնը, հոս, պիտի ունենայ իր պատճառը սովորաբար առանձնական նախամեծարութեան մը մէջ: Ունի՞ք բնական և հաստատուն ճաշակ մը պատմական այս ինչ շրջանին ուսումնասիրութեան համար. մի՞ վարանիք. տուէք ինքզինքնիդ այդ ուսումնասիրութեան, բայց ըրէք զայն ուշադրութեամբ և անթերի: Գարձեալ, եթէ օղակ մը միայն լաւ բռնէք, ան ձեզի դպչիլ պիտի տայ ժամանակաւ ամբողջ շրթային: Որչափ որ յառաջէք ձեր նախասիրած ուսումներուն մէջ, այնչափ պէտքը պիտի դաք զանոնք ժամանակագրական յաջորդութեան հաստատուն կապովը իրարու զօղելու: Եթէ լսնդիրը ընդհանուր տեղեկութիւն մը ստանալու վրայ է, պիտի կրնաք, բացառաբար, կարգալ ըստ դեպոց. ուշ դրէք միայն որ լոկ զօսանք մըն է ան, յարմար հանդատացնելու զձեզ դէպ ի օգտակարն ու հաստատունը յաւէթական գործէ մը, բայց կատարելապէս դուրկ դաստիա-

նաստանի պատմութիւն մը՝ որ մեծ համըաւ կը վայիլէ:

2. Ճօրճ Կրոդ, քարոստ սեղանաւոր լոմտրայի, անգամ Երեսփոխանաց խորհրդարանիմ (Chambre des Communes), հմուտ պատմաբան, որում գլխաւոր գործն է ընդարձակ Յունաստանի պատմութիւն մը, 12 հատորներով, հրատարակուած 1846-1856: Մեռած է 1871ին:

րակջական զօրութենէ: Կարգալու այդ եղանակը՝ որուն այսօր շատ կը ձգուին մարդիկ, աւելի վնասակար է մտքին քան օգտակար: Տասնեւվեցերորդ և տասնեւեօթներորդ դարերու ուսումնասէրները մեզի չափ դրքեր չունէին, բայց ունեցածնին կը մաշեցընէին: Ըստ պատահման կարգացող մարդը ինծի մտածել կուտայ որսի փոքրիկ շունը որ կը վաղվէ թուփերուն մէջէ, հոս ու հոն հստուքտալով և ոչ ինչ չի բռներ:

ԺԱ. — Լաւ է քանի մը դիտողութիւններ ընել այն ընթերցումներուն վրայ՝ զորոնք արուեստի (profession) ընթերցումներ պիտի կուչեմ ես՝ հակադրութեամբ անոնց՝ որոնց նպատակն է միայն ընդհանուր մշակութիւն մը: Երբ տասարդութեան մէջ կայ բնականաբար ծայրայեղ յօժարութիւն մը անյապաղ սխեղուարուեստական ուսումները, որոնց Brodstudien¹ անունը կուտան գերմանացիք: Տարակոյս չկայ որ երիտասարդներն՝ առանց բացառութեան՝ այս եամբան բռնելով՝ մեծ սխալ մը կը գործեն. մասնազէտ մարդոց փորձառութիւնը և արուեստական յառաջագիմութեանց պատմութիւնը անվիճելի կերպով ցուցուցած են զայն: Նախ

1. Հացի ուսումներ:

և առաջ, քիչ մը խորհրդածութիւն պիտի ապացուցանէ ուշիմ աշակերտին՝ որ շատ մը ծանօթութիւններ՝ զորոնք այսօր իբրեւ անօգուտ զարդեր կը համարի, գուցէ և իբրեւ ծանր խօջընդոտներ, պիտի ըլլան վաղը օժանդակներէն ամենէն աւելի պատուականը, ամենէն աւելի օգտակար դործիքները իր ապագայ արուեստին: Եւ ասիկա մասնաւորապէս ճիշդ է լեզուաց նկատմամբ. առաջին տեսութեամբ արդեւ մը կը թուին անոնք անոր՝ որ ուժգին կերպով կ'ուզէ ըմբռնել իրերու իրականութիւնը. բայց անոնք տակաւ առ տակաւ կարեւոր կը դառնան սրչափ որ ծանօթութիւններն աճին ըստ ընդարձակութեան և ըստ խորութեան: Եթէ ոմանք լեզուաց օգտակարութիւնը յաճախ չափազանց դոված են, պատճառն է վասն զի զանոնք իրենք իրենց վախճան մը նկատած են: Բայց անոնց արժէքը, իբրեւ դործիքներ, կիրարկուած խելացի ձեռքերէ, կարելի չէ չափազանցել:

Մնաց որ, մարդ մը որ իր արուեստէն դուրս չ'իլլեր՝ միշտ անձուկ միտք մըն է: Եւ ասկէ աւելի չարագոյն. է ան՝ կերպով մը՝ արուեստական էակ մը, տարօրինակ արդիւնքը դիտական մասնաճիւղին, միապէս փակ՝ բնութեան բովանդակ ճշմարտութեան և մարդոց հետ կենսակցութեան փրկարար ազդեցութեան հան-

դէպ: Այն մարդը որ միայն իր արուեստական ճարտարութիւնն ունի՝ ընկերութեան մէջ յաճախ ոչնչութիւն մըն է. իր իբրեւ մարդ յատկութիւնը անհետացած է այս մասնական արժանիքին մէջ: Կաշիի վաճառական է և կաշիէ զատ ուրիշ բանի վրայ չի կրնար խօսիլ. ուսումնական մարդ է, և դրքերու մղած հոտը կ'առնէ, ինչպէս հին ծխող մը՝ ծխախոտին: Ոչ միայն պէտք չէ ժամանակէ առաջ ինքզինքը բուռն արուեստական ուսումներու մէջ մտնել, այլ և պէտք է ամէն խնամք ընէ երիտասարդը ինքզինքն հեռու պահելու այն անդադար մեծցող ազդեցութենէն՝ զոր ուսմանը հսկայի միտք կը կոչեն: Ան շատ շուտ պիտի դապ բռնորովին մասնական զբաղումի մը կապերուն պըրկումը: Թողուցէք որ շարժէ կորովաբար իր թեւերը ազատ ու մաքուր մթնոլորտին մէջ. քանի որ դեռ հանդիստ պարապ ատեն ունի:

Բայց եթէ ետեւէ էք ինքզինքնիդ արուեստական ուսման մը տալու, եթէ դուք ձեր մտքին մէջ չէք կրնար տեղ գտնել ընդհանուր մշակութեան (culture) համար, գիտցէք որ չկայ ուսման տեսակ մը՝ որչափ ալ կատարեալ ըլլայ ան՝ որ մարդու մը իր արուեստին ամբողջութիւնը սրվեցընէ, ամենէն աւելի ճշգրիտ դաստիարակութիւնն այս տեսակին վերաբերեալ՝ զանց պիտի ընէ ամենեւէն աւելի շա-

հեկանը, ամենէն աւելի կարեւորը. զանց պիտի ընէ, օրինակի համար, այն կէտը՝ որով մասնագիտութիւնը կը հաղորդակցի կը հպի ուղղակի մարդկային ծանօթութիւններու և մարդկային համակրութիւններու ընդհանրութեան հետ: Իրաւագիտութիւնն՝ ի միջի այլոց՝ այս ճշմարտութեան ընտիր օրինակ մը կու տայ. չկայ բան մը աւելի գիտական, աւելի շինծու, աւելի հակառակ մարդկութեան ներքին իմաստին հետ, քան օրէնքը իր մատերէն շատերուն մէջ, և սակայն իրաւունքի և ազատութեանց մեծ պատերազմին մէջ առաջնակարգ կռուողներէն է ան. ան է որ կը կանոնաւորէ այն մեծ խնդիրները որոնց համար աւելի լաւ է որ իրաւագէտը կատարեալ մարդ մ'ըլլայ քան թէ ճարտար օրէնագէտ մը: Նոյնպէս բժշկութիւնը այնքան պէտք ունի ճանչնալու բարոյական բնութիւնը և հոգիի դաղտնիքները, որքան գիտնալու արուեստով իրար խառնել դեղերը և ստոյգ ախտանիշեր տալ: Կամ դեռ, աստուածաբանութիւնն այն ատեն աւելի անձուկ կերպով ուղղափառական և արուեստական (professionnelle) է, երբ նուազ մարդկային և նուազ աւետարանական է: Փորձը միշտ ցուցուցած է որ այն աշակերտը՝ որուն դաստիարակութիւնը պահած է ընդհանրութեան այս դրոշմը՝ ի սկզբան յաղթուել կը թուի, բայց ժամանա-

կաւ կրնայ յազթել մասնագէտի մը՝ նոյն իսկ անոր սիրած ճիւղին մէջ, մասնագէտը՝ որուն սովորական ուսմանց դաշտը շատ սահմանափակ է, չի ճանչնար նոյն իսկ այն սկզբունքները՝ որոնց կը յենու իր արուեստը, և ոչ ալ սոյն մասնական արուեստին առնչութիւնները մարդկութեան ընդհանուր շահերուն և ընդհանուր մտքին հետ:

Լաւագոյն նախապահեամ զգուշութիւնները պարզապէս մասնական ուսումներու տիրող գորութեան դէմ՝ են ընկերութեան փրկարար ազդեցութիւնները, ուղեւորութիւնները, մեծամեծ մատենադիրներու մտերմութիւնը — մասնաւորապէս բանաստեղծներու և պատմաբաններու — որոնց մտածումները պարզաբար մարդկային « աւելի հարուստ արիւն մը կը հոսեցընեն աշխարհի երակներուն մէջ » և աւելի ընդարձակ դաշտ մը կը բանան իմացականութեան և համակրութեան:

ԺԲ. — Պիտի կնքեմ իմացական մշակութեան սոյն դուրսը քանի մը դիտողութիւններով՝ որոնց կը սպասեն ինծմէ անտարակոյս անոնք՝ որոնք կը ճանչնան իմ ընկերական դիրքս, և որոնց նպատակ է շեղաներոս ուսումը: Սոյն կարճ պատուէրները զոր պիտի թուեմ իրենց յաջորդական ընական կարգին համեմատ,

արդիւնքն են երկայն տարիներու փորձառութեան. ապահով ըլլալու է ընթերցողը որ բացարձակ գործնական դրոշմ մ'ունին անոնք:

ա. — Եթէ կարելի է սկսեցէք ընտիր վարժապետով մը: Ձեզի շատ ժամանակ շահել պիտի տայ, լուսաբանելով հետզհետէ այն դժուարութիւնները՝ որ պիտի լքուցանէին զձեզ և թոյլ պիտի չտայ ձեզի որ հնչման յոռի վարժութիւն մը ստանաք, զոր շատ դժուար պիտի ըլլայ սրբագրել ձեզի յետոյ:

բ. — Երկրորդ կէտն է անունը տալ բարձր ձայնով՝ այն լեզուով զոր կը սորվիք՝ ամէն առարկայի որ աչքերնուդ կը դարնէ, բացարձակ մէկդի թողլով անգլիերէնը¹: Ուրիշ կերպ բացատրեմ միտքս. օտար լեզուով մտածեցէք, և զայն խօսեցէք, զձեզ շրջապատող առարկաներու մասին՝ ձեր ուսման առաջին ժամէն: Յիշեցէք որ բարբառը (langage) ականջի և լեզուի (langue) խնդիր է, և ոչ գրքի և պատճառաբանութեան:

գ. — Հոլովումներու ամենէն աւելի պարզ և սովորական ձեւերը բերնուց սորվեցէք (հոլովումներ us և a լատիներէնի, հոլովում A սանսկրիտի):

դ. — Երբոր ուղղականն ու հայցականն ու

1. Չմոռնալ որ հեղինակն Ամզղիացի է:

նիք, առէք հասարակ բայի մը սահմանական, ներկայ առաջին շէմքը, և արտասանեցէք բարձր ձայնով կարճ խօսք մը՝ ներգործական բայերու համաձայնութեան վերաբերեալ, ինչպէս — ὁρθὸν τὸν ἥλιον — տեսանեմ զարեգակին:

ե. — Ընդլայնեցէք այս վարժութիւնը, աւելցընելով դոյականին լաւ ընտրուած վերադիր մը, — ὁρθὸν τὸν λαμπρὸν ἥλιον — տեսանեմ զարեգակին պայծառ:

զ. — Շարունակեցէք այս կերպով աստիճանաբար սորվեցէք բերնուց պարզ բայերուն ամբողջ սահմանական ներկան, անցեալն ու ապառնին, միշտ կարճ խօսքեր յարմարցընելով այն բայերուն և յատկացուած գոյականներուն հետ, և միշտ ուղղակի օտար լեզուով մտածելով, բացարձակապէս մէկդի թողլով անդրիւրէնը: Լեզուագիտական դաստիարակութեան ամէն բանաւոր զրութեան էական տարրերուն մէջ՝ մղուելի կռիւներ կան երեւակայական և ոչ իրական, և շատ պարագաներու մէջ, յոռի նախապաշարման մը կամչոտ սովորութեանը դէմ:

հ. — Երբ ականջն ու լեզուն տիրացած են անուսներու, բայերու և խօսքերու պարզ ձեւերուն, այն ատեն, բայց ոչ անկէ առաջ, աշակերտը պէտք է առաջնորդուի՝ աստիճանաբար յառաջադիմութեամբ մը՝ աւելի դժուարին և աւելի բազմամասն ձեւերու:

ը. — Մի սորվեք ոչ մէկ կանոն՝ առանց օրինակի: Կամ մտնաւանդ, թող կանոնները հետեւին ականջի և լեզուի դաստիարակութեան, և թող ըլլան որչափ կարելի է քիչ և բովանդակող:

ր. — Ամէն տեսակ անկանոնութիւնները աւելի լաւ պիտի սորվըցուին վարժութեամբ՝ ամէն անգամ որ անոնց հանդիպինք: Բայց ինչ ինչ արտուղութիւններ, ինչպէս անկանոն բայերու լծորդութեան մէջ, շատ կը յաճախեն և շատ կարեւոր են յառաջադիմութեան, ուստի և պէտք է զանոնք սկիզբէն բերնուց սորվել: Ըլլալ բայը, զրեթէ ամէն լեզուներու մէջ, այս կարեւորութեան ընթացիկ օրինակ մըն է:

ժ. — Կարգացէք նախ և առաջ վէպ մը, կամ աւելի լաւ ընտանեկան խօսակցութիւն մը՝ այսպէս, յաւարէնի համար, Լուկիանոսի խօսակցութիւնները, բայց թոյլ մի տաք որ ընթերցումը՝ ինչպէս կը գործածեն զայն ընդհանրապէս՝ փոխանակէ մտածոյձն ու խօսքը: Այս սովորական ձգտումին դէմ՝ կուսելու համար՝ լաւագոյն է բնական պատմութեան առարկաներ առնելը, կամ այս առարկաներուն շահեկան ներկայացումները, և նկարագրել բարձրաձայն անոնց գանազան մասերը՝ առանց մայրենի լեզուին ղիմելու:

ժա. — Թող ամէն վարժութիւն խօսուած

թէ գրուած յաճախակի կրկնուին: Այս առաջին ուսումներուն յատուկ գիրք չկայ՝ որ միայն մէկ անգամ կարդացուի:

Ժբ. — Թող ձեր ընթերցումները միշտ համաձայն ըլլան ձեր իմացական ճաշակներուն հետ: Եթէ կարդացած գրքերնիդ հետաքրքրական է՝ պիտի կրկնէք ձեր յառաջադիմութիւնը: Ձեր նիւթին մէկ քանի կողմերը ճանչնալը կանուխէն՝ մեծ օգնութիւն պիտի ընէ ձեզի: Այսպէս մեզ Սկովտիացիներուս համար՝ որ ծանօթ ենք սուրբ գրքերուն, Աստուածաշնչի մը թարգմանութիւնը միշտ լաւագոյնն է գրքերէն՝ օտար լեզուի մը ուսման համար:

Ժգ. — Կարգալու ատեննիդ, խնամքով նշանակեցէք այն տարբերութիւնները որ կան ձեր մայրենի լեզուին և սորված լեզուներնուդ յատկաբանութեանցը մէջ: Ստորագծեցէք որոշակի դրչով կամ մատիտով, և քանի մը օր վերջը՝ նորէն թարգմանեցէք նախնական լեզուին ինչ որ անգլիերէնի թարգմանած էիք:

Ժդ. — Որչափ կարելի է՝ ուղղութիւն մը կամ մեթոտ մը դնելու համար ձեր դիտողութիւններուն մէջ, դիմեցէք լաւ քերականութեան մը որչափ ատեն որ կարենաք անկէ օգուտ մը քաղել: Բայց քերականութիւնը միշտ գործնականէն ետքը պէտք է գայ, երբեք առաջ:

Ժե. — Մի՛ գոհ ըլլաք մեթոտական հանրացումովը՝ զոր կը գտնէք շատ քերականութեանց մէջ. փորձեցէք դուք ինքնին գտնել կանոնին ծագումը, և թէ արդեօք մասնական թէ ընդհանրական համաձայնութեան կը վերաբերի:

Ժզ. — Ուսումնասիրեցէք լեզուին տեսականը, խօսքին յօրինուածութիւնը (organisme) և զայն՝ զոր կը կոչեն համեմատական լեզուաքննութիւն կամ լեզուագիտութիւն: Անով պիտի յայտնուին ձեզի սկզբունքներ որոնք պիտի օգնեն ձեզի յառաջ վարելու մտացի կերպով ուսումնասիրութիւն մը՝ որ առանց անոր մեծ մասամբ տաժանելի կրթութիւն մը պիտի ըլլար նիւթական յիշողութեան:

Ժհ. — Գործնականը՝ էական կէտն է. պէտք է ընտանենալ նոր լեզուին հետ, և որ միայն կարգալով և խօսելով կ'ըլլայ: Եթէ չկայ խօսակից, ինքնիրենի խօսէ բարձրաձայն՝ ահանջն ալ լեզուն ալ պէտք ունին վարժութեան, ոչ թէ միայն աչքը: Կարգալու ատեն՝ կապուելու չէ կարեւոր բառերուն. ինչ որ կը ներկայանայ պէտք է լափուի անյագօրէն՝ ձըլդութեամբ և մանրակրկիտ խնամքով աւելի ուրիշ բան պէտք է ընել. պէտք է մտնել լեզուին ընդհանուր մաքին մէջ և հոն ապրել ազատօրէն. ուրեմն մի փնտռէք մանրամասնութիւնը, անսխալ ճշգրտութիւնը՝ դեռ չստա-

ցած ընդհանուր դործածութիւնը և այն՝ ամենայն դիւրութեամբ: Այսպէս, կարգացէք քսան անգամ Շէքսբիըրը, դեռ չզբաղած բնագրին այլ և այլ ընթերցուածներուն և քննադատութեան հանճարեղ կարծիքներուն:

ԺԴ. — Շարադրութիւնն ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ վերջին վախճանը խօսքի, ընթերցման, կըրկնուած թարգմանութեանց այն կըթութիւններուն՝ որոնց կանոնները ուրուագրեցինք: Հոս էականը պիտի ըլլայ դրել կաղապարի մը համեմատ, և ոչ բառգրքի մը կամ դարձուածներու հաւաքածոյի մը: Ընտրեցէք հեղինակ մը որ մասնական ոճի կաղապար մ'ըլլայ — Պղատոն, փիլիսոփայական ոճի համար, Էուկրանոս՝ զուարթ խօսակցութեան համար: — Գողցէք անկէ իր դարձուածները, և նման շարադրութիւն մ'ըրէք, առանց անդդիերէնէն օգտուելու: Երբ այս կերպով քիչ մը դիւրութիւն ստանաք, փորձեցէք ոճին մէջ աւելի ձեզմէ բան դնել. անով կրնաք սորվել դրել օտար լեզուով այնչափ շնորհքով որքան Երազմոս, Վիդգէմպախ կամ Ռուհնքէն¹՝ լա-

1. Գամիէլ Վիդգէմպախ, չոլամտացի, ուսուցիչ յԱմսդէրտամ, 1746-1820: — Գալիթ Ռուհնքէն, Գերմանացի (1723-1797), ուսուցիչ Լէյտի չամալարանին: Երկուքն ալ լատիներէն շատ բան գրած են:

տիներէն: Դասական անգղիացիներու թարգմանութիւնն ալ կրնայ լաւ վարժութիւն մ'ըլլալ, բայց ոչ գլխաւորը. ականջը պէտք է դաստիարակել ուղղակի նմանութեամբ, թարգմանութեանց դժուարագոյն արուեստին յաջողութեամբ չմօտեցած տակաւին:

ՖԻԶԻԲԱԿԱՆ ԴՆԱՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

« Երևասարդին փառքը եր
զօրութեան մէջն է »:

ՍՈՂՈՄՈՆ

ՖԻԶԻԲԱԿԱՆ ԴԱՄՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ա. — Չափազերտական առաջարկութեան մը պէս յայտնի իրողութիւն մըն է, որ բան մը գոյութիւն չունի առանց հիման, չի մեծնար և չ'աճի բան մը առանց արմատի, չի շարժի բան մը՝ եթէ ոչ առանցքի մը վրայ, ամէն բանի մէջ վերջապէս կայ կէտ մը՝ ամբողջին ստորագրաս, բայց որ նոյն ինքն զօրն է միութեան ուրկէ կը կախուի ամէն բան: Չկայ շէնք մը առանց հիման, որ՝ ինքն իրեն՝ պատճառ մը չունի ԸԼԼԱԼԸ, և որ ճիշդ երբ կատարեալ է, անտեսանելի կը մնայ և կը ծածկուի մթութեան մէջ: Սոյն համեմատութիւնն է որ կայ մարդու հոգւոյն և մարմնոյն, իր իմացական գործունէութեան և ֆիզիքական առողջութեան միջեւ: Ո՞վ

չի տեսներ որ այս համեմատութեամբ՝ աշակերտին առաջին պարտքն է հսկել իր միտքներուն և արեան կատարեալ առողջութեան վրայ:

Արդ, ամէն ոք զիտէ, առողջութեան հոգը, կամ որ նոյնն է, յօրինուածութեան (organisme) կանոնաւոր առողջապահութիւնը, երկտասարդութեան վերջին լուրջ մտաղբաղումն է: Արչափ աշխատասէր ըլլայ աշակերտը, այնչափ աւելի զիւրամէտ է սոյն սխալը գործելու: Նման շոգեկառքի մը՝ որ, առիչդոյ է նշաններու, կը հասնի մինչեւ անդունդին եղերքը՝ դեռ չնշմարած որ հոն կ'ընթանայ: Առոււմնական կեանքի ձեւը առաջին քայլերէն սկսեալ՝ դրոշմեցէք ձեր մտքին մէջ փորձառութեան վրայ հիմնուած սոյն համոզումը, թէ ամէն նստողական զբաղում, երբ միացած ըլլայ մանաւանդ տենդոտ ըղեղային աշխատութեան մը հետ, աւելի կամ պակաս վնասաբեր է առողջութեան: Տկար բնութեանց մէջ՝ որոնք աւելի տրամադիր են զրքերու մէջ ընկղմելու՝ փութով կը տեսնուի կարողութեանց բթմանալը և ամբողջ մեքենային խանգարումը: Ծերունի ոռասնոյի մը զիտողութիւնն է այս: Եւ թող ամէն ոք զիտնայ՝ որ ինքն իր անձին դահիճ պիտի ըլլայ եթէ չառաջադրէ հաստատուն կերպով խնամք տանելու իր առողջութեան պահ-

պանութեանը, ինչպէս կը տանի բարի գործաւորը՝ իր գործիքները սուր պահելու, և բարի զինուորը՝ իր վառօթը չոր պահելու համար:

Փորձառութեանս ինձի թելադրած գործնական գլխաւոր դաղափարներն են՝ որ զանազան գլուխներու տակ՝ պիտի ցանեմ հոս թղթի վրայ:

Բ. — Մարմնոյ իւրաքանչիւր մասին զարգացումն ու հաւասարակշռութիւնը, ճիշդ ինչպէս ամէն գործարանական պաշտօն որ կայ աշխարհի մէջ՝ շարժման (exercice) վրայ կայացած է: Ամէն կեանք աշխատութիւն մըն է, զօրութեան յաւերժական սպառում մը. բացարձակ հանգիստը գերեզմանին մէջ միայն կը գտնուի, և կենդանականութիւնը (vitalité) կը չափուի աշխատանքին ընդարձակութենէն (capacité): Առողջութիւնը՝ հոգւոյն և մարմնոյն դաշնակաւոր գործունէութիւնն է. աւելցուցէք հոն աւելի բարձր աստիճան մը կենդանական ուժի, և ահա զօրութիւնը: Մարդ կրնայ առողջ ըլլալ, առանց զօրեղ ըլլալու. բայց առողջութիւնը բնականաբար դէպ ի զօրութիւն կը զիմէ՝ ինչպէս հիւանդութիւնը դէպ ի տկարութիւն: Արնայ տեսնել իւրաքանչիւր ոք որ բնութեան մէջ ահիլ ըսելը՝ զարգանալ ըսել է ըստ ընդարձակութեան. և նոյն ինքն զարգացումն ու-

ընչ բան չէ եթէ ոչ՝ կենդանական կամ տնկա-
կան զօրութեան սովորական շարժումը. ինչ որ
կը հակառակի կամ կը տկարացնէ այս զօրու-
թիւնը — մըրիկ, կարկուտ — կը լսափանէ ա-
հուամբ:

Աշակերտը երբեք չմտնայ թող, որ ոչ թէ
աթոռի մը վրայ նստելով, իր գրակալին վրայ
ծռելով և իր գրքին մէջ թաղուելով է որ պիտի
դարգացընէ իր մարմինը:

Որպէս զի արիւնը շրջան ընէ և մկուռնքները
խաղան՝ շարժում պէտք է. զանց ըրեր. բնու-
թիւնը իր վրէժը կ'առնէ: Ուսանողը պէտք է
ուխտէ՝ ամէն օր երկու ժամ բացօթեայ շարժ-
ման նուիրելու: Եթէ ուխտադանց դտնուի,
պիտի չուշանայ այն օրը՝ ուր ստեղծը միշտ
պալ, ֆիզիքական մեքենան միշտ խանդա-
րուած, ստամոքսի և ուղեղի տեսակ տեսակ
անհանդուածութիւններ պիտի ազդարարեն որ մե-
ղանչած է ան բնութեան դէմ. մանուկ մը՝ որ
սպահովապէս պիտի ընդունի իր անհնազան-
դութեան պատիժը, վասն զի բնութիւնը մար-
դասէր ու գորովազուծ տիրոջ չի նմանիր, նե-
րել՝ չի դիտեր: Ինչչու համար սիրահար պիտի
դառնայ ուսանողը նստողական զերքի մեղկ ու
վատառողջ սովորութեանը: Մարդ կրնայ ոտքի
վրայ ալ մտածել՝ ինչպէս նստած, և շատ ան-
գամ աւելի աղէկ: Գալով ընթերցման, արդ

որ ամենանշանաւոր գործերն իսկ կրնան ստա-
ցուել փոքրադիր և զիւրազին՝ պէտք մը չկայ
թիկուռնքը ծռելու և կուրծքը երկու ծալլելու՝
ինչ է՝ վասն զի ձեռքը զերք մ'ունի: Քերթուած
մը կամ թատերախաղ մը աւելի արտայայտու-
թեամբ և աւելի բնականութեամբ պիտի կար-
դաք՝ պտըտելով ձեր սենեակին մէջ, քան թէ
աթոռի մը վրայ թմրած: Չափադանց երկայն
ատեն նստած մնալը իրացընէ անպիտան սո-
վորութիւն մըն է, զոր պէտք է լսափանել:
Եթէ սակայն բռնադատուած է մարդ, պէտք է
կոնակը լոյսին տայ, մարմինը շիտակ և կուրծքը
ազատ բռնէ: Երբ լեզու մը կը սորվիք, գեղե-
ցիկ քերթուածներ կը կարգաք որչափ կարելի
է՝ բարձրաձայն կարգացէք: Այս վարժութիւնը՝
յանձնարարուած արդէն սուրբ կղեմեսէն՝ կրկին
արդիւնք պիտի ունենայ. պիտի զօրացընէ կա-
րեւոր գործարան մը՝ թոքերը, պիտի վարժե-
ցընէ ականջը՝ ըմբռնելու ձայնին երանգները,
բան մը որ այնքան անփոյթ առնուած է տէ-
րութեան դպրոցներուն մէջ: Իրացընէ, այն գե-
տութիւնը՝ որուն կը հետամտի աշակերտը, և
նստողական այն սովորութիւնները՝ որոնց ինք-
զինքը կը դատապարտէ՝ ուրէ կարեւոր առնչու-
թիւն մը չունին իրարու մէջ:

Չեմ ժխտեր որ գործին մէկ մասը զրքերու
մէջ ընելու է. բայց ենթադրենք որ ես կ'ու-

րաստ.

զեմ Հոմերոս կարգալ ամբողջապէս. քերականական և բառական առաջին դժուարութիւնն հարթելէս ետքը, շատ աղէկ կրնամ կարգալ Պէն Գրուպշանի՝ գաղաթը, կամ, եթէ օդը չի ներեր՝ Ինուերովի մեծ շոճիներուն տակ, քան թէ գրասենեակին մէլստած օդին մէջ: Էսքիւլեան թատերախաղի մը, պղատոնեան տրամալսօսութեան մը հրապոյրը՝ ընկերացած ծաղիկներու բուրումներուն, տերեւներու սօսաւելններուն և յորգահոս ջրերու մունչիւններուն՝ ոչ միայն պիտի չտկարանայ, այլ և աւելի կորովի պիտի ըլլայ: Գալով բառքքի աշխատութեան, առաջին ընթերցումէն սկսեալ, շինեցէք ձեզի պղտիկ ցանկ մը դժուարագոյն բառերուն, երկըորդին՝ պիտի կրնաք դիւրութեամբ զանց ընել: Աշակերտը՝ եթէ կ'ուզէ առողջութիւնն ու ճաշակը անվթար պահել՝ պէտք է զգուշանայ ամէն տեղ գրքերու բոլորն հետը տանելէ, ինչպէս ծխողը կը տարածէ ծխախոտին հոտը:

Գրքերու հիւանդութենէն ինքզինքն ազատ պահելու պատուական միջոց մըն է՝ երթալ միանալ քիչ մը ատեն կամաւորներու գնդի մը.

1. Բարձր բլուրներու շղթայ մը Արժիլի կոմսութեան, որուն բարձրագոյն ծայրը, Պէն Գրուաշան, 1033 մեդրի կը հասնի: Դնուերով, Յիմելիք մը՝ Օվ լիճիմ և գետակիմ ակունքը՝ Էտիմպուրկի շրջակայքը:

զինուորական կրթութիւնը կրկին արդիւնք պիտի ունենայ, պիտի ջնջէ իմաստակութեան սև և է հետք և հաստատուն պատրաստութիւն մը պիտի ըլլայ իբր մարդ և իբր քաղաքացի բոլոր պարտականութիւններուն: Այսօր Բրուսիացիները, ինչպէս երբեմն Յոյները՝ հասկցած են զինուորական ծառայութեան բոլոր կարեւորութիւնը, և կը ստիպեն ամէն մարդ ընելու զայն: Մերիներն, ընդհակառակը, կանուխէն հաշուետան մէջ կը փակուին. մարդն ալ քաղաքացին ալ հաւասարապէս կը կրեն անկէ: Քանի որ շոգեկառքի կամ շոգենաւի ճամբորդութիւններն այսքան աժան են, երիտասարդը, նոյն իսկ սեսումնասէր, չբմեղանքի տեղ չունի՝ երբ ինքզինքը կը շղթայէ շաբաթներ ու ամիսներ ձանձրանալի հատորի մը, փոխանակ՝ զով հոմարի մը մէջ կամ կոհակներէ կոծուած հեռաւոր կղզեակի մը վրայ՝ կենդանի բնութեան ուղղակի տեսութենէն՝ առողջ տպաւորութիւններ համբարելու: Ազատ է զրպանը զնելու դիւքը՝ եթէ պէտքը ունի անոր. բայց ջանալու է՝ ըստ կարի՝ զանց ընել սոյն գրուած օգնութիւնը, և սորվիլ ուղղակի բնութենէն. թող անցնի անոր դիմացը «այն իմաստուն կրաւորական վիճակին» (passivité) մէջ, ուր հազար ազդեցութիւններու անզգալի տպաւորութիւնը կը զարգացընէ սիրտը, և միտքը կը զօրացընէ:

Չանանանք Ուորտսուորթի¹ երազանքներուն մէջ, երբ արդի սովորութիւնները կը թոյլատրեն մեզի մշակել միանգամայն մեր առողջութիւնն ու իմացականութիւնը: Երկրաբանութիւն, բուսաբանութիւն, կենդանաբանութիւն և բնական պատմութեան ըստ ճիշդութեամբ աւելի լաւ կ'ուսումնասիրուին բացօթեայ, յաջողապէս մշակելու համար զանոնք պէտք են հետի արշաւանքներու ժրութիւնն ու պատահարները, պատուական հրահանգ՝ մարդը անկախ յօրինելու համար: Լաւ եւս պիտի սորվըցուին պատմութիւնն ու հնախօսութիւնը պատմական հովտի մը մէջ, մենաստանի մը աւերակներուն մէջ, սահմանադրի տարոցի մը ստեղծ: Այնպիսի ատեն մը՝ ուր ամէն սք կը համբարդէ քիչ կամ շատ, երկտասարդը որ իր տեղէն չի շարժիր և կը բխանայ դրքերու մէջ, պէտք է համակերպի տարօրինակ (original) արարած մը, կամ ուժեղ մարդոց մէջ հիւանդ մը համարուելու: Թո՛ղ որ ըստ իր կեանքը պիտի քաշքշէ վատառողջ, և տարածամ պիտի իջնէ գերեզման:

1. Ուիլիամ Ուորտսուորթ, ամզղիացի քերթող (1770-1850), լծակամ (lakista) դպրոցիմ գլխաւորներէն է, այսպէս կոչուած, վասն զի ընդհանրապէս չէստմոքրամտի և Գրիպէրլամտի լիճերուն եւ զերքմերը կը քնակէին: Ուորտսուորթի բամաստեղձութիւնը երազական և զգայուն է: Աբշաւանքը, որուն վրայ կը խօսուի հետագայ գլխուն մէջ, իր գլուխ գործոցը կը համարուի:

Ֆիզիքական մեքենան ճիշուն ու հապուկ պահելու համար՝ մարմնակրթանքէ ու խաղէ աւելի գերազանց բան չկայ: Ճաշէ առաջ կանոնաւորապէս կատարուած առողջապահական շրջապատութիւն մը, ինչպէս կ'ընեն շատեր, պիտի նմանի անշուշտ արարողութեան մը՝ եթէ չգիտնայ մարդ քիչ մը դուարթացընել զայն: Այս ձեւականութենէն ձանձրացողներուն բուռն խաղերն են որ պիտի հայթայթեն կարեւոր շարժումը, միանգամայն ընկերութեան այնքան պատուական խթանը: Տղոց և երիտասարդներուն տուէք գրիքէրը (cricket)՝ հանդարտ խաղնուածք ունեցողներուն, հանդարտ ամուրիներուն՝ գնդակները, վերջապէս սկսվտիական կոլֆը¹, որ բացօթեայ կը խաղացուի, կը յարմարի ամէն մարդու և ամէն տարիքի:

Աւելորդ է ըսել որ մակոյկով պտոյտը՝ եթէ չափը չանցնի՝ այրական և բուրբոփին անդրիացի կրթութիւն մըն է: Գալով թիակի և առագաստի գործածութեան, ճիշտ ինչպէս կը գործածուի Շեթլանտի և Հերրիդեանց ծովափներուն վրայ, արուեստ մըն է, որ կատարեալ մարդուն զօրութիւնն ու հարտարութիւնը ի

1 Կոֆֆ կամ Կոլֆ (Goff, Golf), խաղ մը, որ կը խաղացուի գնդակով մը և գաւազանով մը, և որուն մպատակն է զնդակը ծակի մը մէջ դնել՝ որչափ կարելի է քիչ հարուածներով:

գործ զնեղ կու տայ: Յիշատակենք յետոյ ճըկն-
որսութիւնը, որ երազանքներու և քերթադա-
կան գաղափարներու կը տանի, ինչպէս շատ
լաւ կը ցուցնէ Վալդսնի, Սքոտտարի և հռչա-
կաւոր ճօն Ուիլսընի՝ օրփնակը: Անձրեւտ ա-
տեն, պիլառտոն շատ խաղերէ լաւագոյնն է.
կը զարգացընէ նայուածքի արագութիւն մը, յ
դպչելու ճարտարութիւն մը, իրաւցընէ զարմա-
նալի հաշուական նրբութիւն մը: — Բաղդատ-
մամբ պիլառտոյնն թղթերը՝ ապշութիւն են.
Իրենց ամենէն լաւագոյնը, սեխտը, յիշողու-
թիւնը կը կրթէ: Իսկ ճատրակը՝ և սչ իսկ զբօ-
սանք կրնայ կոչուել. ուսումնասիրութիւն մըն
է, ըղեղային տաժանելի կրթութիւն մը, օգ-
տակար՝ յողջողդ սւ քայքայուած միտք մը
վայրկեան մը սեւեռելու: Բայց դարձելի զբօ-
սանք մը անմը՝ որ արդէն վարժ է խորհրդա-
ծութեան:

Գ. — Պիտի ներկայացնեմ արդ քանի մը տեսու-
թիւններ մանրամասնութեան մը վրայ, գուհիկ

1. Իստահակ Վալդսնի, տմզդիացի մատենագիր թէ-
զարուս: — Ռիչաուտ Համրի Սոտտար, ամերիկացի
քերթող, Ժամամակակից: — Ճօն Ուիլսըն, անգ-
ղիացի մատենագիր, ուսուցիչ Իլիխոսփայութեան
յէտիմպուրի, 1788-1851: Այս երեք մատենագիր-
նիրը իրենց գրուածներու մէջ հռչակած են ձկնոր-
սութեան հրապոյրները:

անշուշտ, բայց յաճախ գէշ հասկցուած, կ'ուզեմ
խմելոռ և ոռտելոռ վրայ խօսել: Ապէնըթի սօ-
վոր էր ըսելու՝ որ տիեզերքը աւերող երկու
մեծ աղբակներն են « ալքոլը ոռ անմարտա-
քիւնը »: Արջինս անտարակոյտ մաս չունի ե-
րիտասարդ Սկովտիացիներուն վաղահաս անկ-
մանը մէջ. անունդի պակասութենէն է որ կը
մեռնին անոնք և սչ թէ չափազանցութենէն:
Սկոտցէք նախ բաւական ուտելիք ճարել. յե-
տոյ ուշքէք ուտելու միայն գոյացական սնունդ
մը, մանրամասնութեանց համար բժիշկի մը
խորհուրդ հարցնելով: Բայց բոլոր աշխարհ
ընդունած է, կարծեմ, որ պարզագոյն սնունդը՝
լաւագոյնն է. և փորձը ապացուցած է շատոնց
որ ըղեղին և արիւնին ամենէն աւելի նպաս-
տաւոր են՝ ճաւարէ աթերան (grau) և աղէկ
ապուրը: Բայց ենթադրենք որ սնունդը լաւ և
գոհացուցիչ ըլլայ. շատեր անոր գործածու-
թեան եղանակին մէջը միշտ կը սխալին: Կան
կարգ մը մարդեր՝ որ կը կտրեն կ'անցնին կեան-
քը սրարչաւ: Երբեք չեն դիտեր սեւէ գործի
մը առջեւ կանգ առնել հանգարտ որոշողու-
թեամբ մը. կը կնքեն կը լմացընեն ճաշերնին՝

1. Ապէնըթի ամուսնով երկու մատենագիր կայ,
երկուքն ալ Սկովտիացի, մէկը աստուածաբան,
միւսը վերաբոյժ: Չի գիտցուիլ թէ որո՞ւմ վրայ
կը խօսուի հոս:

որչափ կարելի է շուտ համբու ղնելու զիտու-
մով: Գարշելի սովորութիւն թէ մարմնոյն և թէ
հոգւոյն համար: Աճապարանօք լափողը թէ ու-
տելու հաճոյքէն կը զրկուի և թէ մարտողու-
թեան օգուտէն: Եթէ բազմաժխոր քաղաքնե-
րու գործաւորները, ամերիկացիներն օրինակի
համար, որոնք շարունակ աւովապետական
տննդոտ ծփանքներու մէջ կ'ապրին՝ այս վատ-
աւողջ սովորութիւններէն կը գերուին, ու-
սանողներն ու զրասենեակի մարգերը զերծ
պիտի չմնան այս վտանգէն: Ընթերցամունները
պիտի չչատանան արտորալով իրենց կերակուրը
ճաւել ու գրքերնուն դառնալ. նոյն իսկ պիտի
սկսին կարգալով ուտել, և պիտի ստիպեն
բնութիւնը որ միեւնոյն ատեն երկու տարբեր
կեղրոններու մէջ գործէ, ուղեղին և ստամոք-
սին. և այսպէս պիտի տկարացնեն թէ մին և
թէ միւսը: Գաւաթ մը թէյ ճաշակել՝ ձեռքն
ունելով Լուկիանոսի կամ Արիստովանի գոր-
ծերը, կրնայ շատ հաճելի և նոյն իսկ շատ
օգտակար ըլլալ: Բայց ճաշելը լուրջ գործ մըն
է, որուն պէտք է գործածուի ամբողջ անձը.
- «Արողջ մարդը մի միայն մեկ գործի՝ մի
միայն մեկ վայրկեան» ինչպէս կ'ըսէր Թըր-
լով՝ զիւանադպիւրը: Համեմեցէք մանաւանդ

1. Թըրլով զիւանադպիւրը՝ վերջից դարում ԱՅՊ-
ղիոյ էմ Յշաճաւոր պետական մարդիբէմ է:

ճաշը հաճոյական խօսակցութեամբ մը՝ եթէ
կարելի է, կամ զուարթ երաժշտութեամբ մը.
մի խառնէք երբեք աղմկող մտածումներ, տաղ-
նապող խնդիրներ: Այս տեսակէտով, նախըն-
տրելի է Գերմանացւոց և Անգլիացւոց միա-
սին ճաշելու սովորութիւնը՝ այն առանձնական
ճաշերէն՝ զոր կ'ընէ խեղճ սկովտիացի ուսա-
նողը իր անապատ բնակարանին մէջ: Այս մա-
սին, Սկովտիոյ ազատ Եկեղեցին, ուրիշ այնչափ
գեղեցիկ զիւտերէ զատ, հաստատած է նաեւ՝
ստուռածաբանութեան ուսանողներուն համար՝
ճաշարան մը, որ նշանաւոր է սեղւոյն աւողջ-
արար հանգամանքներովը, զինքը չափաւո-
րութեամբ և ճաշակիցներու մտերմութեամբը:

Որակէն ետքը՝ զանազանութիւնը փնտռեցէք:
Կը սրէ ան ախորժակը և կը զրգռէ: Բնութիւ-
նը՝ իր մեծափարթամ հոխութեանը մէջ՝ չի՝
բողբեր միօրինակութեան դէմ: Էն գոհճիկ
խմաստութիւնը կը հրամայէ մեղի ստամոքսը
միայն մէկ սնունդի գերի չջարձընել, որպէս
զի մի գուցէ՝ աննշան դէպքով մը՝ խանդարէ
սիրած կանոնը: Եթէ կ'ուզէք ապահովել՝ մե-
թոտաւոր սոյն սննդական սովորութիւններով՝
անձնդիւրութիւնը, ստիպուած էք ահա նուա-
զեցընել ձեր ուղեւորութիւնները և սահմանա-
փակել ձեր էութեան դաշտը այն անձուկ շըր-
ջանակով, ուր ապահով էք ձեր սովորական

անունդը պահելու: Գալով ըմպելիքի, անշուշտ գաւաթ մը ընտիր դարեջուր կամ գինի երբեք անհատայ բան մը չէ և կրնայ նոյն իսկ կարեւոր ըլլալ՝ մարտողութիւնը փութացնելու համար, բայց քաջաբողջ երիտասարդները կրնան զանց ընել այդօրինակ խթան մը: Աւելի լաւ է սկովտիացի աղքատ ուսանողին համար՝ խնայել ինքզինքը անօգուտ ծախքէ մը և զրկուել վտանգաւոր շոայլութենէ մը – ծխախոտէ կամ ըմպելիքէ: «Ջուրը, կ'ըսէ առածը, պարկեշտ հեղուկ մըն է. երբեք ոճիր չի դործեր»: Ուրիւքին կրնայ առողջարար ըլլալ ճախճախուտ տեղերը կամ Հայլանտներու սառուցեալ ծայրին վրայ, բայց կրնայ ըսուել՝ որ վարժութեամբ առնուածը՝ ս'չ զօրացուցած և ոչ ալ գեղեցկացուցած է առնող անձը: Հրաժարեցէք ուրիւքիէն. ապահով պիտի ըլլաք որ փոսի մը մէջ պիտի չմեռնիք, և ձեր զրպանը միշտ կարող պիտի ըլլայ՝ պատեհ առիթին՝ օգնելու բարեկամի մը, կամ նոյն իսկ ձեր անձին:

Գ. – Կա՞յ արդեօք կարեւորագոյն բան մը՝ քան զգուշացընել երիտասարդները՝ չափազանց փակ կամ օգազուրկ ընտելութեան մը վտանգին դէմ: Գէշ օդ մը երբեք մաքուր արիւն տուած չէ, և անառողջ արիւն մը կ'ապականէ բոլոր յօրինուածք: Գէշն այն է որ ապակա-

նեալ օդին արդիւնքները ուշ երեւան կ'ելլեն, որով անհոգներն ու վերացեալները (որոնք, վախեմ մեծամասնութիւն կը կազմեն) կը շարունակեն շնչել զայն՝ առանց կասկածելու որ թոյն կը ծծեն: Վտանգ մը այն ատեն ամենէն աւելի ահաւոր է՝ երբ մուտքը գաղտնորոգայթ է: Եթէ սենեակդ փոքր է, երբ դուրս կ'ելլես պատուհանները միշտ բաց. և եթէ ննջատենեակիդ պատուհանները այնպէս մը շինուած են որ օդին հասանքը չ'երթար ուղղակի քնացողին վրայ, մի վարանիր, բաց դանոնք գիշեր ցորեկ, ամառ ձմեռ: Մեր զով Սկովտիային մէջ՝ այս սովորութիւնը միշտ առողջարար է: Տաք երկրներու մէջ՝ ուր վատառողջ շոգիները կը թունաւորեն գիշերային օդը, պարագան դուցէ տարբեր է:

Ե. – Ըսենք խօսք մըն ալ քնոյ վրայ: Մարդ ամէն խորհուրդ կրնայ անօգուտ համարել հոս: Մեղի կ'երեւայ՝ որ ընտելութիւնը ինքնին կը բաւէ այս նիւթին մէջ: Քնացէք երբ քուն ունիք, արթնցէք աքաղաղի երգին կամ այգուն (aube) առաջին նշոյլներուն: Այս այսպէս աղէկ պիտի ըլլար, եթէ ընտելութիւնը հաղար խաղեր չխաղար մեր գլխուն: Բայց մենք կը խաբենք զայն և կը չարչրկենք այնքան եղանակներով, որ այս վերիվերոյ յանձնարարութիւնն ալ կրնայ

նոյն իսկ անօգուտ ըլլալ: Քնոյ խնդրին մէջ մասնաւորապէս, ուսումնականներն են մեծ յանցաւորները: Իրենց արուեստն իսկ յանցանք մըն է հանգստեան դէմ, և ամենէն աւելի խիստ նախապահեատ միջոցները կարեւոր են արգելելու համար զանոնք՝ որ քնոյ նուիրական սահմանին վրայ ստնձգութիւն չընեն: Ըղեղ զային գրգռումը, ինչպէս սաստիկ զօրաւոր սուրճը՝ հանգստեան թշնամի է: Ձեր մտաւորական աշխատութեան ժամերը այնպէս կարգաւորեցէք՝ որ էն գրգռիչ ըղեղային կրթութիւնը անմիջապէս չկանխէ պառկելու ժամը: Օրուան վերջին աշխատութիւնը թող թեթեւ ու զիւրին ըլլայ կամ ձանձրացուցիչ և քուն բերող: Կամ դեռ աւելի, պառկելէ առաջ ժամու մը չափ քալեցէք, խօսակցեցէք քիչ մը ատեն մէկու մը հետ. բնութիւնը, ինքն իրեն թողուած, շուտով պիտի գտնէ՝ իրեն կարեւոր եղած հանգստեան պատշաճ չափը: Գալով այս ճշգրիտ չափին, կարելի չէ կանոն մը դնել: Վեց ժամէն նուազը և ութէն աւելին բացառութիւն պէտք է ըլլայ՝ ընդհանուր փորձառութեան համեմատ: Այն աշակերտը որ երկու ժամ կը շրջապայի օրուան մէջ և կը զբաղի ութը ինը ժամ ըղեղային անընդհատ աշխատութեամբ, շուտով պիտի գտնէ հարկ եղած քնոյ պատշաճ չափը՝ ազատ մնալու համար տեն

գէ կամ երկայն տքնութիւններու տկարութեանէն: Նկատմամբ առաւօտեան սովորոյթներուն, որոնք մատնանիշ կ'ըլլուին քանի մը նշանաւոր կենսագրութեանց մէջ, շատ ըսելիք մը չունիմ, միշտ անկարող գտնուած ըլլալով նմանօրինակ առաքինութիւն մը գործադրելու: Ձեմ տարակուսիր սակայն, որ շատ առողջարար է ան երբ կը կատարուի բնական կերպով և առանց ճիզի մը: Ինչ ինչ պարագաներու մէջ, սղբացեալ և անուանի պարոն Պուենտէնի զեպքին մէջ զոր օրինակ, երբ մտքի թարթափանքներ և զանազան գործեր կը լեցընեն օրը, առաւօտեան առաջին ժամերը կը թուին էն յարմարներն ըլլալ լուրջ հետազօտութիւններու և խոր մտածումներու համար:

Ձ. — Գալով բաղնիքներու և ջրարոշոռքիւններու՝ նկատելով զանոնք իբրեւ առողջապահական միջոցներ, կրնամ ամենայն վստահութեամբ խօսիլ անոնց վրայ, բաւական յաճախած ըլլալով այլ և այլ ջրաբուժական նշանաւոր հաստատութիւններ, և լաւ քննած տեսականն ու գործնականը սոյն գրութեան: Ջրաբուժութիւն բառը լաւ չի բացատրեր խնդրոյ նիւթ եղած զարմանին բնութիւնը: Լաւ մտածուած խառնուրդ մըն է ան մարմնակրթանքի, հանգստի, կանոնի, զօսանքի, ընկերական

կեանքի և վերջապէս ջրի գործածութիւններու՝ որոնց պաշտօնն է մտրակել մարմին գործողութիւնները: Արնայ տեսնել ամէն ոք որ այն բուրբ ազդեցութիւնները որոնց կ'ենթարկուի յօրինուածութիւնը (organisme), սքանչելի կերպով առողջարար են: Կարեւոր է երիտասարդներուն համար զիտնալ՝ որ այս ռեթիւկն մէկ մասը՝ որ այնքան սուղի կը նստի առանձին հաստատութիւններու մէջ և փորձ բժիշկներու հսկողութեան տակ, կրնայ ներմուծուիլ առանց վտանգի և ծախքի իրենց ամենօրեայ կեանքին սովորութեանը մէջ: Բաղնիք մը՝ որ կ'ըլլուի կանոնաւորապէս ամէն առտու, միշտ զօրացուցիչ արդիւնք մ'ունի, եթէ կազմուածքի մեծ տկարութիւն մը չկայ: Փաթթուելու է նախ և յետոյ շփուելու է չուսայով: Արկնէ յետոյ նոյն գործողութիւնը չոր չուսայով, և ահա յառաջ կու գայ վերնամարմնի յանկարծական զրգուցումը մը: Ընտիր նախապահաստ՝ մարմային գործառնութեանց անկարգութիւններուն դէմ՝ որոնք տեղի կ'ունենան ստէպ և անհասնոյ կերպով մեր հիւսիսային կլիմաներուն անհաստատութենէն: Թրջուած չուսան, ջրաբուժական գործողութեանց էն ծանօթը, կը ներգործէ իրապէս ինչպէս թէ թեթեւ մանանուխի լսիւսով ամբողջ մարմինը ծածկուած ըլլար: Կրնայ մէկը գործածել զայն մասնաւոր

վախճանով մը՝ փորձ բժիշկի մը առաջնորդութեամբ: Բայց այս դարմանին լաւ արդիւնքը՝ ինչպէս նաեւ ամէն պաղ ջրի կիրառութեան՝ յօրինուածին (organisme) հակազդեցութեան զօրութենէն կը կախուի: Արնայ մէկն ընդունիլ այս հակազդեցութիւնը եթէ քիչ մը լաւ կազմուածք ունենայ, զօրացած մարմնակրթանքով և բաց օդով: Բայց ծանրադանդաղ լատնուածքները (tempéraments) ուշ դնելու են առանց զգուշութեան և առանց առաջնորդութեան այդպիսի փորձեր ընելէ:

Է. — Ինչ որ պիտի աւելցնեմ նկատմամբ առողջութեան բուրբօվին տարբեր գլխի մը կը վերաբերի: Չի բաւեր միայն ստամոքսը լաւ խնամել՝ ընտիր առողջութիւն մ'ունենալու համար: Մարմինը, սոյն ստաղձը՝ որ կեանքի փափուկ յօրինուածը վեր կը բռնէ, կը գործէ՝ օժանդակելով մտքին: Միտքը՝ իր կարգին՝ շարժիչ զօրութիւնն է. և, ինչպէս շոգին տեղաշարժին (locomotive) մէջ, կրնայ՝ եթէ կանոնաւորիչ զօրութիւնը պակսի, խորտակել անիւներն ու զսպանակները, և տակն ու վրայ ընել առաջուց միացած բոլոր մասերը: Մարմնայ ոչ մէկ պաշտօն չի կրնար երկայն ատեն պահել իր կանոնաւոր դերը առանց լաւ հրահանգուած կամքի մը վարժ վերաքննութեանը:

Յօրինուածին բոլոր սոսկապէս ֆիզիքական զօրութիւնները պատրաստ են ապստամբութեան, տենդի, քայքայման՝ հաղիւ թէ աղատեն օձիքներն այն իշխանութենէն՝ զոր Պղատոն կը կոչէ գերագոյն միտք (θεσπιλωδς νοϋς): Յուզումներու ներդաշնակ կանոնաւորութիւնը կը հաշորդուի ֆիզիքական մեքենային: Եթէ կամքի կոյր խենդութիւններէ ազատ է մէկը, զերծ պիտի մնայ սոյն մրրիկներէն որոնք խառնաչիտթ կերպով բաբախել կու տան սրտին և կանուխէն կը մաշեցընեն կենսական զօրութիւնը սոյն գործարանին: Եթէ կը փափաքիք առողջ ըլլալ, բարի եղիք. եթէ կ'ուզէք բարի ըլլալ, իմաստուն եղիք. եթէ կը տենչաք իմաստութեան, եղիք ամբիծ, եղիք բարեպաշտ. Աստուծոյ երկիւղը իմաստութեան սկիզբն է: Սոյն առածին ճշմարիտ իմաստը նիւթ պիտի ըլլայ հետեւեալ զլխուն:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԴԱՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

«Մեծ պատերազմ մըն է, մեծ կարծուածէն աւելի ինքզինքը պարկեշտ կամ չար մարդ ընելը»:

ՊՂԱՏՈՆ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԴԱՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ա. — Հասանք ահա երեքէն քն կարեւոր
գլխուն: Իր բարոյական բնութեան մէջ է որ
մարդ կը գտնէ թէ շարժման սկիզբը, և թէ
կանոնաւորիչ զօրութիւնը. հոն է կառավարու-
թիւնը, գերագոյն վարչութիւնը ամբողջ մեքե-
նային: Բարոյական գերազանցութիւնը իրաւա-
ցի կերպով մարդկեղէն ամէն մեծութեան ան-
հրաժեշտ տարրը նկատուած է: Այս ինչ մարդը
կրնայ ըլլալ երեւելի, խելացի, հզօր, լայն
մտքով՝ որչափ որ կ'ուզէք. այսու հանդերձ,
բարի չէ ան, կրնայ արժանիք մը չունենալ:
Նոյն իսկ երբ կը կարծուի որ վսեմին կը հասնի
սոյն զարմանալի կատարելութիւնը՝ տեսակ մը
փայլուն յոռութիւն է: Նաբոլէոն Ա. իր նու-
րանշան արշաւանքովը զօր գործեց բովանդակ

միեւնոյն ժամանակ այնքան խրոխտ, այնքան բացարձակ, այնքան դատանօրէն ժանտ, որ ի հեճուելս իր սքանչելի լեզուին և նրբամտութեան՝ միշտ խենդութեան սահմանին վրայ ապրեցաւ : Թող ուրեմն ամէն սք մեզմէ, եթէ կ'ուզէ կեանքի ճամբուն մէջ չպատահիլ նաւաբեկութեանց, դրոշմէ սրտին խորը՝ ամէն բանէ առաջ՝ աստուածաշնչական սոյն մեծ ճշմարտութիւնը. « Բան մը միայն կարեւոր է » : Դրամը անհրաժեշտ է, նոյնպէս փառքը, և ոչ ազատութիւնը. առողջութիւնն իսկ միակ կարեւորը է. միայն նկարագրը (caractère), լաւ մշակուած կամքը, ահա մեր ճշմարիտ փրկութիւնը : Այս մտքով կրնայ ըսուիլ որ եթէ չփրկուինք անով, անտարակոյս պիտի դատապարտուինք : Այսպիսի խնդիրներու մէջ, ոչ սք կրնայ կանգ առնել անպատիժ կերպով և ըսել. եթէ առաջ չեմ երթար, անշուշտ ետ ալ չեմ երթար : Արնայ, ընդհակառակը, ապահով ըլլալ որ ետ կ'երթայ : Իր մէջ անմշակ թողուած անձնանուիրութեան զգացումը, անփոյթ առնուած մարմնական պաշտօնի մը վիճակը պիտի ունենայ. պիտի ճուղի, պիտի ծիւրի և կեանքի ստուեր մը միայն պիտի ունենայ : Պնդենք ուրեմն մէջքերնիս և ընթանանք այրաբար : Աստուած մեզի անմահական կեանքի մը սքանչելի պարգեւն ըրած է. զիտնանք ազնուութեամբ ապրիլ :

Բ. — Գուցէ լաւ ըլլայ, մանրամասնութեանց մէջ մտնելէ առաջ, ցուցընել պարզ բառով մը այն առնչութիւնը որ կը միացընէ բարոյութիւնն ու բարեպաշտութիւնը, առնչութիւն՝ որ լաւ հասկցուած է միշտ : Անգղիացի բարոյագէտներու զպրոց մը կայ, Պէնթամէն առաջ եկող, որ բարոյականի ծրագիր մը գծած է առանց կրօնքի. որ այսչափ միայն ըսելու համար, ապահարզան մըն է բնութեան դէմ, յայտնի նշան մը դրութեան ջատագոյններուն գծնութեան և իմացական կազմութեան պակասութեանց : Տարակոյս չունիմ որ իմաստութեան ուսուցիչ մը, ինչպէս հին Եպիկուսը, կրնայ ըլլալ՝ աշխարհի սոյն ընթացքին մէջ՝ շատ ազնիւ մարդ մը, և կրնայ անցընել մաքուր կեանք մը, կարծելով հանգերձ որ այս սքանչելի տիեզերքին շինուածքը՝ արդիւնքն ըլլայ կոյր հիւլէններու պատահական համախոնուումն. ըստ ամենայնի ապահով եմ որ մեր օրով շատ քիչեր կան աւելի առաքինիքան մէկ քանին անոնցմէ՝ որոնք կը խօսին բնական օրէնքներու, ճակատագրական շղթայաւորման, արտաքին պարագաներու յաջող բաղկացութեան վրայ, և կը կարծեն այն սնամէջ ճառմաբանութիւններով բացատրել աշխարհը, առանց միտքը վկայութեան կանչելու պէտքը զգալու : Բայց առողջ հոգիի մը

համար, այդպիսի բարոյական մը պէտք է անկատար բան մը ունենայ, տարօրէն, այլանդակ: Ինծի կը թուի տեսնել լաւ անգղիացի քաղաքացի մը որ կանոնաւորապէս կը վճարէ տուրքը, հաւատարմութեամբ կը լրացնէ իր զինուորութեան ժամանակը, քաջութեամբ կը կռուի ի հարկին՝ հայրենեաց համար, և որ սակայն չ'ուզեր զլսարկը հանել թագաւորին առջեւ: Անշուշտ պիտի չլսարէինք անոր ճակատը մատնիչի կամ ապստամբի նշանով. բայց վերջապէս արդահատող արհամարհանք մը պիտի ունենայինք հանդէպ մարդու մը՝ որ ենթակայ է խեղճէ փչումներու և զուրկ բարեձեւութիւններէ: Նոյն բանն է նաեւ անասուածներուն համար, իրենց անասուածութիւնը ըլլայ տեսական կամ գործնական. շատ անգամ երազատեսներ են, վաճառականներ ծուռ գաղափարներու. ոսկիէ և մետաքսէ չուաններ կը հիւսեն և անոնցմով իրենք ղերենք կը խեղճեն. պարզ խօսուռն մեքենաներ, բացարձակապէս զուրկ սեւէ աղնիւ ներշնչումէ. իրենց իմացական երկինքը՝ եթէ կարելի է այսպէս ըսել՝ կապարէ է, առանց ջերմութեան և լոյսի. ամէն ճիգ կը թափեն տածելու համար գաղտնի գոհունակութիւնը՝ զոր կու տան իրենց՝ իրենց փցուն ծանօթութիւնները, և իրօք իրենց կողիւրուտուն մատները ուրիշ բաներու չեն հասնիր բայց միայն անոնց՝ որոնք կը շօշա-

փուլին, կը դասաւորուին, կ'աւելնան կամ կը նուազին: Կայ բան մը որ խոյս կու տայ շօշափելիքէ, մանրադէտէ, ամէն ճանաչողութենէ. և է կեանքը: Կեանքը, բանն (raison) է գործօն, որ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ Աստուծոյ ուրիշ անուռն մը: Իրերու այս վեհագոյն անուռն անպիտանալը, շոգէշարժ մեքենայ մը երեւակայել է, առանց ձէյմս Ուոթի հանճարին. մեծ քաղաք մը ջուր բերող ջրմուղներուն քարտէսը պատրաստել է, առանց նշանակելու ցայտուն աղբիւրը որ զանոնք կը վարարէ (alimenter). անհրկիւ մըն է միակ իրողութեան առջեւը՝ որ միւս բոլորը կարելի կ'ընէ. մարմինը առանց զլխու թողուլ է: Ամէն բարոյական ազնուութեան աղբիւրը ներքին բարձր ներշնչումին մէջ է. և Աստուծմէ է որ կը բղխի սոյն աղբերակը:

Գ. — Պիտի նշանակեմ հիմայ մէկ քանին այն առաքինութիւններէն, որոնց ստացումը պէտք է երիտասարդներուն մեծ փափաքը ըլլայ, եթէ կ'ուզեն կեանքը, աստուածային սոյն պարգեւը, լաւագոյն և ազնուագոյն կերպով դործածել: Ամէն ժամ, ամէն պարագայ կրնայ փառասուր յաղթութիւն մը տանիլ տալ մեզի կամ անարգական պարտութիւն մը կրել՝ կեանքի մեծ ճակատամարտին մէջ: Կովացնծուկն-

ըը (primevère) դարձան միայն կը բուսնին. կան նոյնպէս առաքինութիւններ՝ որոնք, եթէ մանկութենէ սկսեալ կապած չեն զօրաւոր արմատներ, կրնայ վախճուիլ որ յորդառատ տեւրեւներ չբերեն՝ տարիներ անցնելէ վերջ:

Գ. — Առաջինը հնազանդաբիւշակն է: Այսօր ազատութեան վրայ շատ կը խօսուի. ազատութիւնը՝ տարակոյս չկայ՝ սքանչելի բան մըն է, հազար անգամ թանկագին՝ ամէն ողջամիտ մարդու համար: Բայց պէտք է համաձայնինք այս բառին ճիշդ իմաստին վրայ: Կը նշանակէ ան պարզապէս, որ՝ իր բնական զօրութիւններուն գործածութեանը մէջ՝ ամէն արարած ազատ է ամէն տեսակ պայմանադրական (conventionnel), արուեստական և տաժանելի բռնադատութենէ: Այս այսպէս հասկցուելով, ազատութիւնը՝ անհերքելիօրէն և առանց վերապահումի՝ մեծ բարիք մըն է. բայց շատ հեռուն չի տանիր: Կը նշանակէ միայն կեանքի ասպարէզին սահմանները. կը դժէ մարդուն՝ իր գործին թատրը, բայց բան մը չ'ըսեր անոր դերին վրայօք, և ոչ ալ՝ թէ ինչ կերպով խաղալու է զայն: Այս սահմաններէն անդին, ամէն գործ կը յանգի, ոչ թէ ազատութեան, այլ շարք մը սահմանումներու (limitation): Ամէն կանոն սահման մըն է, և կանոնը, վերջ ի վեր-

ջուր, կեանքի մէջ բան (raison) ներմուծելն է: Արդ, որովհետեւ կանոնները՝ որոնց կ'ուզէ հպատակիլ մարդ՝ չեն միշտ, չեն զրեթէ երբեք անոնցմէ՝ որոնց կամաւ և յօժարութեամբ ինքզինքը կ'ենթարկէ, վասն զի ընդհանրապէս ուրիշներէն է որ կը ստիպուի մարդ հպատակելու անոնց և կամ ընկերութեան բարւոյն համար, կը հետեւի որ՝ եթէ կը փափաքեք սր և է ընկերական մարմնի մը արժանաւոր անդամ ըլլալ, պարտք նախ հնազանդիչ սորվել: Օրէնքը, բանակը, Եկեղեցին, հասարակաց ծառայութիւնները, ամէն մարդկեղէն կեանք և գործ, ինչ որ ալ ըլլան, կենդանի լուսաբանութիւններ են այս սկզբունքին: Ապահովաբար, իր յատուկ շրջանակին մէջ, անհատը անկախ կը մնայ: Վերջընել իրմէ սոյն անկախութիւնը՝ զինքը մեքենայ մը դարձընել պետի ըլլալ և ոչնչացնել իր իւր մարդ յատկութիւնը. բայց իբրեւ անգամ ընկերական մարմին, չի կրնար ճողոպրել զինքը այն զօրերէն՝ որոնք անհատներն իրարու կը կապեն, և կը կազմեն անոնցմով ամբողջութիւն մը սերտ և որոշ: Եթէ ընկերական սանդուխտին բարձրագոյն աստիճանին վրայ իսկ դտնուի, աւելի ստրուկ է, Պապին պէս է. Մառայ ժառայից, ադրաշի ադրկաց: Միայն ստքը չէ որ չի կրնար կազմական օրէնքներու լուծը թօթուել, այլ և զուլը, և անդամնե-

րուն բացարձակ հնազանդութիւնը իրենց պարտքն ու փրկութիւնն է: Սուրբն Պօղոս, իր կորովով, եռանդով և սովորական մտքի ունեցածութեամբ, սքանչելի կերպով մեկնած է սոյն դադափարը, և եթէ երբեք փորձած էք ապստամբութիւն մը՝ ընկերական մեծ յօրինուածութեան (organisme) մէջ ունեցած ձեր բնական դերին հանդէպ, խորհուրդ կու տամ ձեզի լրջօրէն կարգալու առ Կորնթացիս առաջին թղթին ժԲ գլուխը: Ապստամբութեան կամ խռովութեան ամէն շարժում խրամ մը կը բանայ, որ կրնայ լայննալ և օր մը ճամբայ տալ անխիտանութեան: Կատին պտամբանը՝ մէջ կը բերէ իբրեւ Աննիբաղի նկարագրին ամենէն աւելի նշանաւոր դրոշմներէն մէկը, թէ զիտէր հաւասարապէս հնազանդիլ և հրամայել. «Ոչ երբեք միեւնոյն հանճարը՝ այնքան ճարտար եղաւ իրարու հակառակ բաներու, հնազանդելու և հրամայելու մէջ»: Հնազանդութիւն և հրամատարութիւն՝ անշուշտ իրարու հակառակ բաներ. և սակայն մէկը լաւագոյն հրահանգն է միւսը սորվելու համար, և անիկա որ միայն հրամայած է՝ պիտի անդիտանայ ճշգրտէն այն սահմանները որ կ'ամիտիեն իշխանութիւնը՝ նոյն ինքն իշխանութեան մեծագոյն բարւոյն համար: Մշակեցէք ուրեմն, ս՛վ երիտասարդներ, հոռվմէական հին առաքինութիւնը, հնազանդու-

թիւնը իշխանութեան. մշակեցէք զայն՝ իբրեւ ձեր երիտասարդ տարիներուն վայելչագոյն առաքինութիւնը: Կատարեցէք մեծաւորի մը հրամանը պարզապէս վասն զի հրաման մըն է. կ'աւելցնեմ. կատարեցէք կէտ առ կէտ: Չկայ բան մը որ մեծարոյ ընէ զձեզ՝ ձեզ գործածողներուն, ինչպէս փութկոտութիւնն ու ճշգրութիւնը գործերու մէջ: Եւ ի՞նչ աւելի բնական: Ամբողջ մեքենային կանոնաւոր և ներդաշնակ շարժումը (jeu) կը կախուի այն ճշգրութենէն՝ որով կը ջանայ իւրաքանչիւր ոք կրցածին չափ իր դերը կատարել: Ընկերական կեանքի կնճառութիւններուն մէջ՝ ոչ հանճարը և ոչ տաղանդը չեն կրնար փոխանակել հնազանդութիւնը՝ երբ սա պակսի: Անկանոն ընթացող ժամացոյց մը՝ ժամ չի ցուցներ ոչ մէկուն. եթէ կատարելիք գործերնիդ՝ սերիշ մը աշխատութեան կարեւոր սատարներէն մէկն է, անոր ժամացոյցն էք դուք, պէտք է կարենայ ձեր վրան վստահել: Գեղեցկագոյն գովեստը՝ զոր կարենայ ընդունիլ սեւէ ընկերութեան մը անդամը, այս է. «Անաշխարհ մարդ մը որ կ'ընէ միշտ իրակ պահանջաւոր, և ներկայ է միշտ երբ կը սպասուի»:

Ե. — Առաքինութիւններէն երկրորդը զոր երիտասարդը պարտի մասնաւոր խնամքով մշա-

կել, է անկեղծոչքիւնը: Ար հաւատամ՝ Պշա-
տոնի հետ՝ որ ստախոսութիւն մը ատելի է
աստուածներուն և մարդերուն: Երիտասարդու-
թիւնը մանաւանդ անկեղծ է ի բնէ: Բայց եր-
կելը, սնափառութիւնը, հաղար ազգեցու-
թիւններ, անթիւ շահեր կրնան խախտել ու
խեղդել այս բնազդումը, և կորդել մինչեւ իսկ
ամէն հաստատութիւն, ամէն պատիւ մարդ-
կային հոգիէն: Ճօն Սղոուարդ Միլլ, իր քա-
ղաքական տեսարաններէն մէկուն մէջ, ուղղե-
լով խօսքը անդղիացի բանւորներուն, կ'ըսէ
թէ ըստ մեծի մասին « ստախոս » են, բայց
յետոյ սոյն դովեան ալ կ'աւելցընէ, ըսելով
թէ՝ Կերոպայի գործաւորներուն մէջ՝ անոնք
են միայն որ կը կարմրին ներքսապէս իրենց
գործած վատթարութիւններուն վրայ: Երիտա-
սարդը՝ կեանքին մէջ ըրած իր առաջին քայլէն
սկսեալ, պէտք է լաւ համոզուի որ խիստ ի-
րականութեանց աշխարհի մը մէջ կ'ապրի, ուր
երեւոյթը չի կրնար երկայն ատեն իրականու-
թիւնը փոխանակել: Բեւեռելով սոյն համոզու-
մը մտքին մէջ, պէտք է՝ իբրև անդամ ընկե-
րութեան՝ փոյթ ընէ աւելի ըլլալու քան երե-
շարդ և ոչ թէ աւելի երեւալու քան ըլլալու:
Οὐ γὰρ δοκεῖν ἀριστος, ἀλλ' εἶναι θελει. Ով որ կը
ջանայ՝ ոեւէ բանի մը մէջ՝ պահուե՛նել խաբու-
սիկ երեւոյթով մը, որուն չի համապատաս-

խաներ ոչ մի ներքին իրականութիւն, խաբէա-
կան դործ մը կ'ընէ, որ կարելի է յարմար ա-
տենին զինքը տազնապէ ազատ ընէ, բայց
պիտի անհետանայ, պիտի հալի օր մը, ինչպէս
կը հալեն պղինձը պատող արծաթին ծեփը:
Գրուագուած մետաղը երբեք զուտ ոսկին պի-
տի չարժէ՝ կեանքի մաշումին դիմանալու հա-
մար, լաւ միտ դէք ասոր:

Կան շատ պատճառներ որոնք մարդերը ըն-
կերական այս կերպ սուտերու կը տանին. դոր-
ծի մարդոց համար՝ ամէն բանէ վեր՝ շահասի-
րութիւնն է. բայց երիտասարդներուն համար՝
որմնց կ'ուղղեմ հիմայ խօսքս, ծուլութեան, սնափառութեան և վատութեան խնդիր է մա-
նաւանդ. պէտք են միշտ՝ բոլորովին մասնաւոր
արկութեամբ մը՝ զգոյշ կենալ սոյն երեք բե-
րուամտուն անդադար ազգեցութեան հանդէպ:

Մոյլերը երբեք պատրաստ չեն այն ժամա-
նակ՝ երբ պէտք է ըլլան. ընդհանրապէս խա-
բէութեամբ մը մէջէն կ'ելլեն. այսպէս կ'ընէ
և աշակերտը, երբ վարժապետը կը հրամայէ
իրեն յունարէն կամ լատիներէն թարգմանել,
երկրորդ էջին վրայ կը դնէ թարգմանութիւնը
և կ'օգտուի: Ի՞նչ է այս, եթէ ոչ ստախոսու-
թիւն մը: Վարժապետը կ'ուղէր իր մտքին մէջ
կարդալ. աշակերտը կու տայ անոր թղթի կտո-
րէ մը հանածը, փոխանակ իր ըղեղին ճիւղին:

Ամէն աշխատութիւն որ անխնամ, անկատար և հարեւանցի է, ստախոսութիւն մըն է, որուն վրայ պէտք է ամչնայ մարդ:

Ստախոսութեան ուրիշ շարժառիթ մըն ալ է սնապարծութիւնը: Պարզերես երեւալու մարմաջը՝ վտանգի մէջ պիտի դնէ երբեմն անփորձ և անհմուտ երիտասարդները՝ կարծելու որ իրենց իրապէս զիտցածէն շատ աւելի բան գիտեն, և պիտի ջանան տալու իրենց դձուձ արժանիքին՝ բարձրագոյն արժանիքի մը հովերն ու ընթացքը, մինչև պիտի թողուն ուրիշներուն վրայ սխալ տպաւորութիւն մը՝ իրենց կարեւորութեան մասին: Կանուխէն սորվեցէք խոստովանելու պարզապէս ձեր տգիտութիւնը՝ ժամանակաւ անոր օգուտը պիտի քաղէք: Ուրիշ կերպ խօսեցող, այն խորամանկութիւնները՝ որոնք ձեր թերութիւններն ուրիշներէն ծածկելու կը ծառայեն, կրնան օր մը նոյն իսկ ձեր սեփական աչքերէն ալ ծածկել զանոնք, և ըստ ձեր կեանքը ընել յարատեւ ջանք մը դէպ ի ստապատիր երեւոյթը, որուն չի համապատասխաներ ոչ մէկ իրականութիւն:

Բայց սնապարծութենէն աւելի, արիւթեան պահասն է որ շատ աւելի սուղի պիտի նստի երիտասարդին: Յաւակնութիւնը՝ որ այնքան բնական է երիտասարդութեան՝ պիտի խորտակուի փութով: Ըզանդակ ընկերութիւնը մշտա-

կայ դաւադրութեան մը մէջ է ջախջախելու իր ամէն մէկ անդամին անձնական խօլ մտահաճութիւնները: Այսիլուէ անարութիւն մը միշտ պիտի պատասպարէ զձեզ. բայց անոնք որ կեանքի մէջ կը թեւակոխեն չհամարձակելով ըսել մտածածնին, օր պիտի դայ որ պիտի չհամարձակին մտածել՝ ինչ որ պիտի ուզէին: Բարոյական արիւթեւնը՝ աներկբայապէս ամենէն առնականն է, բայց նաեւ ամենէն հազուադիւտը ընկերական առաքինութիւններէն: Աւանդութիւնները, ամենէն պատկառելի հաստատութիւնները և ամենէն աւելի քաղցր և ազնուական սէրերէն ոմանք կը դաշնաւորին՝ շատ առիթներու մէջ՝ այսպիսի առաքինութեան մը գործադրութեանը դէմ. այն ատենն է որ՝ ճշմարտութիւնը բաց է բաց ըսելու համար՝ հարկաւոր է հաստատամտութիւն նսւրբ դատողութեան հետ միասին՝ որոնց շատ քիչերը ընդունակ են: Եւ յետոյ, միշտ փափաքելի բան մը չէ որ մարդ արձակ համարձակ ըսէ ամէն ճշմարտութիւնը իր զիտցածին համեմատ: Ճշմարտութեան պէս յարձակող բան չկայ, երբ կը հակառակի ան ընկերական մեծամեծ շահերու, մեծամեծ ընկերակցութիւններու և մեծամեծ ընկերական կրքերու: Արդ թշնամանքը՝ որ երբեմն կարեւոր է՝ պէտք չէ երբեք հաճոյքի համար փնտռել: Հոս է որ պիտի գործածէք

Դաստ.

Սուրբ Գրքի սոյն խօսքը. « Եղերոռք խորագետք իրրեռ զօճս և միամխոր իրրեռ զաղառնիս »: Սակայն, կան պարագաներ՝ ուր մարդ պէտք է ուրիշին երեսն ի վերը նետէ ճշմարտութիւնը, նոյն իսկ եթէ բարձրագոյն իշխանութիւն մը ծանրապէս վերաւորուի անով: Եթէ այս պարտքէն պակտի, անարի ու վատասիրտ է, և այս՝ ի հեճուելս հազարաւոր և միլիոնաւոր վատերու՝ որոնք իրեն կը նմանին:

Ձ. — Բնառ դատարկ մի կեներք, ասկէ աւելի լաւագոյն խորհուրդ չունիմ երիտասարդութեան տալիք: Մէկն է այս ժխտական այն պատուիրաններէն՝ որ կամքին վրայ ոչ մի շարժում չեն ազդեր: Բայց այս տեսակ ժխտումները անկարող՝ արտաքսապէս՝ փակ պահելու մեր սրտին դուռը չար ոգիին դէմ, ի վերջոյ, ամենէն աւելի ուղիղ ճամբան կ'ըլլան՝ որմէ բարի ոգին կարենայ մտնել մեր մէջ: Անտարակայս, հարկ չկայ որ ձեր գործունէութիւնը խիստ կանոններու անողոքելի շրջանակի մը մէջ բանտարկէք. այդպիսի ձեւական դրութիւն մը մտքի անձկութենէ ծագում կ'առնէ, և աւելի մեծ անձկութեան մը կը յանդի: Բայց ամենակարեւոր է կանուխէն ժամանակը խրնայելու վարժիլ, և որ կարելի է մի միայն կարգաւորեալ սիստեմական ծրագրի մը օգնու-

թեամբ: Երիտասարդ մը չի կրնար չարութեան մէջ շատ հեռուն երթալ, եթէ որոշեալ աշխատութեան մը՝ սահմանուած ժամերու թիւ մը նուիրէ կանոնաւորապէս: Այս թիւը մեծ պիտի ըլլայ թէ փոքր. պարագաներէն կը կախուի. անհրաժեշտ այն է որ այս ժամերը կանոնաւոր աշխատութեամբ մը լրանան: Օրուան մէջ յամառութեամբ ուսման նուիրուած մէկ ժամը, պզտիկ սերմի մը պէս է, որ տարւոյն վերջը մեծ հունձք մը պիտի բերէ: Անկարգ և անծրագիր գործունէութիւնը՝ որ առարկայէ մը միւսին կը թռչի, իմացական արդիւնքի տեսակէտով՝ բացարձակ դատարկութենէն հազիւ թէ քիչ վեր է: Դատարկ միտքը բաց տուն մըն է ամէն չարագործներու: Պատուական պատասխարութիւն մըն է կարենալ ըսելը. « Յիմարութիւններով կորսնցնելու ժամանակ չունիմ. միտք վատնելու յօժարութիւն չունիմ. պէտք չունիմ այն տեսակ հետաքրքրութեան որ աւելի կը խողտեցնէ իմացականութիւնը քան թէ կը դրդէ. զբաղումներու զանազանութիւնն է մեծագոյն հաճոյքս, և երբ գործս լիննայ, դիտեմ հանդէսներու կերպը, և հանգստեամբս պատրաստուել աշխատութեանս նորէն ձեռք զարնելու »: Նախապահեստ զգուշութիւնն է՝ դատարկութեան դէմ, սկիզբէն կեանքին լրջութիւնը լաւ հասկընալը: Աշխարհի մասին ինչ

ալ ըստելի, անշուշտ խեղդատակութեան թատորոն մը չէ: Գործարան մըն է ուր ամէնքը կ'աշխատին, և ուր անգործութիւնը կ'ործանման, նաւաբեկութեան կը սանի: « Կեանքը կարճ է, արուեստը երկայն, առիթը փախըտեսայ, փորձառոշրիշեր սանոն և դատաստանը դժուարիս »: Ասոնք են ծերունի Հիպպոկրատին առածին առաջին բառերը: Ազգու նշանադրոջմ՝ քսնդակուած, մեր թուականէն հինգ հարիւր տարի առաջ, դիտութեան ամենէն աւելի բարերար սեմին վրայ, և որ է դեռ ամենէն աւելի խելացի նշանադրոջմը՝ և զոր կրնայ մարդ ընել է՞ր ներքին առաջնորդը՝ ընկերական ամէն տեսակ գործունէութեան մէջ:

Է. — Եթէ լաւագոյն դատերու համար կ'որովութեան ցաւալի պակասին պատճառը դանելու դիտումով աչքերնիս մեր շուրջը դարձընենք, պիտի տեսնենք որ ընդհանրապէս տեսութեանց անձկութենէն առաջ կու գայ սն: Այսինչ ազնուական ձեռնարկիդ չեն ուզեր օգնել վասն զի առաջարկիդ հանդէպ ոչ մի համակրութիւն չունին: Կան կարգ մը մարդիկ որոնք մարդկային կերպարանքով ողորկապատեաններ (crustacé) են. կ'ապրին՝ բանտարկուած իրենց կարծր պատեանին մէջ, պատեան արուեստական, եկեղեցական, քաղաքական, դպրոցական

(scolastique), և միշտ նոյն սահմաններուն մէջ կը սողան կը զեռան խոհեմութեամբ. որոնցմէ անդին չի տանիր զիրենք ոչ մէկ փափաք: Տարրական, առանց սրտագեղուտի այս կեանքը, հշգորէն կը ցուցնէ մեզի գաղափարականը՝ որուն պէտք է հասնիլ առլի և զեղուն կենսականութեան մասին: Կէօթէ, վելիսփայքերթսղը, ութսուն տարու հասակին, երբ մահուան ստուերներուն մէջ անհետանալու վրայ էր, կ'արձակէր սոյն գերագոյն հիշը. « Անյս դեռ աշխի: Երիտասարդներ, եթէ կ'ուզէք խորտակել պատեաննիդ և խորշիլ արուեստական (professionnel) անձկութենէն և միւս բոլոր անձկութիւններէն, ձեր սրտէն թող ամէն օր այս ազազակը լսուի. « Գեռ աւելի սէր »: Շատ մարդեր, ըստ բաւականին խելացիի չեն գիտեր ինչ ընեն խելքերնին, զինուորներ, որոնք սուր մը բռնած են, բայց չեն գիտեր ի՞նչ բանի գործածել և կամ կը նախընտրեն չար բանի մը գործածել: Սէրն է որ կը պակսի իրենց: « Լացէք լացոյններուն հետ, ուրախացէք ուրախացոյններուն հետ »: Մեծ առաքեալին սոյն պատուէրը եթէ ըլլար լայնօրէն հասկցուած և գործադրուած, մեզմէ իւրաքանչիւրին կեանքը այնքան ճոխ պիտի ըլլար տիեզերական համակրութեամբ. ինչպէս էր Շեքսպիրի երեւակայութիւնը ամէն տեսակ անուրջներով: Ամէն մարդ քիչ չատ

մշակելու է սոյն բարերար ու բեղուն զգայնութիւնը, կարեւոր՝ ամէն անոնց որոնք կ'ուզեն գրել կամ ըմբոշխնել բանաստեղծութիւնը: Բայց աւելի լաւ է իր կեանքին մէջ դնել բանաստեղծութիւն քան թէ թղթի վրայ. անհատին և ընկերական մարմնոյն համար լաւագոյն է այն: Բանաստեղծութեամբ տագորուն կեանք մը՝ հակառակ է միակերպութեան և եսամուլութեան. կը սնանի ան՝ իբրեւ իր ճշմարիտ սնունդով՝ բարիով ու գեղեցիկով՝ իրենց ամէն ձեւերուն տակ: Ուրեմն երիտասարդին ամենամեծ ջանքը պէտք է ըլլայ՝ չկապկպել ինքզինքը համակրանքներու փոքրիկ շրջանակի մը մէջ, տածելով՝ անոնցմէ դուրս եղողներուն հանդէպ՝ անտեղի ատելութիւններ և անմիտ նախապաշարումներ: Պարկեշտ մարդու մը ատելութիւնը լաւագոյն է, կ'ըսեն, երբեմն, քան բարեկամի մը հեղզ ցրտութիւնը. բայց աւելի լաւ է բնաւ չատել: Խելացի ու բարի մարդը ամէն հնարք պիտի բանեցնէ ինքն իր անձէն դուրս ելլելու և հասկնալու արժանիքները այն անձերուն և կուսակցութիւններուն, որոնց ընտրովին հակառակ է իր նկարագիրը: Նկարագրի սքանչելի բնագործ մը կը տեսուէր օգտամատոյց (utilitaire) դպրոցի հոյակապ և ողբացեալ վարպետին վրայ. այն մարդուն որ տագորուած էր՝ ամենէն աւելի անձուկ, խիստ

սառուցեալ բարոյականի սկզբունքներով. և այդ բնագործ մը այս է որ հաւասարապէս բարի կամեցողութիւն ունէր ինչպէս նաեւ մտքի լայնութիւն՝ հասկնալու իրարու դէմը զդէմ հակառակ երկու անձեր՝ Գոլրիճի և Թովմաս Գարլիլ: Ուրեմն երբեք մի՛ դատապարտէք արհամարհանքով ձեր նմաններու ամբողջ դասակարգ մը միահամուռ. խօսելու այդ կերպերը մեծութեան երեւոյթ մը ունին, բայց տղայական են: Մի՛ մերժէք երբեք ձեր սիրաբ մարդու մը՝ վասն զի անոր դէմ կը խօսի աշխարհ, կամ վասն զի աղանդի մը կը վերաբերի, կուսակցութեան մը դօր ամէն ոք կ'արհամարհէ. եթէ բոլոր աշխարհ անոր դէմ է, բան մը որ երբեմն կը պատահի լաւագոյններուն, դեռ աւելի պէտք է մարդասիրութեամբ դատէք զինքը: « Պատուէցէք ամէն մարդիկ » առած մըն է լի միանգամայն սրբութեամբ և իմաստութեամբ՝ նման անոնց՝ որոնցմէ այնչափ կը պա-

1. Մամուէլ Թայլոր Գոլրիճ (1772-1834), վիպական բանաստեղծ, քարեկամ Ուորտտուորթի և ինքն ալ՝ lakiste դպրոցիմ՝ գլխաւորներէմ մէկը: Իր քերթուածները մշակաւոր են իրենց պարզութեամբ, վայելչաբանութեամբ և ներդաշնակութեամբ համար: — Թովմաս Գարլիլ, պատմաբան և փիլիսոփայ անգղիացի, ծնած 1795ին: Իր ոճը տարօրինակ է, բուռն, մթիմ. ինչ ինչ նկատումներով կարելի է գիտքը Սնգղիոյ Միշլէմ կոչել:

րունակէ Աւետարանը: Բայց անկարելի է այս, եթէ չսկսիք նախ բոլոր մարդերը ձանձնադ. և ձեր ընկերներէն և ոչ մին պիտի ֆանջնաք, եթէ եղբայրական աչքով մը չտեսնէք անոր հոգւոյն ամենէն լաւագոյն կողմը: — Ճշմարիտ բարոյական փելիսոփայութիւնը հոն է, հոն է մեր ամենէն ապահով հարստութիւնը: Հոն է՝ կերպով մը՝ ամբողջ շէնքին անկիւնակալ քարը: Այն ատեն միայն պիտի կարենաք զոգել ճշմարտութիւնը սիրոյ հետ ամէն մարդոց համար, և դնել մի և նոյն անկեղծութիւնը՝ ձեր դործերուն ու ձեր խնամքներուն մէջ:

Ը. — Կան կարգ մը երիտասարդներ՝ որոնք այնպիսի կերպ մը ունին՝ իբր թէ գրուած ըլլաւ իրենց դէմքին վրայ հին առածը. Nil admirari: Մեր սկեղէն երիտասարդութեան մէջ՝ ատոնք լաւագոյնները չեն. և եթէ անտարբերութեան այդ երեւոյթը՝ որ կը յատկանշէ անոնց հուլեան եղանակը՝ երիտասարդական արուեստակութիւն մը չէ՝ որ փութով պիտի անհետանայ, պէտք է յուսահատիլ այդ մարդերէն: Հիացումը, ըսաւ Պլատոն, իրաւացի է իմաստասիրական զգացում մըն է: Որչափ մեծ ըլլայ ան, այնքան լաւ է, միայն թէ սերտը պատկառոտ ըլլայ և աչքը՝ յստակատես: Եթէ մեծ է ան կեանքի մուտքին մէջ մանաւանդ,

բարոյական առողջութեան նշան մըն է: Երբ կը պակտի, նշան է կամ անզգայութեան, կամ անտարբերութեան, կամ ետութեան և կամ յանձնապաստանութեան. բաներ մը՝ որոնք կը միանան երբեմն տեսակ մը շատ հարեւանցի արժանիքի հետ, որ միայն պղտոր դիտողի մը աչքին կրնայ տաղանդի տեղ անցնիլ:

Անբնական և ամուլ մտքի վիճակը կը պարսաւեմ ես, և կ'ըսեմ ամէն երիտասարդի. Մշակեցէք մեծարանքը: Այս առաքինութեան փթթումը պիտի չտեսնէք դուք դուցէ ռամկապետական ցոյցերուն մէջ որոնք այնքան հաճոյ են մեր թուականին: Բայց մեծարանքը չի դադրիր անով նոյն իսկ հոգիին ազն ըլլալէ:

« Մենք կ'ապրինք հիացումով, յոշում և սիրով »:

Մենք շատ պզտիկ արարածներ ենք, նոյն իսկ երբ խոշոր անձեր ենք. կերպով մը մեծ ըլլալու մեր միակ բախտը տիեզերքի մեծութեան մասնակցելն է: Յովհաննէս առաքեալը, իր առաջին թղթին մէջ գեղեցիկ հատածով մը սքանչելի կերպով կը համարօտէ սոյն կէտին բոլոր փելիսոփայութիւնը. « Սիրելիներ, Աստուծոյ որդիներ ենք: Լաւ չենք տեսներ զեռ թէ ինչ պիտի ըլլանք, բայց զիտենք որ երբ ան յայտնուի, անոր նման պիտի ըլլանք, վասն զի պիտի տեսնենք զանի ինչպէս որ է »: Ի՞նչ

ըսել է այս, եթէ ոչ, որ կատարելապէս գերազանց տիպարն մը խանդոտ հիացումով մը նայելը՝ եղանակ մըն է մասնակից ընելու զմեզ այն կատարելութեան: Այսպիսի պարաբանութիւն մէջ, ինչ որ կը տեսնէ մաքուր սիրտ ունեցողը, կը հիանայ անոր վրայ, և ինչ բանի վրայ որ կը հիանայ, կը նմանի անոր: Մարդուս վերջին վախճանն է ըստ Ստոյեկեանց. Նայիլ և ևնանիլ աշխարհի. գեղեցիկ մտածում, գեղեցիկ ձեւի մը տակ: Բայց ինչպէս պիտի կարենայ մարդ տեսնել, եթէ չունի հիանալու կարողութիւնը՝ որ տեսնելու կ'առաջնորդէ, և ինչպէս պիտի նմանի՝ եթէ չի ճանչնար: Ամէն արդար զնահատուածի համար երկու բան կարեւոր է. վճիտ նայուածք մը, ազնիւ կիրք մը: Բայց մարդերն ու իրերը արհամարհելու, նուաստացնելու սովորութիւնը, կը կուրացնէ աչքը և կը մարէ հիացումը:

Թ. — Բարոյական խնդիրներու մէջ, կան ներշնչումի սկզբունքներ, կան կանոնաւորիչ սկզբունքներ: Սէրն ու մեծարանքը՝ որոնց վրայ խօսեցանք՝ առաջիններէն են: Երկրորդներուն կը վերաբերի չափաշարոշրիւնը: Առաքինութիւն մըն է ասի, որուն՝ ընդհանրապէս զաղափարն անգամ չունին երիտասարդները, և որոնց տգիտութեան դիւրաւ ներում կը շնորհուի: Բայց

անով էական ըլլալէ չի դադրիր: Եթէ չեն սորվիր անոնք նախապահեամ զգուշութեամբ (prophylaxie), ինչպէս կ'ըսեն բժիշկները, այսինքն զգուշութեամբ և դեռ վտանգը չէկած, քիչ ատենէն նոյն ինքն աղէտքին փորձովն է որ պիտի սորվին զայն: Զգուշացէք ծայրայեղութենէ. ահա խորհուրդ մը որ շատ գէշ կը հնչէ և է շատ անհաճոյ այն հասակին՝ ուր արեւնը կ'եռայ երակներուն մէջ, բայց ճիշտ եռանդի բոցավառ սոյն տարիքին է — ուր մարդ կը նետուի յօժարակամ արձակերասանակ՝ սպառնացող տէգերու անտառի մը մէջ — որ լաւ չի գնահատուիր սոյն խոհմութիւնը այնքան կարեւոր՝ որքան քաջութիւնը՝ պատերազմի մը յաջողութեան համար: Հին ժամանակի էն լուրջերը, էն լուսամիտները, և, անոնց մէջ, ան որ աւելի ընդգրկած է հաստատուն ծանօթութիւններ, Արիօտոտէլ, որուն անունը միայն կ'երաշխաւորէ ամէն նիւթի մէջ կարծիքի մը ճշգրտութիւնը, ամէնքը մի և նոյն կանոնը կուտան իբրեւ լաւագոյն հետեւելի՝ ապրելու զբժուարին արուեստին մէջ. առաքիւնոշրիւնը կամ խնամտաշրիւնը միշտ երկու ծայրերուն մէջ տեղի է: Գուք ամէնքնիդ որ կեանքի դոնէն դեռ նոր ներս կը մտնէք, և կաթոգի էք գեղեցիկ զուրջուածքներու, ուժեղ կըքերու, անսանձ կորովի և բիւրակերպ ցոյցերու, սպահով եղիք

ասոր. սրչափ զարգանաք ճշմարիտ առնութեան մէջ, այնչափ պիտի զարգանաք ճշմարիտ չափաւորութեան մէջ, և պիտի սորվիք օրէ օր աւելի լաւ ճանչնալ սոյն մեծ ճշմարտութիւնը, որ ամենազօրաւոր մարդերը անոնք չեն՝ որոնք իրենք զիրենք կը մատնեն ամէն մրբիկներու, այլ աւելի անոնք որոնք կը նուաճեն ու կը ճկեն իրենց գործունէութիւնը: Արբշըռութեան մը պատճառած անհանգստութիւնը նշան մըն է որ թշնամանուած բնութիւնը իր վրէժը կ'առնէ, և ամէն շուսյտութիւն՝ անձնասպանութիւն մըն է որ կը սկսի. անտեսանելի ստորերկրեայ հոսանք մըն է որ կը փորէ ու կը կործանէ՝ վաղ թէ անագան՝ շէնքին հիմերը: Նոյն բանն է նաեւ աշխատանքի ծայրայեղութեան համար: Չափազանց երկար տեւող սուսում մը, մանաւանդ բոլորովին մեքենական ուսման մը ապերախտ ու ամուլ ձեւին տակ, կը տկարացնէ ըզնզը, ստամոքսը կը խանգարէ և ամէն գործարանական պաշտօն տեսակ մը ծիւրոզ տկարութեան կ'ենթարկէ:

Խրատը մատիկ ըրէք սերեմն, քանի որ դեռ ժամանակ կայ. բուռն զրուլիւն մը՝ բուռն արդիւնքներու կ'առաջնորդէ, և յիշեցէք որ երբ նաև մը անգամ մը ջուր է առեր, սրչափ ալ նորոգուի, միշտ պակասաւոր է: Իմաստութիւնը շատ զեղեցիկ բան մըն է. բայց լաւ չէ

միշտ իմաստուն ըլլալ: Չափի դոչքս իմաստունն մի ըլլար. ինչո՞ւ համար տարածաւ մեռնից կ'որդես: Յիշեցէք ս՛վ է ըսեր այս խօսքը:

Ժ. — Մեծն Բրիտանիան՝ անվիճելի կերպով՝ երկրագունտին էն հարուստ երկիրն է. մինչեւ այն աստիճան՝ որ իմաստուն և նրբամիտ Սիտնէյ Սմիթ¹ կըցած է ըսել իրաւամբ, որ «միակ երկիրն է այն՝ ուր աղքատութիւնը ոճիր մըն է»: Ուստի ամենակարեւոր է որ կեանքի ասպարէզը մտնող երիտասարդ Անգլիացիին՝ զրոշմէ իր հոգիին մէջ՝ ամէն բարոյական փելիսսփայութեան սոյն հիմնական սկզբունքը. մարդու մը ճշմարիտ պատիւը կը կայանայ իր ըզնու մէջ, և ոչ ոչ նեկեւաշուն մէջ: Ուրեմն զգուշացէք վարակուելէ այս բարոյական ժանտակտով որ կ'ազականէ աւելի կամ պակաս վաճառականական կամ ձեռագործական ամէն ընկերութեան միջնորդը. զգուշացէք չդնահատել մէկը արտաքինով, այլ աւելի ներքին ազնուականութեամբ: Թշուկը՝ որ բարձր տեղէ

1. Սիտնէյ Սմիթ, սկոտլիացի աստուածաբան, 1802ին հիմնեց Խախուրդի շանդար, ներուպայի էն հիմ և էն կարեւոր պարբերական ժողովածոններէն մէկը: Սիտնէյ Սմիթ իր բոլոր կեանքին մէջ նուանդում և ամծմանուէր պաշտպան մը եղած է ազատական բարեմորգումներու:

մը կը տարածէ իր ահնարկը՝ ամբողջին վրայ, իր զիրքին կը պարտի այդ առաւելութիւնը: Այսպէս կ'ընէ և հարուստ մարդը՝ որ հարուստ է միայն. կը վասակի աշխարհի մէջ զիրք մը, որ գուցէ շնորհէ իրեն՝ կցել իր անուանին երկու գրեւ Ա. Խ. (Անդամ Խորհրդարանին). Բայց քաշեցէք զինքը աննշան պատուանդանին վըրայէն, ու երեսը նայեցէք. այնչափ ողորմելի պիտի գտնէք: որ և ոչ իսկ պիտի ուզէք հետը բաղդատուիլ: Կաւ մտքերնուդ մէջ սերտեցէք որ քիչ բաներ կան՝ ընկերական կեանքի մէջ՝ որ այնչափ արհամարհելի ըլլան, ինչպէս իր հարստութեան վրայ թառած մարդ մը: Այնքան բարձր արժէքով մը գնահատելով ինչ որ միայն արտաքին է՝ կորսնցուցած է ան մեր սեռակին ճշմարիտ նկարագիրը, կարծես յեղաշրջած է մարդուս իրական արժանիքին բեւեռները: Կրամ շահեցէք, կը փափաքիմ. շահեցէք որ վճարէք զերձակի պարտքերնիդ, և նոյն իսկ՝ եթէ կարելի է՝ սրպէս զի օգնէք ձեր անմարտութեան՝ ընտիր Պորտոյի կամ Բորդոյի դաւաթով մը. բայց երբեք ետեւէ մի ըլլաք րախտ շինեղոշ, ինչպէս կ'ըսեն: Սոկրատ, Պղատոն, Արիստոտէլ, սուրբ Պօղոս միաձայն կը կրկնեն ամենայն ուժգնութեամբ որ զրամ շահիլ՝ անարդ գործ մըն է, և մարդ որչափ բարձր գնահատէ հարստութիւնը, այնչափ ցած կը գնահատէ ինքզինքը:

11 Աւերմն ձեր իմացական և բարոյական արժանիքին վրայ միայն վստահացէք. ժամանակաւ, իրերուն ճշմարիտ արժանիքը կը յայտնուի, և ոչ դուքսը և ոչ միլիոնատէրը պիտի չկարենայ պարծիլ ինքզինքը ձեզմէ մեծ համարելով:

ԺԱ. — Նպատակ չունիմ հոս բոլոր առաքիւնութեանց թուումն մասանցը ընելու. Արիստոտէլին զիմելու է ատոր համար: Բայց չեմ ուզեր զանց ընել անոնցմէ մին որ մէկն է մի և նոյն ժամանակ թէ նկարագրի շնորհներէն և թէ բարոյական մեծութեան և ամէն բանի մէջ յաջողելու էական տարրերէն. կ'ուզեմ լսուիլ յարատեռոշքեան վրայ: Երբեք ճանչցած չեմ մարդ մը՝ քիչ շատ բանի եկող, որ կատարելեք գործ մ'ունեցած ըլլայ, ու յարատեռութեամբ ետեւէ եղած ըլլայ: Ուրբտսուրթ քերթողը կը պատմէ իր Արշաւանքին մէջ, որ երկինքը գոցուելով հանդերձ՝ ինքը շարունակած է իր ճամբան լեռներուն մէջ, հակառակ անախորժ զգացումին՝ զոր կը պատճառէ անձրեւը թիկունքին վրայ. և պատճառ կը բերէ որ թեթեւ անպատեհութեան մը համար ծրագիր մը թողուլը՝ վտանգաւոր է նկարագրին: Մեծ իմաստութիւն կայ ըսածին մէջ: Կ'ապրինք աշխարհի մը մէջ՝ ուր մարդ պէտք չէ վհատի

չնչին բաներու համար. կան հոն բաւական խոչեր, և կարելի է ըսել, թէ անոնց հետ պատերազմելը՝ ապրել է, և անոնց յաղթելը՝ ազնուութեամբ ապրիլ: Բարեկամներէս մէկը Պէն-Գրուաշան լերան վերելքը կ'ընէր. ինքզինքն արդէն գագաթը կը կարծէր, երբ իմացաւ որ բուն գագաթը դեռ երկու մղոն հեռու էր դէպ ի արեւելք, և հոն տանող միակ ճամբան՝ խորտաբորտ ժայռերու կմախք մըն էր, տաժանելի ճամբայ արդէն իսկ յոգնած ոտքերու համար: Եւ ասկէ չարագոյն, գագաթը ծածկուած էր մշուշի մէջ, և ժամ մը ետք արեւը մարը պիտի մտնէր: Որոշեց էն կարճ ճամբով վար իջնել, բայց ի՞նչ ըրաւ հետեւեալ օրը: Նորէն սկսաւ վերելքը, և ճաշը ըրաւ կատարին վերջին բարձրագոյն սարին վրայ, « սրպէս զի կ'ըսէր, Հայկանտներու քն գեղեցիկ լերան անունը չկապուել իր մտքին մէջ ձախողանքի կամ անյաջողութեան յիշատակի մը հետ »: Այսպիսի խառնուածքի տէր մարդիկ, հաւատացէք, իրենց ամէն ձեռնարկներուն մէջ կը յաջողին: Գժուարութեան մը առջեւ բնաւ մի կասիք, մանաւանդ նոր աշխատութեան մը սկիզբը: Aller Anfang ist schwer (ամէն սկիզբ դժուարին է), կ'ըսէ գերմանական առածը, և որքան գործը ազնուական է, այնքան մեծ է դժուարութիւնը¹: Ըստ ինքեան, միայն դժուարինը

1. Χαλεπά τα καλά.

կ'արժէ որ կատարուի, և որ պիտի կատարուի միայն անդրդուելի կամքի մը և հաստատուն ձեռքի մը օգնութեամբ: Գործի աշխարհին մէջ՝ ուզելը կարենալ է. յարատեւող կամք մը դո՛ւնէ՛ երբ ամէն պարագաները միանգամայն կը դժուսեն՝ հաւասարազօր է յաղթութեան: Ի՞նչ կ'ըսեմ. երբ ամէն պարագաները այդպէս աննպաստ են, յարատեւութիւնը պիտի բանայ դէպ ի յաջողութիւն չյուսացուած ճամբայ մը: Կարգացէք Բրուսիոյ մեծ Ֆրետերիքին կեանքը, և պիտի հասկնաք զիս: Բայց բախտը բնաւ պիտի չժպտի այն խաղացողին՝ որ կը նետէ իր վէզը վասն զի առաջին անգամ նետելուն, պզտիկ թիւ մը բերած է:

Մէջ պիտի բերեմ հիմա քանի մը տեսութիւններ, և ցուցնեմ թէ որոնք են լաւագոյն մեթոտները բարոյական արդիւնք վաստկելու համար:

ԺԲ. — Ամէն բանէ առաջ, հրեղէն զրերով զրոշմեցէք ձեր մտքին մէջ այս մտածումը. մէկ բան միայն կրնայ տալ մարդկային կեանքին՝ իր հշմարիտ իմաստը և իր հշմարիտ պատիւը. արիտաբիւնը ըստնոյն մէջ, և այս արիութիւնն ալ վարժութեամբ կը ստացուի: Եթէ երեւալայէք որ զրքերու, պատճառաբանութիւններու, գիտնական բանակառուութիւններու մէջ կրնաք մեծ օգնութիւններ գտնել, բարոյութիւն

կը խաբուէիք: Գրքերը, ճառախօսութիւնները կրնան զձեզ արթնցնել բարւոյն մէջ, կրնան անոնք ըլլալ՝ ձեր ճամբորդութեան մէջ՝ ուղեցոյց ցիցեր (poteau) որ ձեզի մուտրիլ չտան մեկնելու ատեն, բայց չեն կրնար զձեզ քայլ մը յառաջեցընել. ձեր օտքերն են որ պիտի ընեն այս ճամբորդութիւնը: Յիցերն ու իրենց ազդեազիրները պիտի օգնեն ձեզի երբ դանկէք զանոնք. բայց կանուխէն սորվեցէք զանց ընել անոնց՝ օգնութիւնները. վասն զի երկայն ատեն այսպէս առաջ պիտի չերթաք. և պիտի մանէք, հաւատացէք, ամայի տափաստաններու (steppe), մառախլապատ ճահիճներու, անծայր անապատներու գաւառը. վայ այն ճամբորդին որ չէ սորված քալել առանց տախտակներու և մղանաքարերու: Վայ ձեզի եթէ չէք կրեր դուք ձեր իսկ մէջը ապահով կողմնացոյց մը. ս' զիտէ պիտի հարկադրուիք յանձնել ձեր վերկուութիւնը պատահական փրկչի մը ձեռքը, որ հազիւ ձեզմէ նուազ մուտրուած պիտի ըլլայ:

Ուրեմն քաջաչերուեցէք, և ապացուցէք ձեր օրինակով սոյն մեծ ճամբորդութիւնը, որ եթէ մարդս կը սորվի քալել, ցատկել, սուր շարժել, միմիայն քալելով ցատկելով և սրախաղութեամբ է որ կը սորվի. ազնուութեամբ ապրիլ սորվելու համար ալ մէկ եղանակ միայն կայ, այսինքն ազնուութեամբ դործել ամէն անգամ որ առիթը

ներկայանայ: Եթէ այրական հասակն հասնելէ վերջ, փախչիք պրծիք զձեզ պաշարող առաջին վիշտէն, աւելի տկար պիտի ըլլաք երկրորդին հանդէպ. և եթէ շարունակէք այսպէս փախչիլ յաջորդներէն, անշուշտ նաւաստութեան մէջ պիտի իյնաք: Աեւնածեռ կոհակներուն քաջութեամբ կուրծքը դիմադրելովն է որ լուղորդը կարող կ'ըլլայ յազթելու մակընթացութեան հոտանքին. բայց եթէ դուք ծանծաղ ջրի մէջ միայն կը լողաք, ապահովապէս սիրտ պիտի չընէք երբ մակընթացութիւնը իր լիութեանը հասնի: Եւ մի կարծէք որ մեղքի, փրկութեան վրայ ընդհանուր ծանօթութիւններ մը՝ կարեւան օգնել ձեզի՝ դէպ ի սրբութիւն ընթանալու. եթէ ճամբորդը չտեսնէ բոլոր մղանացոյց քարերուն յաջորդաբար իր ետեւն անցնիլը, բսել է որ կանգ առած է, այսպէս, ազնուական կեանքի մը սոյն երկար ճամբորդութեանը մէջ, հարկ է որ իրարու ետեւ անհետ ըլլան ձեր բոլոր ամենափոքրիկ զձեռութիւնները, առանց ասոր կորսուած էք:

ՓԳ. — Ռիխըրդ՝ վհատութեան դէմ այս սքանչելի խրատը կու տայ. էն մութ ժամերուն՝ էն

1. Յովնաննէս Պոլոս Ռիխըրդ, գերմանացի վիպասան (1763—1825): Տիկին Սդայէլ զեմքը վսեմ մատենագիր կը հուշակէր:

լուսաւոր ժամերուն յիշատակը մտքին մէջ արթնցնել: Նոյնպէս, կուտի խառնուրդի փոշին մէջ, ամենօրեայ զբաղումներով երբեմն ապականած միջոյրտի մէջ, լաւ է կրել հետը՝ իբրեւ առողջ ու գտիչ ազդեցութիւն մը, կեանքի բարձր գաղափարական մը, կորսվի և կենդանի ձեւի մը տակ բացատրուած: Սնապաշտները սրտերնուն վրայ բժշանք մը կը կրեն. դուք ալ ունեցէք ձերինին մէջ սուրբ խօսքերու գանձ մը, և աւելի լաւ զինուած պիտի ըլլաք չարին դէմ՝ քան միահեծան ինքնակալ մը իր թիկնապահներուն խրոխտ տէգերուն ետին: Այդպիսի խօսքեր՝ պիտի գտնէք շատ տեղեր. Արեւելքէն՝ Քալիտասասի և Սաքիւմուսի մէջ, Արեւմուտքէն՝ Պիլթագորի, Պլատոնի և Եպիկտետոսի մէջ: Բայց եթէ քիչ մը խելք ունիք, եթէ չհրապուրուիք սեթեւեթեալ նորութիւններու ցոլքէն, ձեր մատաղ հասակէն սկսեալ՝ պիտի անշուշտ հարստացնէք ձեր յիշողութիւնը Հին ու Նոր Կտակարանի դեղեցիկ բնաբաններով: Միայն, սրովհետեւ Աս-

1. քալիտասաս, հնդիկ քերթող, որ կը համարուի ապրած ըլլայ մեր թուականիմ Դ դարուն. գլխաւոր քերթուածը, գլուխ գործոց մը, կ'ըսենք, կը կոչուի Սաքունդալա. այլ և այլ անգամ գաղղիկըէն թարգմանուած է: Սաքիւմուսի հիմնադիրն է Պուտոսյակամութիան:

տուածունչը խոշոր գիրք մըն է (ըստ Ինքեան, գրքէ աւելի՝ մեծ մատենագրութիւն մըն է սեղմուած պղտիկ միջոցի մը մէջ), դուք է լաւագոյն ըլլայ նշանակել ձեզի հոս քանի մը գրքեր կամ գլուխներ. շատ թանկագին պիտի ըլլայ ձեզի՝ զանոնք ձեր մտքին մէջ քանդակելը, դեռ չչիուած՝ ստորաքարը բարոյական դիւրագրգուռութեամբ, տենչանքներով և գաղջ խառնուածքով մարդոց հեռ՝ զօրոնք հասարակօրէն աշխարհի մարդիկ կը կոչեն:

Նախ և առաջ կը դնեմ, ըսելն աւելորդ է, Լերան վրայի քարոզը, յետոյ աւ Կորնթացիս Թղթին ժԳ գլուխը, Յովհաննու Աւետարանը, աւ Տիմոթէոս երկու Թղթերը, Հուսիմայեցոց ութերորդ գլուխը, Եփեսացոց հինգերորդ և վեցերորդ գլուխները, և նոյն գլուխները Գաղատացոց Թղթին:

Գալով Հին Կտակարանի, ամենօրեայ փորձը պիտի պարզէ ձեզի յստակօրէն՝ Առակաց գրքին խոր իմաստութիւնը: Կը յիշեմ որ հանգուցեալ Լին, մեր ողբացեալ Վերատեսուչը, որ սքանչելի կերպով կը ճանչնար Սկովտիան, համազմամբ կ'ըսէր թէ մեր երկիրը իր քաջածանօթ կորսվամտութիւնը կը պարտի մեծ մասամբ՝ իր հին ընտանութեան դարձնական իմաստութեան սոյն գրքին հեռ, որ երբեմն առանձին կը տըպագրուէր և իւրաքանչիւր Սկովտիացիի գրպանը կը դանուէր:

Մտածականի և ամփոփումի ժամերուն՝ թափազդուելս քերթողին Սաղմոսները անշուշտ յարմարագոյն են: Պիտի յանձնարարեմ՝ ի միջի այլոց, իբրեւ բոլորովին մասնաւորապէս յատուկ՝ տպաւորելու համար երիտասարդ հոգիներուն մէջ խորունկ և ճշմարտապէս ոռոգութեամբ աստուածապաշտութիւն մը՝ հետեւեալ Սաղմոսները. Ա, Ը, ԺԹ, ԻԳ, ԼԲ, ԼԾ, ԽԹ, ԾԱ, ԾԳ, Ղ, ՃԳ, ՃԻ, ՃԼ, ՃԻԱ, ՃԼԱ, ՃԼԳ: Եւ բաւական չէ զանոնք յաճախակի կարգաւրջ, հարստացնելու համար հոգւոյն կեանքը՝ մեծանձն ու արգասաւոր աստուածապաշտութեամբ մը, այլ պէտք է նաեւ երգել զանոնք իրենց յատուկ երաժշտութեամբը, և ստեղծել այսպէս իր անձին համար՝ բարձր ու մաքուր զգացումներու ընտանի մթնոլորտ մը, առնելու համար անկէ բարձրագոյն հոգեկան կեանքի մը սնունդը:

Տեսակ մըն է ան յոյզերով առողջապահութեան, զոր Պղատոն՝ մեծ հեթանոսը կը յանձնարարէ պերճաբանօրէն՝ իր սքանչելի Հանրապետութեան էն իմաստուն գլուխներէն մէկ քանիին մէջ. բայց մենք քրիստոսնեայ անդդիտցիներս, մեր բոլոր յաւակնութիւններով հանգերձ, կը կարծենք որ քիչ շատ հեռու ենք հասկնալէ:

ԺԳ. — Գուցէ կեանքի ազնուական մեծութեան համար, նուազ կարեւոր ըլլայ սրբազան վիպութիւններով օժտուած յիշուութիւն մը քան զիւցազնական նկարներով խնդրած երեւակայութիւն մը: Ուրիշ կերպ խօսելով, չկայ ապահովագոյն մեթոտ մը բարի ըլլալու համար, գուցէ նաեւ մեծ ըլլալու համար քան կանուխէն մեծ ու բարի մարդոց հետ յարաբերութիւն ունենալ: Փորձս որչափ ալ հեռուն տանի, չկայ ճառ մը՝ որ մեծ մարդու մը օրինակին հաւասարի: Ար տեսնենք որ կը պարզուի կը կատարուի մեր առջեւ սոյն օրինակը, զոր մենք երազած անգամ չէինք: Ձայն մը կը խօսի մեզի, ձայն մը հզոր՝ մեծ ջրերու ձայնին նման. « Գնա և ըրէ նոյնպէս »: — Ինչո՞ւ համար ոչ: Անշուշտ, ամէնքը զիւցազներ չեն. և զիւցազնութիւն ցուցնելու առիթներ չեն ներկայանար ամէն օր: Բայց եթէ չէք կրնար նոյնը ընել, դոնէ նմանը ըրէք: Նուազ ընդարձակ ու նուազ բարձր տեսարանի մը վրայ էք, բայց ինչո՞ւ համար չցուցնէք՝ փոքր չափով՝ այնքան արիւթիւն և յարատեւութիւն բարւոյն մէջ: Ամէն սք կրնայ օգտուել իրաւցնէ մեծ մարդոց օրինակովը, եթէ ջանայ ինք իր անձէն և պարագաներէն լաւագոյն օգուտը քաղել: Մեծ սխալ է մարդոց արժանիքը համեմատել իրենց գործի թատրոնին կարեւորութեան, կամ աշխարհի

մէջ իրենց հանճարին շառաչումին հետ: Մոլդ
քէ մարաջախտը, իր պատերազմական խոր-
հուրդին մէջ, պատերազմի մը նախընթաց օրը՝
որ դուցէ պիտի տեղափոխէ Արեւմուտքի քա-
ղաքական կեդրոնը, պիտի չունենայ ուրիշ ի-
մաստութիւն, ուրիշ որոշութիւն, ուրիշ
նրբադատութիւն, ուրիշ փափկանկատութիւն,
քան զաւուսական շահագ մը քաղաքաբաշխա-
կան հարկերուն կամ քաղաքին ջրերուն մա-
սին ըրած իր վճիռներուն մէջ: Ամենէն աւելի
վսեմ դիւցազնութիւնը է յաճախ մն՝ որուն
վրայ շատ քիչ կը խօսի աշխարհ, և որ ամե-
նէն աւելի անձանօթ շրջանակի մը մէջ կը կա-
տարուի: Գարձէք, երիտասարդ երեւակայու-
թիւններ, դէպ ի աղնուական թանգարանները
մեծամեծ մարդոց, դէպ ի վճահալլան ամէն
ժամանակի և ամէն տեղերու դիւցազնական
ողիններուն: Կրդում մը պիտի զգաք դէպ ի բա-
րին, և պիտի ամչնաք նուաստութիւն մը զոր-
ծելէ վկաներու « այնքան մեծ բազմութեան »
հանդէպ:

Կ'ուզէք զիտնալ թէ ինչ բան է հաւատքը.
Թո՛ղ Կալուինականներն ու Արմինիոսեանները
վիճին վարդապետութեան այս ինչ կէտին վրայ,
դուք կարդացէք, իւրացուցէք Եբրայեցեաց ՔԱ,
սքանչելի զլուխը. պիտի խուսափէք միշտ աս-
տուածաբանական բառակոտորութեան (logoma-

chie) որոգայթներէն: Այս վսեմ գլխուն մէջ,
քիչ բառերով կը համառօտէ մեծ առաքեալը
ճշմարիտ մեթոտը՝ հաստատելու համար ու-
սումը այն թանձրախիտ օրինակներուն վրայ,
որոնցմով հսկապէս լի է Սուրբ Գիրքը, և ո-
րոնցմէ այնչափ ազքատ են մեր արդի հասերը:
Երբ կը տեսնեմ երիտասարդներ՝ որոնք բազ-
մացներու վրայ փոռած կը ծիծաղին ախորէն
մարդկութեան ծաղրանկարներուն վրայ որոնց-
մով Թաքքըրէյ՝ և շատ ժողովրդական լրագա-
տուհներ (nouvelliste) կը լեցնեն իրենց էջերը,
կը հարցնեմ յաճախ ինքն իրենս թէ ինչ տե-
սակ կեանք պիտի դուրս ելլէ այս քեքեւանքի
(ricaner), կամ եթէ կ'ախորժիք, զօսանքի
սովորութենէն: Եւ այս, այն հասակին՝ ուր
լուրջն ու պատկառօտ հիացումը միակ սերմերն
են ապագայ բարոյական մեծութեան: Ես՝ խո-
նարհաբար կը խոստովանիմ որ բան մը չեմ
սորված Թաքքըրէյէն: Իր լաւագոյն նկարագիր-
ներուն մէջ կայ տեսակ մը ախորժելի տկարու-
թիւն, որ՝ նոյն իսկ արհամարհելի անձերու
ջլատիչ ազդեցութենէն զատ, նաեւ զօրացու-
ցիչ է ամենեւին: Յունական մատենագրու-

1. Ուիլիքս Թաքքըրէյ, ծնած է Վալիաթա 1811 իմ
և մեռած է Ղոնարա 1863 իմ. դարուս նշանաւոր
վիպասաններէն է:

Թեան լաւագոյն գրքերէն մին, որ երբեմն ամէն ձեռքերու մէջ կը գտնուէր, բայց, վախեմ, այսօր մոռացուած թեան մէջ է փնկած, Պլուտարքոսն է: Կայ հոն երիտասարդին ինչպէս և կատարեալ մարդուն համար, ամենէն աւելի ֆոխ և բազմազան օրինակներու կենդանի ձեւին տակ, նոյն իսկ նիւթը՝ որով պիտի կազմուի միշտ ամէն բարոյական զօրութիւն: Ճշգրտութիւնը, քննադատական արուեստը մեր արդի պատմաբաններուն՝ շատ քիչ արժէք մը ունին դաստիարակութեան համար, եթէ մեր ձեռքերու ըլլանք զանոնք ամէն ճշմարիտ մեծութեան այն վեհ ընազդումին, ամէն մարդկային տկարութեան հանդէպ բնական այն համակրանքին, որոնք կը փայլին այնքան կենդանի շողիւնով մը Բէսովտիացի բարի ծերուկին դասական թանգարանին մէջ: Աշխատեցէք ընտանեանալու՝ ոչ թէ ինչ որ սնտոխ, այլանդակ և անճոռնի բաներ կան մարդկութեան մէջ՝ անոնց հետ, ինչպէս կը ցուցնեն երեւակայական պատմութիւնները, այլ մարդկային գեւեղազնութեան հետ, սակրով ու մտով, այնպէս ինչպէս կը ներկայացնէ մեզի կենսագրականներու լաւ ընտրութիւն մը: Պերիկլէս Աթենացին՝ որ մեծանձնութեամբ կ'ըսէ իր գերիին որ ջահը առնէ և քաղաքավարութեամբ կ'ուզի նախատող մը իր տունը տանի. Օպէրլէն ժողովրդապետը՝ որ Ալգասի

փոքրիկ, ամայի և լեռնային եկեղեցւոյն մէջ՝ մեծ քաղաքի մը աթոռին հրապուրիչ առաջարկութիւնը կը մերժէ և իր թեմին ժայռերը՝ թէ բարոյական և թէ նիւթական տեսակէտով՝ փոքրիկ արքայութիւն մը կը դարձնէ. ահաւասիկ մեծամեծ գործեր՝ կարծես հաստատատիպ դրոշմուած (stéréotypée), որոնք պարտին լսութանի պէս երիտասարդներուն սիրաբը թափանցել: Ոչ ոք կ'ընայ իրողութիւն մը ժխտել, մինչդեռ լաւագոյն կեղծիքը, եթէ զուրկ է բարձր բարոյ. յակահնէ մը, օճառի փամփուշտի կը նմանի. վայրկեան մը կը փայլի կենդանի զոյներով, բայց շունչ մը լսի կ'անհետացնէ զայն:

ԺԵ. — Կայ վերագոյն, շատ վերագոյն բան մը քան մեծ մարդու մը կենսագրութիւնը, քան իբրեւ ընդ հայելի տեսնուած մեծութեան սոյն պատկերը: Հերոսին կենդանի ազդեցութիւնն է այն, երբ մարդ բախտը կ'ունենայ անոր հետ շփման մէջ մտնելու: Ընտիր գրքերը լսի մեքենական վարպետ կազմաւորութիւն մըն են, յարմար մեր հոգիին լաւագոյն մասը յուզելու. իրենց ազդեցութիւնը անուղղակի և ակար է: Բայց երբ մեծ մարդը կ'անցնի ձեր ճամբէն, հետը մագնիսական ազդեցութիւն մը կը կրէ՝ որմէ չէք կրնար լսոյս տալ. դոնէ եթէ անմատոյց չէք աղնուական զգացու մներու. վասն զի

կայր մը չի կրնար տեսնել, և ոչ ալ մեռել մը՝ զգալ: Կայ մարդոց դասակարգ մը դուրսէ շատ մեծարոյ իրենց գաղափարին համեմատ, որ Քրիստոսի անձամբ երեւալը պիտի տեսնէին առանց ուրիշ ազազակ մը ունենալու կուրծքերնուն մէջ՝ քան այս. « Գեւ կայ փորուն մէջ »: Բայց դուք ոչ դպիր էք, ոչ փարիսեցի. դուք, ձեր կեանքի ճամբուն առաջին քայլերէն սկսեալ, հարուստ էք յարգանքով, սրտի ու մտքի լայնութեամբ, փափուկ զգայութեամբ, ինչպէս որ կը վայլէ լաւ օժտուած երիտասարդի մը. լաւ սերնն. ձեզի համար լաւագոյն պիտի ըլլայ, որ սեղանի յարաբերութիւններ հաստատէք իրաւոյնէ մեծ մարդու մը հետ, և որ քան սերտ ըլլան այդ յարաբերութիւնները, այնքան լաւ պիտի ըլլայ ձեզի: Բարոյսպետ, քան թէ իմացականօրէն մեծ մարդուն ընտանութեան մէջն է մանաւանդ որ պիտի յայտնուին ձեր աչքերուն մարդիկէն բնութեան բարձրագոյն գաղաթները: Քալմէրսի¹ մը, Մազլէտի² մը, Պունսէնի մը հետ շփմամբ՝ վառ վառն մարդկութեան մը ցնցումը ձեր երակ-

1. Թովմաս Քալմէրս (1780-1837) սկոտլանդի հոլի, ուսուցիչ աստուածաբանութեան յօշոտման, նշանաւոր իր բարեգործակ ժողովեանն ու սիրոյն համար. ունի այլ և այլ գործեր:

2. Տոքա. Նորման Մազլէտ, սկոտլանդի երեւելի քարոզիչ, դեռ մոր վախճանած:

ներուն մէջ զգալը. ազնիւ և փափուկ հոգիի մը համար Յունաց ամբողջ իմաստութիւնը կ'արժէ, Գերմանացոց բոլոր դիտութիւնը, Սկոտլանդացոց ամբողջ սրամտութիւնը Կենդանացուցիչ սոյն ազգեցութեանց իշխանութեան տակ, դատարի ու թեթեւ մարդիկ կրնան քեքեւել ուզածնուն պէս, լուրջ Գամաղիէնները՝ կրնան պոստել յօնքերնին, բայց դուք « զիտէք ինչ բանի որ հաւատացիք », և հաւատացիք վասն զի տեսք. կը զգաք որ աւելի լայնօրէն կ'ապրիք, նոր հիւթ մը կ'ընթանայ ձեր երակներուն մէջ, ճշմարիտ քրիստոնէական հիւթը:

Եւ եթէ ձեր բախար երեք շփման չէ դրած զձեզ մէկուն հետ այն մեծ հոգիներէն՝ որոնց առաքիները կը ճառագայթէ ձեր վրայ ինչպէս արեւուն տաք լոյսը, ասոր համար թողուած լքուած չէք դուք զձեզ շրջապատող հազար ազգեցութիւններու զիպուածին ձեռքը: Կարելի չէ խուսափել միշտ ուսմիկ ընկերութիւններու ժանտախտէն, բայց մարդ կրնայ միշտ միտքը դնել որ անոնց չխառնուի: Կեանքին մէջ չկան զրեթէ զիրքեր որ ձեզի չնկերեն կերպով մը ձեր ընկերներն ընտրելու: Եւ յիշեցէք որ բարոյական ժանտախտը տարափոխիկ հիւանդութիւններու կը նմանի, իր զօ-

1. Փարիսեցի վարդապետ, յիշատակուած Գործք Առաքիլոցին մէջ:

րութեան մէկ մասը փոխ կու տայ նոյն իսկ եկեղեցիին տկարութեանը: Քրիստոսի մաքրութիւնն ունեցէք, միայն անոր կէսն ունեցէք և պիտի կարենաք յաճախել լսանալեցիկ կրնե՛րուեն, առանց ասոր համար աւելի յոռի ըլլալու: Այս այսպէս ըլլալով, և նկատելով թէ սրջափ տկար է երիտասարդութիւնը փորձութեանց դէմ, լաւագոյն է որ նուիրական սելսա մը ընէք՝ երբեք, ոչ մէկ դէպքի մէջ և սեւէ պատճառանքով չկապելու զձեզ այնպիսի անձերու հետ՝ որոնք կրնան տանիլ ձեզ զձեզ անառակութեան կամ ցոխութեան որջի մը մէջ: Ո՛չինչ, ոչ խնդումը, ոչ զբօսանքը և ոչ զգայական ոչ մի հաճոյք, չի փոխարիներ բարոյական այն անկաճութիւնը՝ զոր կը կրէ մեր բնութիւնը անարգ էակներու հետ շփումէն: Ոչ մի զիջողութիւն մտլութեան հանդէպ: Կրնանք և կը պարտինք իսկ լաւ մեղաւորին վրայ. բայց մեղքին հետ բնաւ չխաղանք: Այս նիւթիս նկատմամբ յիշեցէք ինչ որ կը պատահէր Ռուպէրդէ Պուրնսի: Գիտէր ան խորապէս քարոզութեան տեսականը, բայց զործնականը ոչ-

1. Ռուպէրդ Պուրնս, Սկոտլանդ երեւելի քերթող-նիւրէն մէկը, ծնած 1759 իմ աղքատ գիւղացիներէ, և մեռած է 1795 իմ կոտի կեանքէ մը յետոյ թշուառութեամբ դէմ, զոր կը ջանար՝ իր կեանքիմ վերջիմ օրերը՝ մոռնալ արքեցութեամբ:

բալի բան մըն էր անոր: Ան ամէն վայրկեան կը յիշեցնէ մեզի Պլինիոսի հեղնութիւնը: Մարդոս պէս սարարտաւան ոչ ողորմելի բան չկայ: Մի նմանիք այս ձախորդ քարոզիչին. պիտի չունենաք դուք, չբմեղելու կամ պարտըկելու համար ձեր յիմարութիւնները, անոր հոգիին տաքութիւնը, անոր կորովի կենսականութիւնը: Թող ձեր ընկերները՝ որչափ կարելի է ձեռն լաւագոյն ըլլան: Եթէ ստորիններու հետ ապրելու զժբախտութիւնը սենիք, ասի միշտ մտքերնիդ պահեցէք. եթէ ձեռք չառնէք պատեհ առիթը զանոնք ձեր մակարդակին բարձրացնելու – բան մը որ tactի հետ սէր ալ կը պահանջէ – պիտի չուշանան անոնք զձեզ իրենց աստիճանին խոնարհեցնելու:

ԺԶ. – « Մարդ շատ բաներ կրնայ փորձել, կ'ըսէր ծերունի և իմաստուն Աէյմար քերթողը, բայց ի անխորհրդաբար, ըստ պատահման ապրելէ »: Եւ եթէ չէք սեղեր ըստ պատահման ապրելի, հաստատուն ժամեր որոշեցէք սեր ձեր հաշիւները դուք ձեզի ընէք: Առեւտրական գործառնութեանց մէջ, պարտքերու դէմ մեծ պաշտպանութիւն մըն է ամէն բան կանխիկ վճարելը երբոր կրնայ մարդ, և եթէ սչ, պէտք չէ հաշիւները երկնցնէ և խնամք ունենալու է որոշեալ ժամանակ հաշուելիչիւր հաստատելու. նոյն բանն է նաեւ այն հաշիւներուն համար

զոր տալու ենք Աստուծոյ և մենք մեզի : Էն ընտիր կողմնացոյցները և էն ճիշդ կարկիւնները օգուտ մը չունին անոր՝ որ մեթոտով չի գործածեր զանոնք : Այս տեսակէտով, անուանի սովորութիւնը հին Պիւթագորեաններուն (սրոնք սրքան զպրոց մը այնքան եկեղեցի մը կը կազմէին) ընտիր օրինակ մը կ'ընծայէ մեզի :

« Քաղցր քունը օրդ գետ մոռացութեան մէջ »
 « չսուղած, օրուանդ նշանաւոր դէպքերը երեք »
 « անգամ աչքիդ առջեւ նկարէ. ս'եր գացիր, »
 « քնչ լաւագոյն գործ ըրիր, քնչ բարի գործ »
 « զանց ըրիր. — և, հաշիւդ տեսնելէդ ետքը, »
 « քաղցր սպաշաւով մը սպունգը չարին վը- »
 « ըայ քսէ, և բարիին համար ուրախ եղիր » :

Ոչ սքայիմ կարծիքով, պիտի չիւրացնէ բարձր աստիճանով մը այն՝ զոր ծերունի և ընտիր եկեղեցական մը կը կոչէր, « Աստուծոյ կեանքը մարդու հոգիին մէջ » : Եթէ չի հաստատեր կանոնաւոր և պարբերական սովորութիւններ առանձնական կեանքի, ս'եր սորվի ինքզինքը ճանչնալ և բարւոքել : — « Իրիկունը, երբ պառկած ես, կ'ըսէ Սարմաերգուն, խօսակցէ հոգիիդ հետ, յետոյ խաղաղէ » :

« Ով որ իր հացը արցունքով չի թրջեր — ս'լ որ չի նստիր՝ լի յուսահատութեամբ իր առանձնական անկողինին վրայ, գիշերուան երկայն ժամերուն — անիկա ձեզ չի ճանչնար, ս'լ երկնային զօրութիւններ » :

Ասոնք խօսքերն են հանրածանօթ քերթողի մը, որ ոչ էբր սնապաշտ մեթոտական կասկածելի է և ոչ ալ արհամարհոտ սկեպտիկ :

« Արեգակը ձեր բարկութեան վրայ չմտնէ »
 կ'ըսէ Պօղոս առաքեալը :

Այս խօսքերը յստակօրէն կը ցուցնեն մեզի՝ հաստատուն ժամանակներու մէջ կատարուած խղճի քննութեանց օգտակարութիւնը, ինչպէս կը սորվեցնեն մեզի մեր քիչ վերը կարդացած պիւթագորեան տողերը : Եւ հոն է քրիստոնէական շաբաթին կամ կիրակիին օգտակարութիւնը, ինչպէս որ կը գործադրուի Եւրոպայի շատ երկիրներուն մէջ : Սկզբան՝ անշուշտ՝ հրէական շաբաթը հաստատուեցաւ պարզապէս մարմնոյ հանգստեան համար, և քրիստոնէից կողմէն խելացի քաղաքագիտութիւն մը եղաւ այդ առողջապահիկ տարրը խառնել իրենց իսկապէս հոգեւորական սրուամանը « Աստուծոյ օրուան » հետ : Բայց երբ ամէն շաբաթ բոլորովին ազատ օր մը կ'ընծայէ մեզի, ս'եր զերծ ենք սեւէ գործառնական հոգերէ, անխոհեմութիւն պիտի ըլլար փոքր մաս մը չնուրբել անիկէ խղճի անաչառ քննութեան մը : Օտարները խնայած չեն իրենց անողոք քննադատականները Սկովտիացւոց « Կիրակիի խիստ պահպանութեան »ը մասին : Փոխանակ այնպէս գահավիժօրէն քննադատելու, կ'ընային քիչ մը մտածել

որ Սկովտիացիք իրենց զգուշութիւնն ու ժուժկալութիւնը, իրենց նկարագրին ընդհանուր հաստատութիւնը կը պարտին՝ մասամբ մը՝ խիստ ու լուրջ պահպանութեանը նուիրական հանգստին պարբերական վերագարձներուն:

Եղանակը՝ այնքան յատկանշական Անդր-Մանչեան մեր դրացիներուն՝ անցընելու կեանքերնին իբրեւ յաւիտենական բուք մը, յարմար է ներմուծելու ամենէն աւելի ծանր դուրկերու ընթացքին մէջ՝ ընդունայնութիւն մը ներհակակիր՝ հշմարիտ բարոյական մեծութեան: Երգերու պակասը կիրակնօրեայ պաշտամունքներուն մէջ՝ կու տայ թերեւս մեր բարեպաշտութեան քիչ շատ տաղտկալի նկարագիր մը, անոր հակառակ, Գաղղիացիք պիտի ունենային զուցէ՝ շաբթուն երկրորդ օրը՝ աւելի զգոյշ և աւելի վայելուչ ընթացք մը, եթէ նախընթաց օրը՝ քիչ մը աւելի ժուժկալութեամբ անցընէին:

ԺԷ. — Խղճի քննութեան փափուկ խնդիրը կ'առաջնորդէ մեզի բնականաբար աղօթքի վրայ խօսելու, որուն հետ անձուկ աղերս ունի: Վերընձուժի, մանրակրկիտ քննութեան, տիեզերական վիճակագրութեան այս դարուս մէջ՝ մարդիկ կը խօսին գիտութեան վրայ ինչպէս զօրութեան մը՝ որուն ամէն ինչ հպատակ է:

Բայց այս առածը. Գիտութիւնը զօրութիւն է՝ հշմարիտ է միայն այն սահմանին մէջ՝ ուր գիտութիւնը կարեւոր և հակառակ տարրն է: Ալլաւարհի մէջ կան բաներ՝ որոնք գիտութենէ վեր են. կան ապուղ զօրութիւններ: Բարոյական սահմանին մէջ, ոչ եթէ ծանօթութիւններն են, այլ եռանդն է, ըղձանքն է որ կը կազմէ շարժիչ զօրութիւնը, և աղօթքն է որ կը բարձրացնէ մեզ այն աստի և կը տանի իր թեւերուն վրայ:

Երբ ըղձանքը կը պակսի, ոչ միայն չի բարձրանար հոգին, այլ կը սողայ. կարծես թէ բանտարկուած թռչուն մըն է, բուրբուլին նուրբուած վանդակին ձողերը համրելու և ուսուցման սիրելու միակ դործին: Անշուշտ ըսել չենք ուղեր որ մարդ այնչափ լեցուի իր փցուն անձովը և այնչափ անգէտ ըլլայ տիեզերքին մեծութեանը մասին որ յոգնեցնէ երկինքը իր աղօթքներով և թախանձէ պաղատի որ վայելեանի մը մէջ փութէ արարչութեան օրէնքները՝ իր անձնական դիւրութեանց համար: Նախախնամութեան վճիռները փոփոխելու նպատակաւ չէ որ կ'աղօթենք, այլ որպէս զի մեր մարդկային կամքը սորվի աստուածային կամքին համակերպուելու: Ո՞ր աստիճան կրնայ մեր աղաչանքը զօրել այս ինչ մասնական պարագայի մը մէջ, երբ դեռ անփոփոխելի պատգամը չէ հաստա-

տած պատահականութեանց շղթայաւորումը :
 Ոչ ոք պիտի դիմանայ երբեք: Բայց գէթ բան
 մը դիտենք. մենք զմեզ ներդաշնակութեան
 մէջ պահելու համար ամէն ազնուականութեան
 կենդանի աղբիւրին հետ, աղբու և բնական մե-
 ջոց մը միայն կայ, որ է բարձր յռզոռմներու
 մէջ յարատեւ հաղորդակցութիւնը գտնել աս-
 տուածային ազնուականութեան հետ. խոնար-
 հաբար ամիսի և ուշագիր կերպով մը կենալ
 ինչպէս որ կը վայլէ կենալ արարածի մը եր
 Արարչին հանդէպ:

Գործնականին մէջ, մարդու մը բարոյական
 արամադրութեան էն ապահով նշանը՝ աղօթե-
 լու ընդունակութիւնն է: Տարօրինակէս տղէտ
 մը պիտի ըլլար ան՝ գէթ քրիստոնէայ աշխար-
 հի մը մէջ՝ որ գիշեր ցորեկ Աստուծոյ օրհնու-
 թիւնը հայցէր զազիր, ստապատիր և յայտնի
 յիմար գործերու վրայ: Հին հեթանոսութեան
 մէջ, մէկը կրնար դուցէ, ինչ ինչ պարազանե-
 րու մէջ և յստակ խզմտանքով մը, խնդրել
 Բակքոսէն կամ Աստղիկէն որ սրբէ իր արը-
 շրուութիւններն ու տղակատանքները: Ենորհիւ
 Գսլիբեացի ձկնորսներուն քարոզութեան, ալ ան
 տեղերը չենք, և տիեզերական փորձը կը վկայէ
 որ դադտ և ինքնաբուխ աղօթքը (վասն զի, յ
 կիմացուի լսօճքս, սփորումսուլութեան կրկնա-
 բանութեանց եղանակին վրայ չէ), եթէ նոյն

իսկ կեանքն է ազնուական ընոյթներու, է
 ընդհակառակը՝ կոշտ զբայական և եսական
 մարդուն համար, նման մթնոլորտի մը ուր չի
 կրնար շնչել: Գրողացէք ուրեմն մտքերնուդ
 մէջ, ո՛վ երիտասարդներ, առաքելին պա-
 տուէրը. « Աղօթից ստեպ կացէք »: Ամէն բա-
 րեաց վեհագոյն Սկիզբին հանդէպ ձեր կե-
 ցուածքը՝ միշտ կեցուածքը ըլլայ պատկառոտ
 հպատակութեան մը: Էն ապահով, բնական և
 արագ միջոցն է այս՝ խոյս տալու թեթեւու-
 թեան և ինքնավատահուլութեան այն ոգիէն,
 փայլուն այն ժպրհութիւնէն՝ որ այնքան ժիր
 ու ժաման է զարգանալու աստուածսիրու-
 թենէ զուրկ զիտութեան հետ և որ կարող է
 միայն սիրտը ուռեցնելու քան թէ մաքրելու:
 Քարեպաշտ աւանդութիւն մը սորվեցուցած է
 մեզի՝ մեր գլխաւոր ճաշը սխիլ աղօթքով մը՝
 իբրեւ վայելուչ արարողութեամբ. սորվինք նոյն
 բանն ընելու կեանքի ամէն լուրջ գործէ առաջ,
 և ընենք զայն ոչ իբրեւ պարզ ձեւակերպու-
 թիւն մը, այլ իբրեւ կենդանի իրականութիւն
 մը:

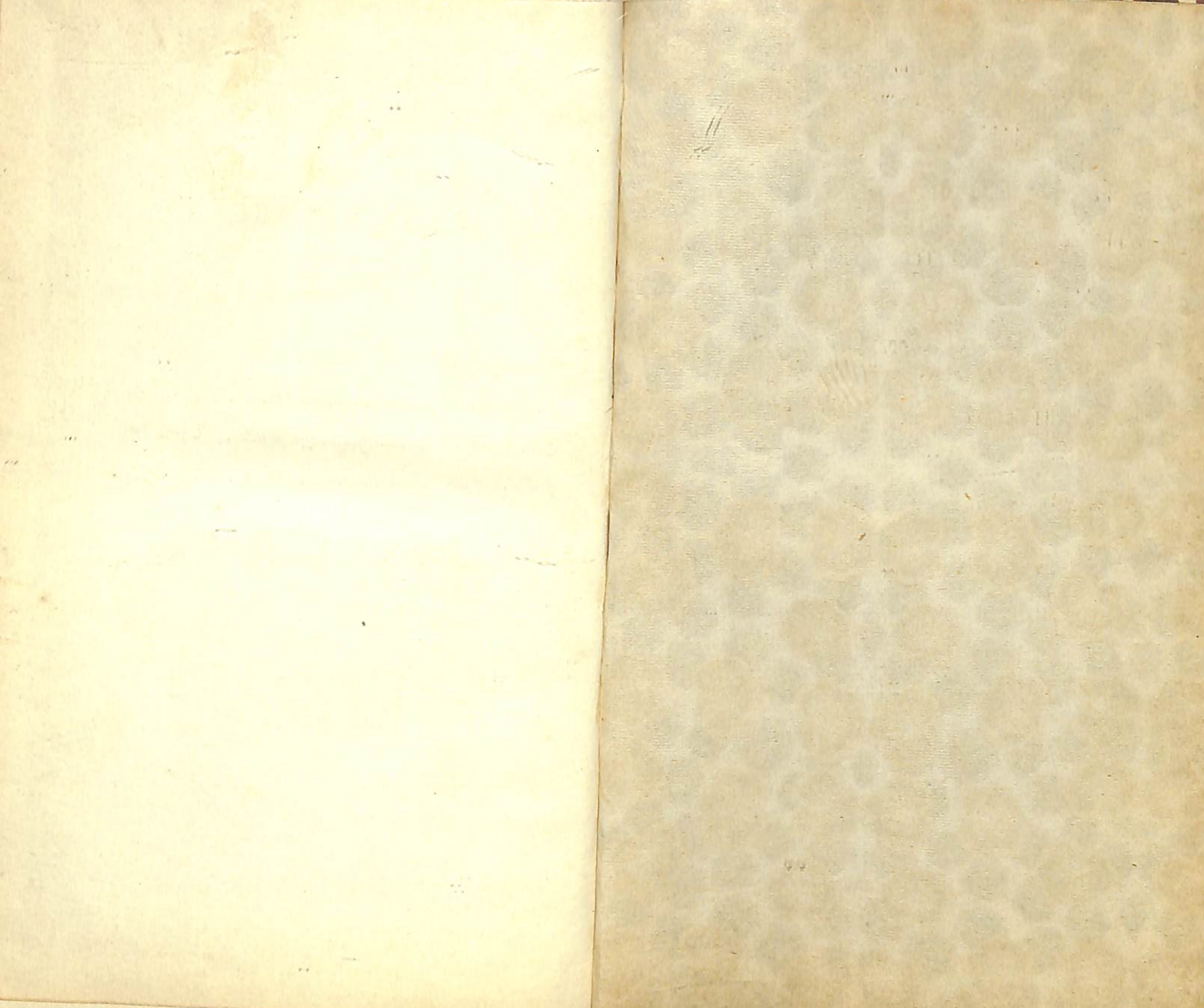
Փ/1

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Յ

Յառաջաբան	էջ 6
Իմացական դաստիարակութիւն	4
Ֆիզիքական դաստիարակութիւն	59
Բարոյական դաստիարակութիւն	81

« Ազգային գրադարան »

NL0225512

44. 719